

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES
SCHOOL OF INTERNATIONAL STUDIES, COMMUNICATION AND CULTURE
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL, EUROPEAN AND AREA STUDIES

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Η Υψηλή Στρατηγική της Ελλάδος υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο κατά
την Περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων και μέχρι την Υπογραφή της
Συνθήκης των Σεβρών (1910-1920)*

Από τη Φοιτήτρια: Σπάθη Μαρία (ΑΜ: 1214Μ087)

Επιβλέπων Καθηγητής: κκ Παπασωτηρίου Χαράλαμπος

Αθήνα, 2015

«Στρατηγική είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών υπό το πρίσμα πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης.»¹ (Κολιόπουλος, 2010: 44) Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό η Στρατηγική αφορά τον σχεδιασμό μιας σειράς ενεργειών ο οποίες καθορίζονται με βάση έναν υπερκείμενο Αντικειμενικό Σκοπό για την υλοποίηση του οποίου επιστρατεύονται όλα τα διαθέσιμα μέσα προβολής ισχύος ενάντια στην θέληση του αντιπάλου. Σε ένα περιβάλλον διεθνούς ανταγωνισμού, όπου οι σχέσεις των μονάδων του διεθνούς συστήματος είναι συγκρουσιακές, οι έννοιες «σύμμαχος» και «αντίπαλος» συχνά εναλλάσσονται με βάση την τρέχουσα συγκυρία προκειμένου να διασφαλιστεί πρωταρχικά η επιβίωση των δομικών αυτών μονάδων, δηλαδή των κρατών. Σύμφωνα με τον Mearsheimer (2001)², τα κράτη επιδίδονται σε έναν αγώνα αύξησης της ισχύος τους με σκοπό την αποτροπή κάθε αναθεωρητικής δύναμης εναντίον τους. Οι ισχυρές δυνάμεις κατά τον Mearsheimer χαιρούν μεγαλύτερης ασφάλειας σε σχέση με τους ανίσχυρους παίκτες του Διεθνούς Συστήματος. Η έννοια, κατά συνέπεια, του αντιπάλου δεν περιορίζεται μόνο στο θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων αλλά προσδιορίζει κάθε δύναμη τα συμφέροντα της οποίας αντιστρατεύονται το εθνικό συμφέρον ενός κράτους. Κατά συνέπεια η Στρατηγική ασκείται σε συνθήκες «πραγματικής ή -ακόμα και- ενδεχόμενης σύγκρουσης», και κατά την άσκηση της χρησιμοποιείται ένα ευρύτατο φάσμα μέσων ώστε με βάση τα μέσα και τον εκάστοτε αντικειμενικό σκοπό να είναι διακριτά διάφορα επίπεδα στρατηγικής³. Η Υψηλή Στρατηγική, συμφωνούν όλοι οι αναλυτές ασκείται από την πολιτική ηγεσία ενός κράτους και περιλαμβάνει όχι μόνο την χρήση ή απειλή χρήσης βίας μέσω της στρατιωτικής ισχύος αλλά ταυτόχρονα την χρήση διπλωματικού διαλόγου, οικονομικής ισχύος, συμμαχιών κ.α. με σκοπό την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος⁴. Η πολιτική ηγεσία με άλλα λόγια ορίζει τον Πολιτικό Αντικειμενικό Σκοπό, για τον οποίο η Στρατιωτική Στρατηγική προβαίνει στην χρήση ή απειλή χρήσης βίας για την μεταβολή ή την διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης. Ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου (1996)⁵ κάνει μια ενδιαφέρουσα προσθήκη στην έννοια της υψηλής στρατηγικής μιλώντας για την υψηλή στρατηγική του πολέμου, κατά την οποία οι αντίπαλες μονάδες προκειμένου και ενόσω

---

¹ Κολιόπουλος Κ. (2010). *Η Στρατηγική σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα. Σελ 44.

² Mearsheimer J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: WW Norton & Company. Ch 2.

³ Ibid 1, Σελ 44

⁴ Krasner St. (1978). *Defending the National Interest, Raw Materials Investments*, Princeton New Jersey: Princeton University Press. Σελ 43-44.

⁵ Παπασωτηρίου Χ. (1996). *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

προβαίνουν στην χρήση ένοπλης βίας στα πλαίσια μιας πολεμικής αναμέτρησης ασκούν όλες τις επιμέρους πτυχές της στρατιωτικής στρατηγικής: δηλαδή την χερσαία στρατηγική, την ναυτική στρατηγική, την αεροπορική στρατηγική και στην σύγχρονη εποχή την πυρηνική στρατηγική. Ο Von der Goltz (1908)⁶ μάλιστα επισημαίνει ότι ενόσω η πολεμική επιχείρηση βρίσκεται σε εξέλιξη η στρατιωτική στρατηγική υπερισχύει των πολιτικών μέσων. Ηχηρό αντεπιχείρημα ίσως στην θεωρία του Goltz να αποτελεί η διάσταση του Πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου και του διαδόχου Κωνσταντίνου σχετικά με την πορεία των Ελληνικών Δυνάμεων κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο μετά την μάχη του Σαρανταπόρου και την απελευθέρωση των Σερβίων όπου λίγο έλειψε να κοστίσει για τους Έλληνες την απώλεια της Θεσσαλονίκης αν η παρέμβαση της πολιτικής ηγεσίας δεν ήταν τόσο ηχηρή!

Ταυτόχρονα επειδή ο πόλεμος επιχειρείται καταναλώνοντας εθνικούς πόρους η υψηλή στρατηγική του πολέμου περιλαμβάνει την διαχείριση των οικονομικών πόρων και εσόδων των κρατικών ταμείων. Η οικονομική ισχύς όπως περιγράφεται από τον Mearsheimer⁷ παρέχει στα κράτη την δυνατότητα να δαπανούν πόρους για διατηρούν ένοπλες δυνάμεις καθώς επίσης και την δυνατότητα εκσυγχρονισμού των υλικών μέσων μιας ένοπλης σύρραξης (όπλων). Όπως θα εκτεθεί παρακάτω η εξεύρεση πόρων για τον εκσυγχρονισμό των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων αποτέλεσε την βάση της εθνικής πολιτικής της Ελλάδος από το 1881 και μετά. Η κακή διαχείριση των πόρων αυτών όμως οδήγησε την χώρα σε πτώχευση και μεταξύ και άλλων παραγόντων στην ατυχή έκβαση του πολέμου του 1897. Το δύσκολο εγχείρημα της εξεύρεσης νέων πόρων για την πολεμική προετοιμασία της χώρας στην υπό μελέτη περίοδο ήταν από τα πρώτα μελήματα της Κυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Αναφέρεται επίσης στην εσωτερική πολιτική κατάσταση των αντιπάλων. Όπως επισημαίνει *«η σημαντικότερη διάσταση της εσωτερικής πολιτικής αφορά την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για τις ένοπλες δυνάμεις του και να οργανώνει την ....πολιτική του..... Η ανάλυση αυτή συμπεριλαμβάνει την κρατική οργάνωση και την συνοχή του πολιτικού συστήματος»*⁸. Όπως φαίνεται από την ανωτέρω διατύπωση η εσωτερική πολιτική οργάνωση παίζει σημαντικό ρόλο στην έκβαση κρατικών- εθνικών αξιώσεων. Στο πεδίο της Εσωτερικής Πολιτικής ευρίσκεται και η έννοια του «εθνικού συμφέροντος».

⁶ Freiherr Colmar von der Goltz (1908), *The Conduct of War A Short Treatise on its Most Important Branches and Guiding Rules*, trans.G. F. Levenson, London: Kegan -Trench and Co Ltd. Σελ 21

⁷ Ibid 2. Κεφ. 3

⁸ Παπασωτηρίου Χ. (1996). *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.Σελ 21.

Σύμφωνα με τον Stephen Krasner⁹ το εθνικό συμφέρον ορίζεται ως η μεγιστοποίηση του οφέλους για το σύνολο του πληθυσμού μιας επικράτειας, το οποίο η πολιτική ηγεσία οφείλει να υπηρετεί κάτω από την πίεση των εναλλακτικών συμφερόντων των διαφόρων κοινωνικών παραγόντων. Το πόσο συνεκτικά δομημένο είναι ένα πολιτικό σύστημα συχνά αντανακλάται στην ικανότητα του να εναρμονίζει το εθνικό συμφέρον με τις επιμέρους προσδοκίες των διαφόρων κοινωνικών παραγόντων. Μία από τις αιτίες του πολιτικού σχίσματος στην χώρα κατά την υπό μελέτη περίοδο, το οποίο έχει επικρατήσει ως «Εθνικός Διχασμός» ήταν το γεγονός ότι νέες κοινωνικές δυνάμεις αναδύθηκαν από τα εδάφη της Μακεδονίας που ενσωματώθηκαν στον ελληνικό κορμό με την συνθήκη του Βουκουρεστίου (1913) και οι οποίες απειλούσαν το παλαιό πολιτικό κατεστημένο στο οποίο συμμετείχαν οι πολιτικές ελίτ της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδος. Ενώ η εσωτερική συγκρότηση εξασφαλίζει τη συσσώρευση των απαραίτητων πόρων για την άσκηση της διεθνούς πολιτικής ανατροφοδοτεί παράλληλα την επιδίωξη για μεγιστοποίηση των σχετικών κερδών. Η «Μεγάλη Ιδέα» δηλαδή η ενσωμάτωση όλων των ελληνικών πληθυσμών στο ελληνικό κράτος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση του πολιτικού κλίματος στο εσωτερικό της χώρας και αντίστοιχα το πολιτικό τοπίο στο εσωτερικό ανατροφοδοτούσε τις εθνικές προσδοκίες.

Καθώς ως ειπώθηκε προηγουμένως η στρατηγική ασκείται υπό έναν ευρύτερο διεθνή ανταγωνισμό η διπλωματία αποτελεί έναν από τους καθοριστικότερους παράγοντες που προσδιορίζουν το τελικό αποτέλεσμα μιας πολεμικής αναμέτρησης όπως προκύπτει από τις μετέπειτα διαπραγματεύσεις. Τα σχετικά ή απόλυτα κέρδη που αποκομίζουν οι αντίπαλες πλευρές όπως καθορίζονται στις διασκέψεις ειρήνης είναι προϊόν συχνά διεθνών ελιγμών και ισορροπιών και με βάση αυτό γίνεται σαφές ότι η εύνοια συχνά των ισχυρών δυνάμεων είναι απαραίτητη για την υλοποίηση εθνικών επιδιώξεων. Μια βαθύτερη μελέτη της ελληνικής πολιτικής ιστορίας αποδεικνύει ότι το ελληνικό κράτος οφείλει την ύπαρξη του κατά κύριο λόγο στους επιτυχείς διπλωματικούς ελιγμούς της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας στις διάφορες ιστορικές περιόδους αλλά και στην ευνοϊκή συγκυρία των διεθνών συσχετισμών προς όφελος των Ελλήνων που για διάφορους λόγους επέβαλαν στους εκάστοτε ισχυρούς να αποδίδουν ολοένα και περισσότερα εδαφικά τμήματα στην ελληνική επικράτεια καθώς είναι γεγονός ότι οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις υπολείπονταν σημαντικά των αντιπάλων. Είναι δε γεγονός ότι η Μικρασιατική Καταστροφή που ακολούθησε

---

⁹ Krasner St. (1978). *Defending the National Interest, Raw Materials Investments*, Princeton New Jersey: Princeton University Press. Σελ 12.

την υπό μελέτη περίοδο ήταν περισσότερο προϊόν ατυχούς πολιτικού- διπλωματικού ελιγμού της Ελλάδος παρά ατελούς στρατηγικού σχεδιασμού.

Τέλος ο Παπασωτηρίου¹⁰ δεν παραλείπει να αναφερθεί στην εξασφάλιση ευνοϊκής στάσης των διεθνών παραγόντων μέσω της προβολής των πολιτικών αξιών που οδηγούν στην πολεμική αναμέτρηση. Είναι γεγονός ότι η νομιμοποίηση ενός ένοπλου αγώνα μπορεί να οδηγήσει σε εξεύρεση σημαντικών πόρων που θα συμβάλλουν στην έκβαση του. Παράδειγμα αποτελεί η απόκτηση του θωρηκτού «Αβέρωφ» το οποίο αποκτήθηκε μέσω της δωρεάς του Ελληνοαιγυπτίου Γεωργίου Αβέρωφ και συντέλεσε στην αύξηση της ισχύος του ελληνικού στόλου στο Β. Αιγαίο! Η διεθνής νομιμοποίηση συμβάλλει ακόμη και στην στάση των τρίτων μερών του διεθνούς περιβάλλοντος για τα οποία δεν διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντα! Η συμμετοχή των Γαριβαλδινών¹¹ αύξησε κατά σημαντικό ποσοστό την αριθμητική δύναμη του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος σε μία εποχή όπου η αριθμητική υπεροχή έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της μάχης.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι πολλές φορές η διαμόρφωση της κοινής γνώμης επηρεάζεται από παράγοντες που δεν αφορούν μόνο τις διεθνείς αξίες μιας περιόδου αλλά σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά των εμπολέμων όπως είναι η κουλτούρα ή η θρησκεία. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του πολέμου στο Κόσσοβο (1999) όπου η πλειονότητα των Ελλήνων υποστήριξε σθεναρά τον Μιλόσεβιτς ως ομόθρησκο αγνοώντας ότι ασκούσε, στα πλαίσια μιας εθνικιστικής ρητορικής, την ίδια καταπιεστική πολιτική απέναντι στους Αλβανούς Κοσσοβάρους με αυτή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εναντίων των Χριστιανικών Πληθυσμών και την ανάγκη των τελευταίων για αυτοδιάθεση. Η κοινή θρησκεία έπαιξε μείζονα ρόλο στην στάση της ελληνικής κοινής γνώμης ενάντια στους μουσουλμάνους του Κοσόβου που όμως ο αγώνας τους παρουσιάζει εξαιρετικές ομοιότητες με τον αγώνα των Χριστιανών ενάντια στην Οθωμανική εξουσία. Σε κάθε περίπτωση έχει μεγάλη σημασία μια πολεμική αναμέτρηση να τυγχάνει διεθνούς αποδοχής προκειμένου να είναι ευκατάρια μια μεταβολή του status quo κατά τις μετέπειτα διαπραγματεύσεις.

Η παρούσα εργασία σκοπό έχει να εξετάσει την υψηλή στρατηγική της Ελλάδας που ασκήθηκε από τον ελευθέριο Βενιζέλο την περίοδο 1910-1920. Πρόκειται για μία περίοδο όπου έλαβαν χώρα σημαντικά γεγονότα τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στην ευρύτερη περιφέρεια των Βαλκανίων. Με

---

¹⁰ Παπασωτηρίου Χ. (1996). *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 22

¹¹ Ιταλικό εθελοντικό σώμα που συνέστησε ο Ιωσήφ Γαριβάλδι το 1860 για να μάχεται στο πλευρό των Ελλήνων υπό την ηγεσία του Ριτσιόττι Γαριβάλδι. Οι Έλληνες εθελοντές των Γαριβαλδινών αποτέλεσαν το «Σώμα Ερυθροχιτώνων».

αφετηρία την ανάληψη της Πρωθυπουργίας από τον ίδιο το φθινόπωρο του 1910, η προσπάθεια αυτή εστιάζει σε όλες της επιμέρους πτυχές της υψηλής στρατηγικής του πολέμου αναλύοντας την κατάσταση στην οποία ευρισκόταν η χώρα στην αρχή της εν λόγω δεκαετίας, τις μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα για την πολεμική της προπαρασκευή και τις προκλήσεις που ακολούθησαν κατά την διάρκεια του Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών. Καθώς ως ειπώθηκε η στρατηγική είναι μια σειρά ενεργειών και αποφάσεων έναντι σε έναν ή περισσότερους αντιπάλους έχει σημασία η ανάλυση των γεγονότων σε σχέση με την κατάσταση στη οποία ευρισκόταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία και σε συνάρτηση επιπλέον με τα συμφέροντα των, μελών της «Βαλκανικής Συνεννόησης» τα οποία εναλλάσσονταν μεταξύ τους σε ρόλους άλλοτε του εχθρού και άλλοτε του συμμάχου. Επειδή δε οι εξελίξεις αυτές έμελε να διαταράξουν το γεωγραφικό και πολιτικό τοπίο στην Βαλκανική Χερσόνησο γίνεται προσπάθεια όλο αυτό το πλέγμα συμμαχιών να συμπεριληφθεί μέσα στο πλαίσιο των επιθυμιών των μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων της Εποχής. Σκόπιμο τέλος είναι να διαλευκανθούν οι λόγοι για τους οποίους οι υπόδουλοι Χριστιανοί λειτούργησαν αναθεωρητικά απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ήταν άραγε μόνο τα αλυτρωτικά αισθήματα που βίωναν απέναντι σε έναν βάρβαρο κατακτητή ή συνεπικουρούσαν και άλλοι λόγοι με βάση τους οποίους καθοριζόταν το εθνικό συμφέρον; Τρεις πολεμικές αναμετρήσεις και αμέτρητοι διπλωματικοί και πολιτικοί ελιγμοί υπό την μορφή του Κρητικού Πολιτικού οδήγησαν χάριν στο διορατικό πνεύμα του στον εδαφικό διπλασιασμό της χώρας!

ΤΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Το 1878 συγκαλείται το συνέδριο του Βερολίνου, την σύγκλιση του οποίου ανέλαβε ο ίδιος ο Μπίσμαρκ, με σκοπό να ενισχύσει το γόητρο της Γερμανίας στην διπλωματική αρένα των πολυμερών διαπραγματεύσεων. Σκοπός του συνεδρίου ήταν να τροποποιηθούν οι όροι της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου η οποία συνομολογήθηκε μετά την λήξη του Ρωσοτουρκικού Πολέμου (1877-1878) σφραγίζοντας έτσι την τρίτη κρίση της Ανατολής. Οι αποφάσεις του συνεδρίου αυτού χαρτογράφησαν γεωγραφικά και πολιτικά την Βαλκανική περιφέρεια μέχρι το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1913).

Όπως αναφέρει ο Θ. Χριστοδουλίδης (2004)¹² ο διακανονισμός του Βερολίνου δεν ικανοποίησε κανενός τις προσδοκίες και όπως ήταν φυσικό άφησε τα σπέρματα για τις μετέπειτα εξελίξεις στην Βαλκανική Χερσόνησο. Εξηγεί δε μεταγενέστερα ότι οι Βαλκανικοί Πόλεμοι δεν οφείλονται μόνο στο κοινό αντιτουρκικό αίσθημα και τα αλυτρωτικά οράματα των υπόδουλων Χριστιανών, στις αθέμιτες πρακτικές της Πύλης προκειμένου να καταστείλει οποιαδήποτε επαναστατική κίνηση και οι οποίες ενίσχυαν και ταυτόχρονα ανατροφοδοτούνταν από την επιθυμία αποτίναξης του Τουρκικού ζυγού, ούτε μόνο στην ιδέα του Εθνικισμού την οποία ενέπνευσε η Γαλλική Επανάσταση και ταχύτατα εξαπλώθηκε σε όλα τα Ευρωπαϊκά εδάφη αναθεωρώντας την καθεστηκυία τάξη, ούτε τέλος και στην εσωτερική παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που κατέστησε πλέον εμφανές ότι η Κεντρική Διοίκηση αδυνατεί να επιβληθεί στην περιφέρεια έχοντας ως αποτέλεσμα την σταδιακή συρρίκνωση του Μεγάλου Ασθενή και ακολούθως εσωτερικούς κλυδωνισμούς με την ανάδειξη του Κινήματος των Νεοτούρκων. Σε όλους αυτούς τους παραπάνω λόγους προσθέτει τον Ρωσοαυστριακό Ανταγωνισμό για επιρροή στην Χερσόνησο του Αίμου αλλά και τις πολιτικές ζυμώσεις και τους διπλωματικούς ελιγμούς των Μεγάλων Δυνάμεων στον Ευρωπαϊκό χώρο.

Μήτρα του Εθνικισμού αποτέλεσε η Γαλλική Επανάσταση που γρήγορα άλλαξε το Ευρωπαϊκό τοπίο. Πλέον ο πόλεμος δεν αποφασίζονταν στις αυλές των μοναρχών αλλά από την πίστη στο Έθνος¹³. Ως αναθεωρητικό ρεύμα διαδόθηκε πολύ γρήγορα σε όλη την Ευρωπαϊκή Ήπειρο εξελισσόμενο παράλληλα με τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις που έφερε η βιομηχανική και τεχνολογική επανάσταση και είχαν ως αποτέλεσμα την φιλελευθεροποίηση του εμπορίου¹⁴. Οι Έλληνες και οι Σέρβοι ήρθαν πολύ γρήγορα σε τριβή με το ρεύμα αυτό, οι μεν λόγω της εμπορικής δραστηριότητας που ασκούσαν και της κοινωνικής θέσης που κατείχαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι δε λόγω της στενής γεωγραφικής εγγύτητας με μία εκ των πέντε μεγάλων δυνάμεων της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας, την Αυστρο-ουγγρική Μοναρχία¹⁵.

Οι Βούλγαροι από την άλλη καθυστέρησαν να υιοθετήσουν την ιδέα της εθνικής ταυτότητας λόγω της άμεσης επιρροής που δέχονταν από την Πύλη.¹⁶ Η

---

¹² Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 397

¹³ Howard M. (2000). *Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, μτφ Ηρακλεία Στροϊκού, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα. Σελ 139-140

¹⁴ Landes D. (2005). *Ο Πλούτος και η Φτώχεια των Εθνών. Γιατί Μερικά Έθνη Είναι Τόσο Πλούσια και Μερικά Τόσο Φτωχά*, μτφ Αλαβάνου Μαρία- Αριάδνη, Αθήνα: Σιδέρης, Κεφ 13

¹⁵ Castellan Georges (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 433.

¹⁶ Κοπά Μ. (2002). *Η Συγκρότηση των Κρατών στα Βαλκάνια (19ος αιώνας): Τρεις και Μία Περιπέτειες*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη. Σελ 68-69.

«Βουλγαρική Αναγέννηση» προήλθε από κύκλους εκκλησιαστικών μοναχών οι οποίοι είχαν λάβει ελληνοχριστιανική μόρφωση. Γύρω από τους εκκλησιαστικούς λόγιους συσπειρώθηκε η ανερχόμενη αστική τάξη της Βουλγαρίας η οποία λόγω της επαφής με την Δύση έδωσε έμφαση στο ζήτημα της παιδείας αντιδρώντας στην συστηματική επικράτηση των ελληνικών σχολείων στο χώρο της Μακεδονίας και κατέβαλε συστηματικές προσπάθειες για την λειτουργία βουλγαρικών σχολείων.

Την ανάπτυξη της εκπαίδευσης ακολούθησε η δημιουργία του Βουλγαρικού τύπου¹⁷. Ο τύπος αποτελεί το κύριο μέσον ιδεολογικής διαπαιδαγώγησης μεγάλης μάζας ενός πληθυσμού και σε συνδυασμό με την στόχευση της παιδείας ο βουλγαρικός Εθνικισμός είχε αρχίσει να δρομολογείται. Παραμονές του Ρωσοτουρκικού πολέμου η «Βουλγαρική Αναγέννηση» αναζητούσε έναν οργανωμένο πυρήνα προκειμένου να ξεσηκωθεί ενάντια στην εξουσία του Σουλτάνου. Το 1861 συντάσσεται από τον εκδότη Βουλγαρόφωνης εφημερίδας ένα «ένα Σχέδιο απελευθέρωσης της Βουλγαρίας» και συστήνεται η Βουλγαρική Λεγεώνα (1862) η οποία αν και διαλύθηκε λίγο αργότερα, ενέπνευσε επαναστατικές οργανώσεις ώστε σε σύντομο χρονικό διάστημα να δημιουργηθεί η «Κεντρική Επαναστατική Επιτροπή» η οποία ευαγγελίζονταν την ανεξάρτητη *Δημοκρατία της Βουλγαρίας*¹⁸. Την ίδια περίοδο (1870) ο Σουλτάνος, δια της παραίνεσης του ρώσου πρεσβευτή Νικολάι Ιγνάτιεφ (1832-1908), επιθυμώντας να υπονομεύσει την ισχύ του Χριστιανικού στοιχείου εξέδωσε φερμάνι με το οποίο ανακήρυσσε την Βουλγαρική Εκκλησία αυτοκέφαλη και επεξέτεινε τις αρμοδιότητες της σε όλα τα εδάφη της ευρωπαϊκής Τουρκίας όπου κατοικούσαν συμπαγείς βουλγαρικοί πληθυσμοί.¹⁹ Στόχος ήταν, κατά το «διαίρειν και βασίλευε» να διοχετεύσει τη διχόνοια μεταξύ των Χριστιανών –Ελλήνων και Σλάβων- και με τον τρόπο αυτό να αποκλείσει κάθε ενδεχόμενο συμμαχίας μεταξύ τους εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας (αυτοκέφαλη Βουλγαρική Εκκλησία) στην Κωνσταντινούπολη έδινε στον Έξαρχο την δικαιοδοσία «έναντι όλων των Βούλγαρων εντός και εκτός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας»²⁰ Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα ο βουλγαρικός εθνικισμός να βρίσκει γερά θεμέλια ακόμα και σε επαρχίες όπου δεν κατοικούνταν αμιγώς από Βούλγαρους.

¹⁷ Castellan Geoges (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 435.

¹⁸ Ibid 17, σελ. 438

¹⁹ Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 278.

²⁰ Castellan Geoges (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 437.

Το όραμα της «Μεγάλης Βουλγαρίας» φάνηκε να παίρνει σάρκα και οστά με την συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878). Πιο συγκεκριμένα η Συνθήκη εμπνευσμένη από το Ρώσο Πρεσβευτή Ιγνατίεφ προέβλεπε την ίδρυση της «Ηγεμονίας της Βουλγαρίας» - υπό την ρωσική κηδεμονία- η οποία θα περιελάμβανε εκτός από τα εδάφη βόρεια του Αίμου ολόκληρη την Ανατολική Ρωμυλία και Θράκη μέχρι την Αδριανούπολη, τα εδάφη της Μακεδονίας και των Σκοπίων και δυτικά την Κορυτσά και τα εδάφη της σημερινής Αλβανίας. Αποκτούσε ακόμη το δικαίωμα εξόδου στο Αιγαίο μέσω της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης σε μία εδαφική ζώνη από τον Έβρο έως την Θεσσαλονίκη η οποία θα παρέμενε υπό την Οθωμανική κατοχή. Με τον τρόπο αυτό θα διαχωρίζονταν τα ευρωπαϊκά εδάφη από τον Ασιατικό κορμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας²¹⁻²². Η Ρωσία οραματιζόταν την δημιουργία ενός κράτους δορυφόρου στα νότια της Βαλκανικής Χερσονήσου μέσω του οποίου θα μπορούσε να ασκεί έλεγχο στα Στενά. *Η ρωσική διπλωματία εκμεταλλεύθηκε εδώ το στοιχείο της Ορθόδοξης Ανατολής. «Οι ρώσοι διπλωμάτες αναζητούν πελάτες για να εξασφαλίσουν τα στρατηγικά τους συμφέροντα στην περιοχή, ενώ οι ορθόδοξοι πληθυσμοί αναζητούν προστάτες, ...»*²³ Επιπλέον σύμφωνα με το σχέδιο της Συνθήκης για την Βοσνία- Ερζεγοβίνη προβλέπονταν καθεστώς αυτονομίας υπό αυστρο-ρωσική κηδεμονία. Μέσω της διασφάλισης της από κοινού κηδεμονίας με την Αυστρία στην Βοσνία- Ερζεγοβίνη διευρύνονταν ακόμη περισσότερο ο ρυθμιστικός ρόλος της Αυτοκρατορίας του Τσάρου στα Βαλκάνια η οποία έβγαине σαφώς ενισχυμένη σε σχέση με την ανταγωνίστρια δύναμη την Αυστροουγγαρία.

Στην Βιέννη προκλήθηκαν ανησυχίες για την επιρροή που θα μπορούσε να ασκεί πλέον η Ρωσία στην Βαλκανική Χερσόνησο. Το ζητούμενο για την Βιέννη ήταν η Βοσνία- Ερζεγοβίνη να περιέλθει αποκλειστικά στον έλεγχο της Δυναδικής Μοναρχίας. Η Βρετανία δεν επιθυμούσε την μεταβολή του καθεστώτος των Στενών και αυτό σήμαινε πρακτικά ότι τα εδάφη της Βουλγαρίας δεν θα έπρεπε να εκτείνονται νότια της Οροσειράς του Αίμου. Η αντίδραση της αγγλοαυστριακής διπλωματίας υπήρξε επομένως άμεση.

Υπό το πρίσμα, λοιπόν, της διπλωματίας των Μεγάλων Δυνάμεων το Συνέδριο του Βερολίνου διέψευσε το όραμα της «Μεγάλης Βουλγαρίας» προκαλώντας εθνικιστική έξαψη στους κύκλους της Βουλγαρικής Αναγέννησης.

---

²¹ Castellan Geoges (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 445.

²² Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 285.

²³ Διάλλα Α. (2011). *Η Χριστιανική Ανατολή και η Ρωσική Διπλωματία: Λόγοι και Πρακτικές, β' Ήμισυ του 19^{ου} Αιώνα*, στο Τζέρμιας Π. (2015). *Ο Ελευθέριος και η Πολυτάραχη Εποχή του: Διαλογισμοί με Πυξίδα την Νηφαλιότητα*. Αθήνα : Ι. Σιδέρης, Σελ 317.

Προέβλεπε την δημιουργία αυτόνομης- όχι ανεξάρτητης- Βουλγαρίας η οποία θα είχε έκταση πολύ περιορισμένη σε σχέση με του όρους της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Άλλωστε ήδη πριν από το Συνέδριο είχαν προηγηθεί διμερείς ρωσοαυστριακές συνομιλίες που κατέληξαν στην σύναψη συνθήκης με την οποία προβλέπονταν ο διαχωρισμός της Μεγάλης Βουλγαρίας σε δύο ηγεμονίες και ο αποκλεισμός της από το Αιγαίο. Πιο συγκεκριμένα ορίστηκε η «Ηγεμονία της Βουλγαρίας» η οποία θα εκτεινόταν βόρεια της οροσειράς του Αίμου και η οποία θα όφειλε φόρο υποτέλειας στον σουλτάνο και η ημιαυτόνομη επαρχία της Ανατολικής Ρωμυλίας για την οποία προβλεπόταν Χριστιανός διοικητής υπό την εποπτεία της Πύλης. Η μετριοπάθεια της ρωσικής διπλωματίας οφείλεται σε μία προσπάθεια κατευνασμού της Βρετανίας και της Αυστρίας καθώς σε περίπτωση αγγλορωσικού πολέμου ήταν βέβαιο ότι η Αυστρία θα επενέβαινε εναντίον της Ρωσίας²⁴⁻²⁵.

Η μεσογειακή πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας στάθηκε ανάχωμα ως προς τις Βουλγάρικες αξιώσεις και τις ρωσικές βλέψεις, έχοντας καταφέρει να επιτύχει τον αποκλεισμό της Ρωσίας από τη Μεσόγειο. Αν και πλέον είχε πάψει να θεωρεί την Οθωμανική Αυτοκρατορία περιφερειακή δύναμη η υποστήριξη της εξυπηρετούσε την ευρύτερη αποικιακή της πολιτική, προς τούτο έτεινε και η διμερής συνθήκη με την Τουρκία με την οποία «καταλάμβανε προσωρινά» την Κύπρο, τις παραμονές του Συνεδρίου (1878)²⁶.

Σε κάθε περίπτωση οι αποφάσεις του συνεδρίου σήμαιναν ρωσική αναδίπλωση, ακόμα κι έτσι όμως η ανάληψη της ευθύνης για την οργάνωση του νέου αυτόνομου κράτους, η οποία ανατέθηκε εξ ολοκλήρου στην Ρωσική Αυτοκρατορία διαμόρφωνε τις συνθήκες για την δημιουργία ενός ρωσικού προτεκτοράτου και για την άμεση επιρροή του Τσάρου στην περιοχή. Η ομόφωνη εκλογή ως Ηγεμόνα της Βουλγαρίας του Πρώσου Αξιωματικού Αλέξανδρου του Μπάττενμπεργκ, (1854-1921) ανιψιού της Τσαρίνας, ο οποίος ανέλαβε επίσημα τα ηνία της χώρας το καλοκαίρι του 1879 αποτελούσε το επιστέγασμα των ρωσικών προσπαθειών. Την de facto ίδρυση της Βουλγαρίας ακολούθησε η αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων αφήνοντας αρκετούς στρατιωτικούς και πολιτικούς συμβούλους και μεταξύ αυτών τους Ρώσους υπουργούς Πολέμου, Στρατού και Αστυνομίας οι οποίοι περιόριζαν την αυτονομία του Ηγεμόνα ο οποίος στην προσπάθεια χειραφέτησης του ήρθε σε σύγκρουση με τον Τσάρο Αλέξανδρο Γ' (1845–1894), χάνοντας την εύνοια του Τσάρου. Στο μεταξύ στην Ανατολική Ρωμυλία οργανώθηκε το 1885 ένα ενωτικό

²⁴ Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 285.

²⁵ Castellán G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 447

²⁶ Ibid 24. Σελ 288.

κίνημα από την Μυστική Επαναστατική Επιτροπή στο οποίο συμμετείχαν και αξιωματικοί του βουλγαρικού στρατού. Προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία του ο Μπάττενμπεργκ υποστήριξε το ενωτικό κίνημα το οποίο όμως στάθηκε αφορμή να αξιώσει ο Τσάρος την απομάκρυνση του. Η προσωρινή απομάκρυνση του Μπάττενμπεργκ πραγματοποιείται τον Αύγουστο του 1886 για να επιστρέψει λίγο αργότερα με την βοήθεια του Προέδρου της Εθνοσυνέλευσης τις ενέργειες του οποίου υποστήριζαν η Αυστρία και η Αγγλία²⁷. Οι πιέσεις του Τσάρου σύντομα οδηγούν στην οριστική παραίτηση του και τον Ιούλιο του 1887 εκλέγεται ηγεμόνας ο Φερδινάνδος του Σαξ Κόμπουργκ (1861-1948) υπό το αυταρχικό και σταθερά προσανατολισμένο προς την Δύση «Καθεστώς του Σταμπόλοφ²⁸». Διαφεύδοντας τις προσδοκίες του Σταμπόλοφ για πρόσδεση της Βουλγαρίας με τις Κεντρικές αυτοκρατορίες ο Φερδινάνδος θα αναθερμάνει τις σχέσεις του με την Αγία Πετρούπολη ιδιαίτερα μετά την ανάληψη του Θρόνου από τον Νικόλαο Β' (1868-1918) και στο εξής θα εργαστεί για να εκπληρώσει το όραμα της Μεγάλης Βουλγαρίας. Μία συμφωνία με την Οθωμανική Πύλη θα επιτρέψει στον βουλγάρο κλήρο να διορίσει επισκόπους στην Μακεδονία αυξάνοντας έτσι την βουλγαρική επιρροή. Και πράγματι βρήκε απήχηση ανάμεσα στο σλαβόφωνο στοιχείο που αισθανόταν εχθρικά απέναντι στους Έλληνες και διαπίστωνε ότι οι Σέρβοι είχαν ελάχιστα να προσφέρουν²⁹. Στο μεταξύ οι πολιτικές ζυμώσεις και η δεινή οικονομική κατάσταση μεγάλης αγροτικής μάζας οδήγησε στην ανάδειξη του αγροτικού κινήματος που διεκήρυσσε την αναδιανομή του πλούτου. Επωφελούμενος το 1908 από το πολιτικό κλίμα στο εσωτερικό με αφορμή την επανάσταση των Νεότουρκων, και με την υποστήριξη της Βιέννης και της Αγίας Πετρούπολης, διακήρυξε την κατάργηση του φόρου υποτέλειας προς την Πύλη και τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ανακηρύσσεται υπό την τσαρική εξουσία του ίδιου το ανεξάρτητο Βασίλειο της Βουλγαρίας! Το Βασίλειο της Βουλγαρίας ύστερα από την ένωση με την Ανατολική Ρωμυλία όπως προέκυψε από την διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης (1885) αποτελούσε την μεγαλύτερη βαλκανική χώρα με 96 χιλ τετ χλμ και πάνω από 3 εκ κατοίκους.

Η Σερβία, όπως ειπώθηκε ανωτέρω, ευρισκόμενη δυτικότερα στην Βαλκανική Χερσόνησο από νωρίς υιοθέτησε την δυτικού τύπου κρατική οργάνωση.

---

²⁷ Castellan G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 452.

²⁸ Στέφαν Σταμπόλοφ (), αρχηγός των Φιλελευθέρων ο οποίος με την υποστήριξη της Μεγαλοαστικής Τάξης της Βουλγαρίας εκλέχθηκε Πρόεδρος της Βουλγαρικής Εθνοσυνέλευσης. Για περισσότερα βλέπε Castellan G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 453.

²⁹ Dakin Douglas (1996), *Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία*, Εκδ. οίκος αδελφών Κυριακίδη, 1996., <http://www.e-istoria.com/194.html> (τελευταία επίσκεψη 18/10/2015, 23:44)

Από το 1869 είχε ψηφιστεί σύνταγμα το οποίο προέβλεπε τον διαχωρισμό της νομοθετικής από την εκτελεστική εξουσία φορέας της οποίας και ανώτατος άρχων ήταν ο ηγεμόνας. «*Ο θρίαμβος των κρατών-εθνοτήτων στη Γερμανία και την Ιταλία έκανε τους Σέρβους εθνικιστές αντικαταστήσουν τα όνειρα της «αυτοκρατορίας του Δουσάν» με έναν ρεαλισμό βασισμένο στην ισορροπία των Βαλκανικών δυνάμεων*³⁰» Η ρεαλιστική αυτή οπτική είχε επίδραση και στο εσωτερικό της Σερβίας εμφανιζόμενη ως διαιρετική τομή μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων της χώρας. Από την μία εμφανίζονταν οι νεοφιλελεύθερες δυνάμεις προσανατολισμένες στην Δύση και από την άλλη οι αγροτικές μάζες που διέβλεπαν προς την Τσάρικη Αυτοκρατορία. Οι στρατιωτικές επιτυχίες των δυνάμεων του ηγεμόνα Μίλαν Ομπρένοβιτς (1854-1901) στο Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877 δημιούργησε προσδοκίες για το σαντζάκι του Νόβι Παζάρ, το Κοσσυφοπέδιο και ένα μέρος της Μακεδονίας.³¹ Η Συνθήκη όμως του Αγίου Στεφάνου διέψευσε καταφανώς τις ελπίδες του Βελιγραδίου καθώς προέβλεπε «*μια Σερβία στριμωγμένη ανάμεσα στην Μεγάλη Βουλγαρία κυρίαρχη της κοιλάδας του Βαρδάρη και μία Αυστρογγαρία*»³² Ο προσανατολισμός της Σερβίας ευθέως στράφηκε προς την Δυναδική Μοναρχία προκειμένου να εξισορροπήσει τις ρωσοβουλγαρικές επιδιώξεις και παράλληλα να κατευνάσει τον επεκτατισμό της Αυστρίας. Σε αντάλλαγμα προς την υποστήριξη της Βιέννης ο Πρωθυπουργός Ι. Ρίστιτς (1831-1899) δεσμεύτηκε για την υπογραφή εμπορικής συμφωνίας καθώς επίσης και για την κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής προς την Θεσσαλονίκη³³. Στο Συνέδριο του Βερολίνου τόσο η Σερβία όσο και το Μαυροβούνιο δεν αποκόμισαν τα εδάφη που προσδοκούσαν, αντίθετα η Αυστρία αν και δεν είχε επιτύχει την πλήρη προσάρτηση της Βοσνίας Ερζεγοβίνης, κατάφερε να την θέσει υπό την αποκλειστική της κηδεμονία. Είχε δε επιτύχει να αποτρέψει δύο ενδεχόμενα: πρώτον την έξοδο της Σερβίας προς την Αδριατική και δεύτερον την ένωση της με το Μαυροβούνιο καθώς διατηρούσε το σαντζάκι του Νόβι Παζάρ. Συνακόλουθα δε, μέσω της επικείμενης διμερούς συμφωνίας, διατηρούσε προσδοκίες για την έξοδο της στο Αιγαίο από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης. Κάτω από την αυστριακή υποστήριξη, όμως, οι δυνάμεις ανακήρυξαν την ανεξαρτησία της Σερβίας αλλά απέδωσαν στο νέο Βασίλειο εδάφη αρκετά περιορισμένα. Ήταν πλέον αναγκασμένη να στρέψει το βλέμμα προς τον Νότο και συγκεκριμένα προς την πεδιάδα του Κοσσυφοπεδίου και την Μακεδονία για έξοδο στο Αιγαίο προκειμένου να βρεί θαλάσσια οδό. Υπό το πρίσμα ενός καθαρά αυστριακού προσανατολισμού το 1881 υπογράφεται εμπορική συμφωνία

³⁰ Castellan G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 455

³¹ Ibid 30, Σελ 456

³² Ibid 31, Σελ 456

³³ Ibid 32

μεταξύ των δύο κρατών συμπληρωμένη από μυστική σύμβαση στην οποία προβλεπόταν η μη υποστήριξη της Σερβίας σε περίπτωση εξέγερσης του Σέρβικου πληθυσμού που κατοικούσε στα εδάφη της Μοναρχίας. Ο πληθυσμός αυτός κατοικούσε κυρίως στο δουκάτο της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης το οποίο ήδη βρισκόταν υπό αυστριακή Κηδεμονία³⁴.

Όταν το 1903 ανέβηκε στο θρόνο της Σερβίας ο Πέτρος Α' (1844-1921), εγγονός του Καραγεώργεβιτς, μετά από πραξικόπημα των Σέρβων Εθνικιστών ευθύς μεταβλήθηκε ο πολιτικός προσανατολισμός της χώρας. Πιο συγκεκριμένα ο νέος Σέρβος μονάρχης εξέφραζε μια φιλορωσική πολιτική κάτι που εξυπηρετούσε το εκ νέου άνοιγμα της Ρωσίας προς την Βαλκανική ιδιαίτερα μετά την αναδίπλωση της στην Απω Ανατολή κατόπιν της ήττας της στο Ρωσοιαπωνικό πόλεμο. Άλλωστε αν και το ζήτημα των στενών είχε παγώσει μετά το συνέδριο του Βερολίνου ποτέ δεν έπαψε να απασχολεί την ρωσική εξωτερική πολιτική. Ταυτόχρονα δημιουργεί ανησυχία στην Βιέννη το ενδεχόμενο εκδήλωσής αποσχιστικών τάσεων των Σερβικών μειονοτήτων της Αυτοκρατορίας. Ποιος άραγε θα επιθυμούσε να βρεθεί στην ίδια δυσμενή με την Οθωμανική Αυτοκρατορία θέση! Το φόβο αυτό πυροδοτούσε και ο σέρβος Πρωθυπουργός της Σερβίας Ν. Πάσιτς (1845-1926), ακραίος Εθνικιστής, ο οποίος ασπαζόταν το όραμα της «Μεγάλης Σερβίας» όπως το προανήγγειλαν οι –λίγο πολύ- μυστικές εθνικιστικές ενώσεις της Σερβίας. Μπροστά στον ενδεχόμενο αυτό η Αυστρία άρχισε να διαβλέπει το ενδεχόμενο της πλήρους ενσωμάτωσης της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης ενώ παράλληλα προέβη σε εμπορικό αποκλεισμό των Σέρβικων εξαγωγών. Αυτό προκάλεσε μια μεταστροφή της Σερβίας προς την Γαλλία με την οποία το 1907 υπογράφεται εξοπλιστική σύμβαση για ανανέωση του πυροβολικού. Ο Πάσιτς είχε ήδη αρχίσει να αναδιοργανώνει το στράτευμα³⁵.

Στο μεταξύ έχουν ξεκινήσει το 1908 διμερείς συνομιλίες μεταξύ των υπουργών εξωτερικών της Ρωσίας Α. Ισβόλφσκι (1856-1919) και Αυστρίας Λέξα φον Αίρενταλ (1854-1912) που αποτέλεσαν για μια ακόμα φορά διπλωματική ήττα για την Ρωσία καθώς σε αντάλλαγμα για την προσάρτηση της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης από την Βιέννη η Μόσχα το μόνο που απέσπασε ήταν η διπλωματική υποστήριξη της για την μεταβολή του καθεστώτος των Στενών ενώ σε ότι αφορά την Βουλγαρία αυτή θα παρέμενε φόρου υποτελής στο Σουλτάνο.³⁶ Η προσάρτηση της Βοσνίας – Ερζεγοβίνης προκάλεσε ακόμη περισσότερο εθνικιστική έξαψη στους Σέρβους.

---

³⁴ Ibid 33, Σελ 457

³⁵ Ibid 34, Σελ 461

³⁶ Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 397-400.

Καθίστατο παράλληλα εμφανές ότι οι Βαλκανικές Δυνάμεις δεν θα μπορούσαν να υπολογίζουν στην επιρροή της Μόσχας και αναζητούσαν νέους συμμάχους.

Στο διπλωματικό διάλογο μεταξύ Βιέννης και Μόσχας η πρώτη τύγγανε την υποστήριξη της Γερμανίας. Η Γερμανική πολιτική είχε δύο πυλώνες πρώτον εναντιωνόταν στην όποια αποδυνάμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και δεύτερον άνοιγε και πάλι το πλέγμα των συμμαχιών της Γερμανίας και μάλιστα ισχυροποιούσε τους δεσμούς των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Η Ευρώπη είχε αρχίσει να διαιρείται στους δύο συμμαχικούς συνασπισμούς την «Entente Cordiale» και την «Τριπλή Συνεννόηση»!

Ο Μεγάλος Ασθενής και το κίνημα των Νεότουρκων

Μακριά από τις επιρροές της δύσης η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρξε για μεγάλο διάστημα μια ηγεμονικού τύπου μοναρχία. Επικεφαλής και απόλυτος άρχων ήταν ο Σουλτάνος. Τον ρόλο πρωθυπουργού είχε ο Μεγάλος Βεζίρης ο οποίος προήδρευε του ανώτατου διοικητικού συμβουλίου ασκώντας το διακυβερνητικό έργο. Κύριο πρόβλημα ήταν η επιβολή και διαχείριση της εξουσίας ειδικότερα σε επαρχίες όπου βρίσκονταν μακριά από το αυτοκρατορικό κέντρο³⁷. Στους κόλπους του κρατικού μηχανισμού άνθιζε η διαφθορά και ο αθέμιτος χρηματισμός έχοντας ως αποτέλεσμα την μείωση των δημοσίων εσόδων, όπου από τον 16^ο αιώνα και μετά παρατηρείται τεράστια κρίση στα οθωμανικά ταμεία, λόγω του δυτικού εμπορικού και οικονομικού επεκτατισμού στην Ανατολή όπου έχει σαν αποτέλεσμα την αύξηση του πληθωρισμού. Η διαφορά και ο αθέμιτος χρηματισμός επηρέαζαν ακόμη και την εξουσία του Σουλτάνου που ήταν απόλυτα εξαρτημένος από την εύνοια των Γενιτσάρων με την εξαγορά των οποίων κατόρθωνε να αναρριχηθεί στη θέση του ανώτατου άρχοντα.

Μόλις το 1856 μετά την συνθήκη του Παρισιού παρατηρείται μία Τουρκική αφύπνιση παρόμοια με αυτή που λάμβανε χώρα στους Χριστιανικούς Πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Την ιδέα του τουρκικού έθνους ασπάστηκε ένα κίνημα νεωτεριστών των «Νέο- Οθωμανιστών» οι οποίοι βρέθηκαν σύντομα εξόριστοι. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ένα πολυεθνικό μόρφωμα και η εθνική καθαρότητα δεν ήταν σύμφωνη με την ιδέα της κυριαρχίας επί άλλων εθνότητων³⁸. Παρ' όλα αυτά στα τέλη του 18ου αιώνα και στις αρχές του 19ου αιώνα

³⁷ Κοππά Μ. (2002). *Η συγκρότηση των Κρατών στα Βαλκάνια (19^{ος} αιώνας), Τρεις και Μία Περιπέτειες*, Αθήνα : Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη, Σελ 47

³⁸ Castellan G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 505.

έγιναν προσπάθειες μεταρρυθμίσεων και εκσυγχρονισμού. Η ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων ανώτατης παιδείας και η ανάπτυξη του τουρκικού τύπου ήταν από τις πρώτες μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο Σουλτάνος, καθώς επίσης και η δημιουργία υποδομών με την κατασκευή του σιδηροδρόμου Βιέννης – Κωνσταντινούπολης που ανατέθηκε σε Γερμανό τραπεζίτη το 1869³⁹.

Οι εκσυγχρονιστικές αυτές μεταρρυθμίσεις είχαν σαν αποτέλεσμα να αυξηθεί υπέρογκα το εξωτερικό χρέος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, το οποίο ήταν ήδη πολύ μεγάλο συνέπεια των πολεμικών περιπετειών, των συνθηκολογήσεων και διομολογήσεων⁴⁰ που επιτελέστηκαν από τον 16ο έως τον 18ο αιώνα, προκαλώντας ανησυχία στους ευρωπαϊκούς οικονομικούς κύκλους οι οποίοι διέβλεπαν ότι τυχόν κατάρρευση της Αυτοκρατορίας θα τους ήταν εξόχως επιζήμια.

Το 1876 Σουλτάνος αναλαμβάνει ο Αμπντουλ Χαμίτ Β' (1876-1909). Ακολουθεί ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος του 1877 οπότε η Οθωμανική αυτοκρατορία ηττήθηκε παρά τη σθεναρή της αντίσταση και χάρη στην επέμβαση μοίρας του Βρετανικού στόλου και την απειλή επιστρατεύσεως εκ μέρους της Αυστροουγγαρίας υπογράφεται μεταξύ των δύο αντιπάλων ανακωχή που συνοδεύεται από άσκηση πιέσεων προς την Πύλη για την αποδοχή των όρων της. Σε μία προσπάθεια κατευνασμού της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης διαμορφώθηκε την περίοδο εκείνη από τον Μιτάτ Πασά (1822-1883) ένα «φιλελεύθερο» σύνταγμα που υπόσχονταν θρησκευτική ελευθερία, ισότητα των υπηκόων και εκπροσώπηση όλων των εθνοτικών ομάδων στο Τουρκικό κοινοβούλιο που συνεδρίασε για πρώτη φορά το 1877. Επρόκειτο όμως για ένα κατ'επίφαση δημοκρατικό Σύνταγμα καθώς ο Σουλτάνος είχε απεριόριστες εξουσίες συγκεντρωμένες στο πρόσωπο του και επωφελούμενος από τον πόλεμο του 1877 ανέστειλε επ' αόριστον τις κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις ασκώντας κατ' ουσίαν απολυταρχική διακυβέρνηση.

Ο δεσποτισμός του Σουλτάνου δεν προκάλεσε αντιδράσεις μόνο στους Χριστιανικούς Πληθυσμούς των Βαλκανίων αλλά και στους ίδιους τους Μουσουλμάνους που κατοικούσαν στα ευρωπαϊκά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Νεαροί Αξιωματικοί του Τουρκικού στρατού οι οποίοι έχοντας ζήσει στις ευρωπαϊκές επαρχίες της Αυτοκρατορίας είχαν έρθει σε επαφή με την ευρωπαϊκή κουλτούρα και είχαν αποφοιτήσει από την Στρατιωτική ακαδημία που είχε συσταθεί από την Γερμανία, ανάμεσα τους ο Μουσταφά Κεμάλ Αττατούρκ (1881-1934) οργανώθηκαν με σκοπό την ανατροπή του Σουλτάνου και την εγκαθίδρυση ενός πιο

---

³⁹ Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 355.

⁴⁰ Κοπά Μ. (2002). *Η συγκρότηση των Κρατών στα Βαλκάνια (19^{ος} αιώνας), Τρείς και Μία Περιπέτειες*, Αθήνα : Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη. Σελ 31.

κοσμικού κράτους. Στις 23 Ιουλίου απαίτησαν την άμεση εφαρμογή του Συντάγματος του 1876. Ο Αμπντούλ Χαμίτ αναγκάστηκε να υποκύψει στην απαίτηση τους στις 24 Ιουλίου 1908 καθώς είχε έρθει σε ρήξη με τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις ενώ παράλληλα έτρεχαν και οι εξελίξεις στην Κρητική Πολιτεία.

Οι πρώτες νομοθετικές εκλογές πραγματοποιήθηκαν τον Δεκέμβριο του 1908, όμως είχαν προηγηθεί η κήρυξη της ανεξαρτησίας της Βουλγαρίας, η προσάρτηση της Βοσνίας Ερζεγοβίνης από την Αυστρία και η κήρυξη στην Κρήτη της ένωσης με την Ελλάδα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι Νεότουρκοι να θεωρηθούν υπεύθυνοι για τις σημαντικές εδαφικές απώλειες ανεξάρτητα αν η Οθωμανική Αυτοκρατορία λόγω της εσωτερικής της παρακμής θα ήταν αδύνατον να διατηρήσει.

Την επικράτηση του κόμματος «Ένωση και Πρόοδος» που εκπροσωπούσε το Νεοτουρκικό κίνημα στις νομοθετικές εκλογές ακολούθησαν αναταραχές προφανώς υποκινούμενες από την καθεστηκία μέχρι τότε τάξη. Στην αναρχία που κυριάρχησε η Οθωμανική Στρατιά της Μακεδονίας προέλασε υπό την ηγεσία του Σεβκέτ Πασά (1858-1913) στην Κωνσταντινούπολη όπου ανέτρεψε τον Σουλτάνο και επέβαλε στρατιωτικό νόμο. Την θέση του Σουλτάνου ανέλαβε ο Μωάμεθ ο Ε΄ (1909-1918) που ήταν φιλικά κείμενος προς την Νεοτουρκική Τριανδρία του Τζαβίντ Μπέη, Ταλάτ Πασά και Σεβκέτ Πασά⁴¹.

Παρά τα όσα ευαγγελίζονταν οι Νεότουρκοι σχετικά με την ισοπολιτεία και ισονομία όλων των εθνοτήτων στην Οθωμανική επικράτεια η νομοθεσία που θέσπισαν ήταν καθαρά εθνικιστικού χαρακτήρα. Έτσι λοιπόν συνέβαλαν ως Τρίτη δύναμη στην έξαψη του εθνοτικού φανατισμού που ήδη είχε αναπτυχθεί στην Βαλκανική. Παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων εκδίδεται η ακόλουθη απόφαση του Συνεδρίου του κόμματος των Νεότουρκων: *«Η Τουρκία πρέπει να γίνει μωαμεθανική χώρα, όπου η μωαμεθανική θρησκεία και οι μωαμεθανικές αντιλήψεις θα κυριαρχούν και κάθε άλλη θρησκευτική προπαγάνδα θα καταπνίγεται... Αργά ή γρήγορα θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η πλήρης οθωμανοποίηση όλων των υπηκόων της Τουρκίας. Και είναι ολοκάθαρο ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει με την πειθώ. Αρα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένοπλη βία... Το δικαίωμα των άλλων εθνοτήτων να έχουν δικές τους οργανώσεις θα πρέπει να αποκλειστεί. Κάθε μορφή αποκέντρωσης και αυτοδιοίκησης θα θεωρείται προδοσία προς την τουρκική αυτοκρατορία»*⁴².

Η ένοπλη βία όμως έμελλε να ανατρέψει στο σκηνικό στη Βαλκανική σε βάρος του Μεγάλου Ασθενή! Και η αλήθεια πλέον ήταν ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις

⁴¹ Castellan G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 504- 513.

⁴² Αγτζίδης Βλ. (2013). *Τουρκικός Εθνικισμός και Εθνικές Εκκαθαρίσεις*, Pontos World| <http://pontosworld.com/index.php/genocide/> (τελευταία επίσκεψη 15/11/2015, 22:30)

ακόμα και αυτές που φοβούμενες για τα κεφάλαια τους ήθελαν την διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας έδειχναν πλέον δυσπιστία απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία στρέφοντας παράλληλα την προσοχή τους στις αναδυόμενες δυνάμεις της βαλκανικής περιφέρειας ώστε η αναπόφευκτη αναδιαμόρφωση του Βαλκανικού Χάρτη να μην θίγει τα δικά τους συμφέροντα.

Η Ελληνική Πραγματικότητα

Τις παραμονές των Βαλκανικών Πολέμων η Ελλάδα είχε μόλις εξέλθει από την διεθνή απομόνωση στην οποία ευρισκόταν από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και η οποία ερείδονταν κυρίως στην ένταση που υπήρχε στις σχέσεις με την Τουρκία και τα Χριστιανικά κράτη της Βαλκανικής. Έχοντας πραγματοποιήσει τις απαραίτητες εσωτερικές μεταρρυθμίσεις και μεταξύ άλλων την ενίσχυση του βιομηχανικού και τραπεζικού της κεφαλαίου κατάφερε να εκσυγχρονίσει τις Ένοπλες Δυνάμεις και κυρίως το Βασιλικό Ναυτικό ώστε να καταστεί αξιόμαχη σύμμαχος στην διεκδίκηση της Μεγάλης Ιδέας, της ενσωμάτωσης δηλαδή όλων των ελληνικών πληθυσμών σε ένα ενιαίο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος.

Ιδέα εμπνευσμένη από τις αρχές του ευρωπαϊκού διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης που μόλις έναν αιώνα νωρίτερα είχαν οδηγήσει στην Ελληνική Επανάσταση και στην ίδρυση του Ανεξάρτητου Ελληνικού Βασιλείου. Η Μεγάλη Ιδέα, όπως αναφέρει ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (2014)⁴³, αποτέλεσε τον κύριο και ξεκάθαρο Αντικειμενικό Σκοπό της Ελληνικής Πολιτικής Ηγεσίας από την διακυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη ο οποίος ανέλαβε την πρωθυπουργία το 1882. Όπως παραθέτει ο συγγραφέας από τα ρήματα του Χ. Τρικούπη « *Εθνική του Ελληνισμού Ιδέα είναι η απελευθέρωση της ελληνικής χώρας και ο καταρτισμός ενιαίου ελληνικού κράτους περιλαμβάνοντας άπαν το ελληνικόν έθνος. Της ιδέας ταύτης το δίκαιον ανεγνώρισε η Ευρώπη, ανεγνώρισε δε αυτό και η Τουρκία επί τη συστάσει ελληνικού κράτους*⁴⁴».

Την εποχή εκείνη το Βασίλειο της Ελλάδος εκτεινόταν μέχρι την γραμμή Βόλου – Άρτας κατόπιν της ελληνοτουρκικής Συνθήκης του 1881 περιλαμβάνοντας τα εδάφη της Θεσσαλίας πλην της Ελασσόνας και την Επαρχία της Άρτας. Τα εδάφη της Ηπείρου και της Θεσσαλίας είχαν επικυρωθεί στην Ελλάδα από το Συνέδριο του Βερολίνου, πλην όμως έμενε άλυτο το Ζήτημα της ενσωμάτωσης της Κρήτης.

⁴³ Σβολόπουλος Κ. (2014), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830- 1981*, Αθήνα: Εστία, Σελ 85.

⁴⁴ Ibid 43.

Στο εγγύς εξωτερικό της χώρας το οποίο άνηκε ακόμα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατοικούσε μεγάλη μερίδα ελληνοφώνων ορθοδόξων οι οποίοι ζούσαν υπό τον Οθωμανικό ζυγό και μάλιστα υπό αντίξοες για αυτούς συνθήκες. Όπως αναφέρει ο Τάσος Κωστόπουλος (2007)⁴⁵ από τα 2.500.000 κατοίκων στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας περίπου το 1/3 ήταν μουσουλμάνοι, 1/3 σλαβόφωνοι Χριστιανοί, 360.000 έλληνες Χριστιανοί περίπου 100.000 Βλάχοι και άλλοι 80.000 Εβραίοι. Στα εδάφη δε που ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα, συνεχίζει ο Τάσος Κωστόπουλος, περίπου το 29% του πληθυσμού αποτελούνταν από Έλληνες Χριστιανούς σε αντίθεση με το 36% που ήταν Μουσουλμάνοι ενώ ο υπόλοιπος πληθυσμός αποτελούνταν κυρίως από σλαβόφωνους Χριστιανούς. Με ανάλογα ποσοστά συντίθετο και το πληθυσμιακό τοπίο στην Θράκη όπου μεταξύ των Χριστιανών οι Έλληνες αποτελούσαν την σχετική πλειοψηφία ακολουθούμενη από τους Βούλγαρους. Στα νότια εδάφη της Ηπείρου τα οποία περιήλθαν στην ελληνική επικράτεια το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ήταν ελληνόφωνοι Χριστιανοί σε αντιδιαστολή με τους αλβανόφωνους Χριστιανούς και Μουσουλμάνους που κατοικούσαν βορειότερα. Τέλος σημαντική μερίδα ελληνόφωνων Χριστιανών κατοικεί στην ανατολική πλευρά της Ασιατικής Τουρκίας (Μικρά Ασία) εντοπισμένη κυρίως στο σαντζάκι της Σμύρνης, στην Οθωμανική Πρωτεύουσα και στο βιλαέτι του Αϊδινίου. Μέσα σε αυτό το πληθυσμιακό Μωσαϊκό η Μακεδονία αποτέλεσε τα μέλη της έριδος ανάμεσα στους Μουσουλμάνους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και τους Χριστιανούς υπηκόους, Έλληνες και Σλάβους, κυρίως Βούλγαρους. Όπως αναφέρει ο Καστελλαν Ζώρζ (1991)⁴⁶ ο όρος Μακεδονία από τον 19ο αιώνα αναφέρεται στην γεωγραφική περιοχή μεταξύ των οροσειρών του Αίμου και της Πίνδου και μεταξύ της λίμνης Οχρίδας, δυτικά, και της Ροδόπης Ανατολικά. Έχοντας περιέλθει από τον 14^ο αιώνα στην Οθωμανική αυτοκρατορία, διοικητικά ήταν χωρισμένη στα Εγιαλέτ της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου και περιελάμβανε μέρος του Κοσσυφοπεδίου και το αυτόνομο σαντζάκι της Σερβίας. Η εν λόγω περιοχή αποκτά στρατηγικό ενδιαφέρον καθώς διαθέτει υδάτινες αρτηρίες που οδηγούν στο Αιγαίο. Παρέχει δηλαδή την δυνατότητα ανάπτυξης ισχύος στο υγρό στοιχείο, δηλαδή ναυτικής ισχύος⁴⁷. Η ναυτική ισχύς, σύμφωνα με τον Μάχαν⁴⁸ σχετίζεται με την οικονομική

⁴⁵ Κωστόπουλος Τ. (2007), *Πόλεμος και Εθνοκάθαρση Η Ξεχασμένη Πλευρά μιας Δεκαετούς Εξόρμησης 1912-1922*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, Σελ 25.

⁴⁶ Castellan G. (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 504- 513.

⁴⁷ Κολιόπουλος Κ. (2010), *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα μέχρι Σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα, Σελ 184

⁴⁸ Mahan Thayer Alfred (2004), *The influence of Seapower Upon History 1660-1783*, The Project Gutenberg eBook, Release Date: September 26: <http://www.gutenberg.org>.

ισχύ μέσω της ανάπτυξης του εμπορίου. Έτσι λοιπόν η κάθοδος του Δούναβη διαμέσου της κοιλάδας του Βαρδάρη καθώς και του ποταμού Στρυμόνα προς το Αιγαίο, αλλά και το τεράστιο λιμάνι της Θεσσαλονίκης που καθιστά την γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας πηγή εμπορίου αποτελούν θέλητρα για την ενσωμάτωση της τόσο για την ηγεμονία της Βουλγαρίας όσο και για την Σερβία αλλά και για την Ελλάδα. Η Εθνοχωροταξιακή αυτή διένεξη εμπλουτισμένη με τα στοιχεία του εθνικισμού η οποία αναζωπυρώνονταν κάθε φορά που η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρισκόταν σε εσωτερική κρίση έχει επικρατήσει ως Μακεδονικό Ζήτημα, αποτέλεσμα του οποίου υπήρξε και ο Μακεδονικός Αγώνας της περιόδου 1904-1908.

Παράλληλα με το Μακεδονικό ζήτημα μεταξύ της Ελλάδος και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εξελισσόταν και το Κρητικό Ζήτημα. Μακεδονικό και Κρητικό Ζήτημα θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος και ότι και τα δύο εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αυτό της εθνοτικής ομοιογένειας ωστόσο την αιχμή του δόρατος στις σχέσεις της Ελλάδος με την Οθωμανική αυτοκρατορία αποτέλεσε η ενσωμάτωση της Κρήτης στην ελληνική επικράτεια. Όπως θα εκτεθεί παρακάτω, το Κρητικό Ζήτημα θα αποτελέσει την αιτία για τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, ο οποίος με την σειρά του αποτέλεσε μοχλό των εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων για την Ελλάδα. Αποτέλεσε όμως και την τελική αφορμή για την κήρυξη του Πολέμου ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1912.

Στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878) τα μέλη της Ελληνικής Αντιπροσωπείας Θεόδωρος Δηλιγιάννης και Αλέξανδρος Ραγκαβής ανέπτυξαν τις ελληνικές θέσεις και αξίωσαν την εκχώρηση της Θεσσαλίας, της Ηπείρου αλλά και της Κρήτης στην Ελλάδα. Η εκχώρηση της Κρήτης δεν υλοποιήθηκε ωστόσο όμως υπήρξε μία ρύθμιση ευνοϊκή για το μέλλον των Κρητών. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναλάμβανε την υποχρέωση για πίστη εφαρμογή του Οργανικού νόμου και να προβεί σε διοικητικές μεταρρυθμίσεις στις επαρχίες εκείνες όπου υπήρχαν Χριστιανικοί πληθυσμοί. Η υπογραφή του Χάρτη της Χαλέπας (15 Οκτ 1878) υπήρξε το προϊόν των διμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ της Οθωμανικής Πύλης και της Επαναστατικής Συνέλευσης των Κρητών στον πνεύμα των επιβαλλόμενων από τις Μεγάλες Δυνάμεις ρυθμίσεων. Η πρόβλεψη για την πιστή τήρηση του Οργανικού Νόμου του 1868 δεν αρκούσε για περιορίσει την εθνοτική σύγκρουση μεταξύ των Χριστιανών και Μουσουλμάνων της Κρήτης καθώς, σε αντίθεση, με την Κύπρο η συμβίωση των δύο λαών δεν υπήρξε αρμονική και δεν ήταν λίγα τα θερμά επεισόδια μεταξύ τους.

Στην περίπτωση του Κρητικού Ζητήματος διακρίνονται τα χαρακτηριστικά εθνοτικής διαφοράς μεταξύ των Ελλήνων και Τούρκων του νησιού. Η Οθωμανική επικυριαρχία στο νησί καθιστούσε του Έλληνες της Κρήτης μια περιφερειακή μειονότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και προκειμένου να αντιστραφούν οι πληθυσμιακοί αυτοί όροι το ζητούμενο ήταν η Ένωση με την κυρίως Ελλάδα. Από την άλλη για τους μουσουλμάνους της Κρήτης ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα τους καθιστούσε μειονότητα του Ελληνικού Βασιλείου. Όταν δε πρόκειται για εθνοτικές διαφορές, οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις δεν αρκούν και συχνά αδυνατούν να εναρμονίσουν τις αντικρουόμενες προσδοκίες των διαφόρων φυλετικών ομάδων οι οποίες είναι απόλυτες και συχνά δεν επιδέχονται συμβιβασμό. Ως εκ τούτου ο Χάρτης της Χαλέπας δεν ικανοποίησε τις προσδοκίες των Ελλήνων ούτε και περιόρισε τις αυθαιρεσίες των Τούρκων. Ακολούθησαν οι επαναστάσεις τις περιόδου 1887- 1889 και 1895 -1896. Ο διορισμός ως διοικητή της κρητικής Πολιτείας του Αλέξανδρου Καραθεοδωρή (1833-1906) ο οποίος ήταν πληρεξούσιος του Σουλτάνου στο Συνέδριο του Βερολίνου το 1895 προκάλεσε την έντονη αντίδραση των μουσουλμάνων και παρά την αντικατάσταση του από Οθωμανό διοικητή ακολούθησαν σφαγές κατά των χριστιανών πυροδοτώντας για μια ακόμη φορά την επανάσταση των τελευταίων για την καταστολή της οποίας ο Σουλτάνος απέστειλε στρατιωτικές δυνάμεις. Οι αλληπάλληλες αναταραχές οδήγησαν στην διεθνοποίηση του Κρητικού Ζητήματος με αποτέλεσμα να κινητοποιηθούν οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις, που πάντοτε ενδιαφέρονταν για την Κρήτη λόγω της γεωπολιτικής της σημασίας και από καιρό είχαν συγκεντρώσει τους στόλους τους κοντά στο νησί. Με τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1896 αποφάσισαν να προχωρήσουν σε οριστική λύση του κρητικού ζητήματος, με τη διεθνή κατοχή του νησιού και την ανακήρυξή του σε αυτόνομη Πολιτεία.. Η αποστολή ενός πολεμικού πλοίου στην Κρήτη ως εγγυητή της ασφάλειας των ευρωπαϊών υπηκόων διέγειρε τα ανταντακλαστικά της Αθήνας η οποία ανέλαβε να στείλει ναυτικές δυνάμεις με σκοπό την παρεμπόδιση της άφιξης Τουρκικών ενισχύσεων. Στις 21 Ιανουαρίου 1897, και ενώ στο νησί επικρατεί έντονη αναταραχή, αποβιβάστηκαν οι ελληνικές δυνάμεις με διοικητή τον υπασπιστή του βασιλιά Τιμολέοντα Βάσσο (1836-1929), ενέργεια η οποία προκάλεσε την άμεση παρέμβαση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων.

Άμεση υπήρξε και η αντίδραση της Πύλης η οποία συνίστατο στην οριζόντια κλιμάκωση της σύγκρουσης με μεταφορά του Θεάτρου επιχειρήσεων σε χερσαίο έδαφος στα Βόρεια σύνορα του Ελληνικού Βασιλείου. Ο «ατυχής» πόλεμος του 1897, όπως χαρακτηρίστηκε, αν και δεν σήμανε βέβαια εδαφικές απώλειες για την Ελλάδα, χάρις την στάση των Μεγάλων δυνάμεων οι οποίες με Διακοίνωση τους

δήλωναν ότι όποια και αν είναι η κατάληξη του Πολέμου δεν θα αναγνωρίζονταν εκ μέρους τους καμία εδαφική μεταβολή, σήμαινε για την Ελλάδα ταπεινωτική ήττα. Η Τουρκία πέτυχε, μετά την στρατιωτική υποχώρηση του ελληνικού στρατεύματος από την Θεσσαλία, το ελληνικό αίτημα για ανακωχή να συνοδεύεται και από την ανάκληση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων από την Κρήτη. Παράλληλα, αν και με την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων κάμφθηκαν οι Τουρκικές αξιώσεις για επαναφορά της Θεσσαλίας στην Οθωμανική Κυριαρχία η χρεωκοπημένη Ελλάδα όφειλε να καταβάλει στην Πύλη πολεμική αποζημίωση 4 εκ Τουρκικών Λιρών τα οποία θα αποκτούσε μέσω εξωτερικού δανείου και θα τελούσε υπό καθεστώς Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου κατόπιν απαίτησης της Γερμανίας. Στις 18 Φεβρουαρίου ο Ελληνικός στόλος αποσύρθηκε.

Η ταπεινωτική στρατιωτική ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 εξελίχθηκε σε επιτυχία στην διπλωματική αρένα. Η Ελλάδα έχοντας κηρύξει πτώχευση λόγω αδυναμίας καταβολής των δόσεων των εξωτερικών της δανείων από το 1893 είχε απολέσει την πιστοληπτική της ικανότητα. Επιδικάζοντας όμως οι ευρωπαϊκές δυνάμεις την πολεμική αποζημίωση των 4 εκατομμυρίων λιρών προς την οθωμανική αυτοκρατορία όφειλαν με κάποιο τρόπο να την εξασφαλίσουν. Κατόπιν τούτου ουσιαστικά έθεταν τέλος στον οικονομικό αποκλεισμό της χώρας. Η δυνατότητα σύναψης εξωτερικών δανείων αποτέλεσε απαραίτητη προϋπόθεση για τον εκσυγχρονισμό των ενόπλων δυνάμεων της χώρας!

Με διακοίνωση του, ο Ελευθέριος Βενιζέλος προς τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις που διοικούσαν το νησί, τον Αύγουστο του 1897 την οποία απέδωσε στον αρχηγό του ευρωπαϊκού στόλου, εξέφραζε την ανάγκη για ένωση με την Ελλάδα. Πάραυτα λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν στην διπλωματική αρένα μετά τον πόλεμο η Ελλάδα ήταν αναγκασμένη να αναγνωρίσει την αυτονομία της Κρήτης και να αποσύρει τις στρατιωτικές της δυνάμεις.

Υπό το καθεστώς λοιπόν αυτονομίας προβλεπόταν ο Γενικός Διοικητής να αναγνωρίζει την υψηλή επικυριαρχία του Σουλτάνου. Παράλληλα όμως εκλέχθηκε μια εκτελεστική επιτροπή, με τη συμμετοχή του Βενιζέλου, που εκτελούσε χρέη κυβέρνησης και είχε τις επαφές με τους αρχηγούς του ευρωπαϊκού στόλου. Οι μουσουλμάνοι όμως του νησιού, υποκινούμενοι από την οθωμανική διοίκηση, η πρόταση της οποίας σχετικά με το πρόσωπο του γενικού διοικητή, δεν εισακούστηκε ξεσηκώθηκαν. Την ώρα που η εκτελεστική επιτροπή προέβαινε σε διαβήματα διαμαρτυρίας, οι χριστιανοί της Κρήτης άρχισαν και πάλι να συγκεντρώνουν ένοπλα τμήματα. Η τελευταία αυτή αναταραχή που συνοδεύτηκε από αμοιβαίες προσπάθειες εθνοκάθαρσης με την σφαγή Χριστιανών και μουσουλμάνων κατέληξε στην

απομάκρυνση των Οθωμανών από το νησί, στη δημιουργία της αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας με ύπατο αρμοστή τον πρίγκιπα Γεώργιο της Ελλάδος (1863-1913) ο οποίος συνοδευόμενος από πλοία του Ευρωπαϊκού στόλου σε ένδειξη κοινής απόφασης κατέφθασε στην Σούδα τον Δεκέμβριο του 1898. Ακολούθησε η ψήφιση συντάγματος και η οργάνωση της εκτελεστικής εξουσίας με την σύσταση του συμβουλίου του Ηγεμόνα στο οποίο συμμετείχε και ο Βενιζέλος.

Η φυσιογνωμία του Βενιζέλου έχει μετέπειτα συνδεθεί με την επανάσταση συνέλευση στην Θέρισσο όπου ουσιαστικά διακήρυττε *"την πολιτική ένωση της Κρήτης μετά της Ελλάδος εις εν μόνον ελεύθερον συνταγματικόν κράτος"*⁴⁹ και απαιτούσε την απομάκρυνση των «Προστάτιδων» δυνάμεων. *Φορέας δυναμικών αντιλήψεων στο πεδίο των διπλωματικών χειρισμών, ο φιλελεύθερος ηγέτης είχε εμπιστευτικά εισηγηθεί ....(ότι) η άμεση επίτευξη της ενώσεως ήταν αδύνατη, η παράταση όμως του καθεστώτος της αρμοστικής ανέστελλε την εφαρμογή των μέτρων που θα επέτρεπαν τη βαθμιαία απαλλαγή από τα δεσμά της διεθνούς εξαρτήσεως.....αντίθετα η ολοκλήρωση της αυτονομίας.....θα συντελούσε στην προαγωγή των εθνικών συμφερόντων στο εξωτερικό....»*⁵⁰ Η επανάσταση στη Θέρισσο κατέληξε στην παραίτηση του Γεωργίου Α', στην θέσπιση μεταρρυθμίσεων και στην σταδιακή απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων. Τον Γεώργιο Α' διαδέχτηκε ο Αλέξανδρος Ζαΐμης (1855-1936).

Δρώμενοι των ευκαιριών από την προσάρτηση της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης αλλά και της κήρυξης της ανεξάρτητης Βουλγαρίας υπό τον ηγεμόνα Φερδινάρδο, στις 24 Σεπτεμβρίου 1908 οι Κρητικοί κήρυξαν την Ένωση με την Ελλάδα, αλλά η Ελληνική Κυβέρνηση φοβούμενη ένοπλη σύρραξη με την Τουρκία και τις διεθνείς αντιδράσεις και πάλι δεν τη δέχθηκε. Μετά την ανάληψη της Πρωθυπουργίας της Ελλάδος από τον Βενιζέλο αναπτερώθηκαν και πάλι οι ελπίδες των Κρητών χωρίς να είναι και πάλι οι συνθήκες ευνοϊκές για κάτι τέτοιο. Η ευκαιρία δόθηκε τον Οκτώβριο του 1912 όταν ο Βενιζέλος κήρυξε τον Πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σύμφωνα με το ψήφισμα της Βουλής ότι *«η Ελλάς αποδέχεται όπως του λοιπού ενυπάρχη κοινόν Κοινοβούλιον δια το ελεύθερον Βασίλειον και την νήσον Κρήτην»!* Την ίδια μέρα απεστάλη ως γενικός διοικητής ο Στέφανος Δραγούμης (1842-1923) ώστε να μην διαταραχθούν οι σχέσεις με τις Ευρωπαϊκές Δυνάμεις και μέχρι την τελική έκβαση της πολεμικής αναμέτρησης! Στις 17/30 Μαΐου 1913 επικυρώθηκε η

⁴⁹ Δετοράκης Θ. (1990). Η Κίνηση του Βενιζέλου που Άλλαξε το Ρου της Ιστορίας στην Κρήτη. απόσπασμα από Δετοράκης, Θ. (1990). *Ιστορία της Κρήτης*. Ηράκλειο: Creta Live, <http://www.cretalive.gr/history/view> (τελευταία επίσκεψη 15-11-15, 12:40).

⁵⁰ Σβολόπουλος Κ. (1992). *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*, τόμος Α', Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Σελ 31.

τελική ένωση της Κρήτης με την υπόλοιπη Ελλάδα σύμφωνα με το άρθρο 4 της Συνθήκης του Λονδίνου!

Η εσωτερική πολιτική κατάσταση

Το «Κίνημα στο Γουδί» ή κίνημα του 1909 αποτέλεσε ουσιαστικά την αιτία ανέλιξης του Ελευθερίου Βενιζέλου στον Πρωθυπουργικό Θώκο της Ελλάδος. Εγκλωβισμένη στα αμέτρητα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής τα οποία ταλανίζουν τις σχέσεις της με την Οθωμανική αυτοκρατορία και περιορισμένη ταυτόχρονα από την διεθνή απομόνωση και την δεινή οικονομική κατάσταση επικρατεί διάχυτο το αίσθημα στην ελληνική κοινωνία για μεταρρυθμίσεις σε όλες τις δομές του κρατικού μηχανισμού.

Το επαναστατικό κίνημα στο Γουδί στράφηκε ευθέως κατά του πολιτικού κατεστημένου χωρίς όμως να επιθυμεί ανατροπή του πολιτεύματος αλλά εξυγίανση της πολιτείας. Ο επαναστατικός πυρήνας προέκυπτε από τις κατώτερες τάξεις των Ελλήνων Αξιωματικών και Υπαξιωματικών του Στρατού οι οποίοι συσσωματώθηκαν δημιουργώντας τον «Στρατιωτικό Σύνδεσμο» μία συντεχνιακή – θα μπορούσε να χαρακτηριστεί- και αρχικά μυστική οργάνωση η οποία αντιδρούσε ενάντια στα ζητήματα ηγεσίας και διοίκησης που υπήρχαν στις τάξεις του στρατεύματος.

Καταλυτικό ρόλο φαίνεται να έπαιξε σε αυτό ο «ατυχής πόλεμος» του 1897, ένας αμυντικός πόλεμος ο οποίος κατέδειξε εμφανώς αδυναμία «διατήρησης της εδαφικής ακεραιότητας» της χώρας και δημιούργησε την πεποίθηση ότι η δομή διοίκησης του ελληνικού στρατεύματος ήταν υπεύθυνη για την ήττα, πεποίθηση που διαπέρασε τα ευρύτερα στρώματα της Ελληνικής Κοινωνίας, προκαλώντας την απαξίωση απέναντι στο στράτευμα και ενισχύοντας την αντιδημοτικότητα του Βασιλέα! Σύμφωνα με τον Kenneth Waltz⁵¹ (1979) οι μονάδες του Διεθνούς Συστήματος προσφεύγουν στην βία και διατηρούν ένοπλες δυνάμεις προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωση τους. Η έκβαση λοιπόν του πολέμου του 1897 κατέδειξε σε μεγάλο βαθμό την αδυναμία αυτοπροστασίας σε έναν λαό που λίγα χρόνια νωρίτερα διεξήγαγε μια αιματηρότατη επανάσταση για την διεκδίκηση της ελληνικής ανεξαρτησίας. Στις τάξεις δε του Στρατού ήταν διάχυτη η πεποίθηση ότι ο διορισμός των Πριγκίπων σε επιτελικές θέσεις, η γενική Διοίκηση υπό τον Διάδοχο αλλά και η συνολική διαφθορά και ανικανότητα στην άσκηση των καθηκόντων της ηγεσίας ήταν οι άμεσες αιτίες της εθνικής αποτυχίας. Είναι γεγονός ότι ο Βασιλέας των Ελλήνων

---

⁵¹ Waltz N Kenneth (2011). *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, μτφ Κολιόπουλος Κ.. Αθήνα: Ποιότητα, Κεφ 5.

ευνοούσε ορισμένη κάστα στρατιωτικών σε αντάλλαγμα με την υπεράσπιση της εξουσίας του.

Κύριο αίτημα του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» ήταν η αναδιάρθρωση και ο εκσυγχρονισμός του στρατεύματος και η υιοθέτηση αξιοκρατικών κριτηρίων για την ανέλιξη στην ιεραρχία έναντι της ευνοιοκρατίας που ίσχυε απέναντι σε συγκεκριμένη μερίδα στρατιωτικών παράλληλα με την απομάκρυνση του πριγκίπων και του Διαδόχου από την γενική διοίκηση. Ερέθισμα αποτέλεσε και ο νόμος που ψηφίστηκε το 1908 και αποστερούσε από τα κατώτερα κλιμάκια την δυνατότητα ανέλιξης σε μεγαλύτερους βαθμούς. Η κυβέρνηση του Δημητρίου Ράλλη (1844-1921) αντέδρασε με ριζοσπαστικό τρόπο κάτι το οποίο προκάλεσε στην χώρα κύμα μαζικών διαδηλώσεων αρχής γενομένης από την εξέγερση τη νύχτα 14ής προς 15η Αυγούστου όπου απαιτήθηκε από την κυβέρνηση να δεχθεί τους όρους του κινήματος. Παράλληλα ευαγγελιζόταν την ανάγκη για αλλαγές και μεταρρυθμίσεις σε άλλους τομείς της εσωτερικής διακυβέρνησης και κυρίως την οικονομία και την δικαιοσύνη με αποτέλεσμα να προσελκύσει πλήθος κόσμου κυρίως της ανεχόμενης μικροαστικής τάξης που βρήκε τον εαυτό του να ταυτίζεται με το ιδεολογικό φορτίο του κινήματος. Το ανερχόμενο κοινωνικό ζήτημα σε συνδυασμό με την οικονομική κατάσταση στην οποία η χώρα ευρισκόταν επέτεινε το γενικευμένο κλίμα δυσφορίας, απέναντι στους φορείς της πολιτικής εξουσίας ήτοι εκτός του στέμματος τα παλαιά πολιτικά κομματικά μορφώματα .

Ειδικά το ακανθώδες ζήτημα της οικονομίας έπληττε σχεδόν όλα τα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Από τα νεοαποκτηθέντα εδάφη του 1881 σχεδόν το σύνολο της καλλιεργήσιμης γης ανήκε σε δύο μεγαλοτσιφλικάδες και ο πληθυσμός της Θεσσαλίας εργαζόταν ως κολίγοι στην καλλιέργεια αυτών ενώ τον πλούτο τον καρπώνονταν δύο οικογένειες. Από τις πρώτες μεταρρυθμίσεις του Ελ. Βενιζέλου ήταν ο νόμος περί υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης της Θεσσαλικής γης και αναδιανομής της στους καλλιεργητές. Παράλληλα η οικονομική πτώχευση στην οποία είχε περιέλθει η χώρα, η σταφιδική κρίση που και τέλος ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος ο οποίος επεβλήθη στην χώρα προκειμένου να προβεί σε δημοσιονομική εξυγίανση είχαν δριμύτατες συνέπειες. Η οικονομική πτώχευση μιας χώρας συχνά οδηγεί σε μείωση της παραγωγής και άνοδο του πληθωρισμού ώστε τα μικρομεσαία στρώματα να αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα διαβίωσης. Πιθανή αιτία της οικονομικής πτώχευσης θεωρείται ότι ήταν οι υπερβολικές δημόσιες δαπάνες στον τομέα των εξοπλισμών προκειμένου να εξυπηρετηθεί η Μεγάλη Ιδέα παράλληλα όμως αποδίδεται στην κακή διαχείριση εκ μέρους του βασιλέα. Επιπροσθέτως η σταφιδική κρίση έπληξε την αγροτική παραγωγή αλλά και το εξαγωγικό εμπόριο της

χώρας επιδεινώνοντας ακόμη περισσότερο τις εισροές κεφαλαίων. Η παραγωγή και το εμπόριο στράφηκε προς την εξαγωγή κρασιού με μικρό όμως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Δοθέντων των παραπάνω η διακήρυξη του Στρατιωτικού Συνδέσμου «ο σχεδόν πενόμενος Ελληνικός λαός ν' ανακουφισθή εκ των επαχθών φόρων, ους ήδη καταβάλλει και οίτινες ασπλάχνως κατασπαταλώνται προς διατήρησιν πολυτελών και περιττών υπηρεσιών και υπαλλήλων, χάριν της απαισίας συναλλαγής⁵²» κέρδισε τη στήριξη των λαϊκών και μικροαστικών στρωμάτων της πρωτεύουσας, τα οποία στις 14 Σεπτεμβρίου πραγματοποίησαν ένα μαζικό ογκώδες συλλαλητήριο μέσω του οποίου επέδωσαν σχετικό ψήφισμα στο Βασιλέα των Ελλήνων με το οποίο υποστήριζαν σθεναρά το κίνημα!

Κατόπιν τούτων οι πολιτικές αλλαγές που ακολούθησαν ήταν ραγδαίες θέτοντας το ζήτημα της πολιτειακής οργάνωσης της χώρας. «Μέσα σε ελάχιστο χρόνο η Βουλή ψήφισε έναν εντυπωσιακά μεγάλο αριθμό νόμων (169 νομοσχέδια σε 82 ημέρες), με τους πραξικοπηματίες αξιωματικούς στα θεωρεία της. Η ιδιότητα αυτή διπλή εξουσία, αφενός των στρατιωτικών και αφετέρου των κοινοβουλευτικών θεσμών, ήταν εγγενώς αντιφατική και επομένως βραχύβια⁵³». Καθώς όμως το ζητούμενο τόσο για την κοινωνία όσο και για τους πρωτεργάτες του κινήματος δεν ήταν η ανατροπή του καθεστώτος (αλλαγή) αλλά η μεταρρύθμιση (ανόρθωση) στην Ελλάδα ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος ανέλαβε την πρωτοβουλία να ζητήσει από τον Ελευθέριο Βενιζέλο να αναλάβει τα ηνία της χώρας. Πέρα από το γεγονός ότι η συμβολή του στην εξέλιξη του κρητικού ζητήματος υπήρξε καθοριστική για την αυτονομία της Κρήτης και αυτό ίσως να αποτελεί την πρώτη μεγάλη διπλωματική του επιτυχία, θα πρέπει να προστεθεί ότι καθοριστικό ρόλο για την επιλογή του έπαιξε το γεγονός ότι ταυτιζόταν και χαιρέτιζε το πρόγραμμα που είχε εξαγγείλει ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος στο Γουδί ώστε να αποτελεί την εγγύηση για την υλοποίηση του προγράμματος. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος (1864-1936) ενσάρκωνε στο πρόσωπο του τον άφθαρτο πολιτικό, τον μεταρρυθμιστή, τον νεωτεριστή, τον πρωτοπόρο.

Συμπερασματικά η Ελλάδα λίγο πριν την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων διήρχετο από τεράστια κρίση στο εσωτερικό και με την έννοια αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα αδύναμο κράτος καθώς αδυνατούσε να εξισορροπήσει τα αντικρουόμενα συμφέροντα των διαφόρων κοινωνικών παραγόντων και παράλληλα να προάγει το εθνικό συμφέρον όπως αυτό εκφράζονταν μέσω της Μεγάλης Ιδέας. Το

⁵² Κουλούρη Χ. (1909). Γουδί: Καταλύτης Επαναστατικών Αλλαγών. Το Βήμα, Πολιτική, 28 Δεκ 2008, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=248317> (τελευταία επίσκεψη, 13-11-15, 21:12)

⁵³ Ibid 35

ζήτημα της εσωτερικής αστάθειας υπήρξε πολυπαραγοντικό και πολυποίκιλο και παράλληλα διαπλέκονταν με το εθνικό ζήτημα επιμέρους εκφάνσεις του οποίου υπήρξαν το Ηπειρωτικό, Δωδεκανησιακό μα κυρίως τα ζητήματα Μακεδονικό και Κρητικό εκ των οποίων το τελευταίο συχνά ανατροφοδοτούσε την εσωτερική κρίση.

Μέσα σε αυτό το κλίμα εξωτερικού ανταγωνισμού για τα εδάφη του εγγύς εξωτερικού και με εμφανή την αδυναμία να σταθεί ως κράτος συγκροτημένο η Ελλάδα βρισκόταν εγκλωβισμένη χωρίς ερείσματα από τις σημαντικές δυνάμεις της εποχής. Στον Ελευθέριο Βενιζέλο πιστώνεται ότι σε σύντομο χρονικό διάστημα συγκρότησε κατέστησε το ελληνικό κράτος ικανό να επιτελεί τις εσωτερικές του λειτουργίες και παράλληλα να επεκταθεί σε διπλάσια εδαφική έκταση. Ασπαζόμενοι την ρεαλιστική σχολή κατέστησε την Ελλάδα ικανό δρών του Διεθνούς Συστήματος, σχοινοβατώντας συχνά στις λεπτές ισορροπίες που επέβαλε ο διεθνής ανταγωνισμός στα ανακτοβούλια της Ευρώπης έναντι των αντιπάλων.

Η ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Στις αρχές του 20ου αιώνα η Μεσόγειος αποτελεί την κύρια Θαλάσσια οδό εμπορίου προς τις ανατολικές αποικίες των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Την άνοιξη του 1911 η Ρωσία έχοντας αποτύχει στις αποικιακές της βλέψεις στην Άπω Ανατολή εκδηλώνει και πάλι το ενδιαφέρον της για έξοδο στην Μεσόγειο. Ο Ιταλοτουρκικός πόλεμος στην Τριπολίτιδα το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους συνέπεια των επεκτατικών βλέψεων της Ιταλίας δημιουργεί νέες προϋποθέσεις και ευκαιρίες. Οι μεταφορά στρατευμάτων προς την Τριπολίτιδα αποδυναμώνει το Βαλκανικό μέτωπο της Τουρκίας και ανοίγει την ευκαιρία στα μετέπειτα μέλη του Βαλκανικού Συνδέσμου να αξιώσουν τα εδάφη της Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Διαβλέποντας την κινητικότητα που επικρατεί στα Βαλκάνια η Τουρκία υποχωρεί απέναντι στον Ιταλικό Ιμπεριαλισμό και αποδέχεται τους όρους της Συνθήκης του Ουσού (15 Οκτ 1912) που προβλέπουν την παραχώρηση της Τριπολίτιδας αφενός και αφετέρου την «προσωρινή» κατοχή των Δωδεκανήσων από την Ιταλία η κατάληψη των οποίων είχε στόχο να εμποδίσει την ενίσχυση των Τουρκικών δυνάμεων στην Τριπολίτιδα. Η κατάληψη των Δωδεκανήσων δημιουργεί νέες ευκαιρίες για τον Βαλκανικό σύνδεσμο καθώς συμβάλλει στην αδυναμία ενισχύσεως, με μεταφορά στρατευμάτων, του Βαλκανικού μετώπου της Τουρκίας.

Δεδομένων των συνθηκών η Ρωσία ανησυχώντας για ένα ιταλικό πλήγμα στα Στενά προβαίνει αρχικά σε ένα διπλωματικό άνοιγμα προς την Τουρκία με σκοπό να εξασφαλίσει την διατήρηση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας από και προς το Αιγαίο. Εγγχείρημα το οποία δεν τελεσφόρησε, κατόπιν τούτου η επιλογή ήταν να ενισχύσει

και να προάγει τις διπλωματικές διεργασίες ανάμεσα στους λαούς της Βαλκανικής. Εγχείρημα μάλλον εύκολο καθώς συνέτρεχαν οι συνθήκες για την υλοποίηση του. Το 1908 το Βασίλειο της Βουλγαρίας είχε ανακηρύξει την ανεξαρτησία του και υπό την ηγεμονία του Φερδινάνδου και προετοιμαζόταν για την υλοποίηση το οράματος της Μεγάλης Βουλγαρίας, ενώ η Σερβία αναζητούσε την κατάλληλη ευκαιρία να αναθεωρήσει την ήττα του 1909.

Στην Ελλάδα ο Βενιζέλος είχε βάλει την χώρα σε τροχιά ανάπτυξης. Αν και η στρατιωτική προπαρασκευή δεν ήταν πλήρης για ένα επεκτατικό εγχείρημα η γρήγορη εξέλιξη των διπλωματικών ζυμώσεων ανάμεσα στους συμμάχους δεν άφηνε και πολλά περιθώρια καθυστερήσεων στην στρατηγική σκέψη του τότε Πρωθυπουργού. *Η ανησυχία του Έλληνα Πρωθυπουργού αντικατοπτρίζεται σε κείμενο ιδιωτικής επιστολής του: «Τι δύναται να προέλθῃ ἀπὸ τὸν ἰταλοτουρκικὸν πόλεμον εἶναι ἀγνωστον. Ἐάν δὲν λήξῃ ταχέως καὶ παραταθῆ μέχρι τῆς ανοίξεως, δύσκολον εἶναι νὰ μὴ μεταδοθῆ τὸ πῦρ καὶ εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον. Καὶ τότε εἶναι πιθανόν, τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ευρωπαϊκὴν αὐτοῦ πλευρᾶν, νὰ λυθῆ τελειωτικῶς...»⁵⁴* και συνεχίζει ο συγγραφέας ότι κάτω από την επήρεια ἀνάλογων συλλογισμῶν, ο Βενιζέλος...δεν εἶχε διστάσει νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ ἐνδεχόμενον κοινῆς ἐλληνοϊταλικῆς στρατιωτικῆς δράσης στὸ μακεδονικὸ μέτωπο. Ἀλλ' ἡ ἰταλικὴ Κυβέρνηση δὲν φάνηκε διατεθειμένη νὰ υιοθετήσῃ τὴν ἰδέαν ἑνὸς κοινῶν στρατιωτικῶν μετώπων...καὶ τέλος συμπληρώνει ὅτι ὁ πόλεμος αὐτὸς ἐπέτρεψε στὴν Κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας νὰ κερδίσῃ πολὺτιμον χρόνον γιὰ τὶς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις καὶ τὶς πολεμικὰς προετοιμασίας...»⁵⁵ Εἶναι γεγονός ὅτι λίγο πρὶν τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τοῦ μετριοπαθοῦς Κιαμίλ Πασα πρότεινε στὸν Βενιζέλον τὴν τήρησιν ουδετερότητας με ἀντάλλαγμα τὴν ἐκχώρησιν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας στὴν Ελλάδα στα πλαίσια ἐπίλυσης ὅλων τῶν διμερῶν ζητημάτων. Πρότασις καθόλα ἐλκυστικὴ ἐφόσον ὁ διακαὴς πόθος τοῦ Ἐλευθερίου ἦταν ἡ ἔνωσις ὅπως διαφάνηκε με τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1898 καὶ τῆς Θερίσου τοῦ 1905, καὶ ἐπιπλέον σύμφωνη με τὴν μετριοπάθειαν τοῦ Βασιλέα ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλληνικῶν κύκλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅμως ὁ Βενιζέλος ἦταν Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ υπηρετοῦσε τὸ κοινὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων ὅπως αὐτὸ ἀπὸ χρόνια ἐκφράζονταν μέσω τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἡ Ελλάδα κατὰ τὴν ἀποψὴν τοῦ ἐπρεπε νὰ βγῆ ἀπὸ τὴν διεθνή ἀπομόνωσιν καὶ συν αὐτὸ σε περίπτωσιν συμμαχικῆς νίκης θὰ διεκδικούσε τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης σε περίπτωσιν δὲ ἡττας ἡ Κρήτις θὰ παρέμενε ὑπὸ καθεστῶς αὐτονομίας, ἄλλωστε με τὰ Δωδεκάνησα ὑπὸ ἰταλικὴν κατοχὴν ἡ οθωμανικὴ ἐπιρροὴ ἐπὶ τοῦ νησιοῦ ἦταν

⁵⁴ Κωνσταντῖνος Σβολόπουλος, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐξωτερικὴ Πολιτικὴ 1900-1945*, τόμος Α', Ἀθήνα, 1992, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, σελ 61.

⁵⁵ *Ibid* 37, σελ 62.

εξαιρετικά δυσχερής και επιπλέον το ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων ακόμα έντονο για αυτήν την στρατηγικής σημασίας ναυτική βάση. Σε περίπτωση δε νίκης των συμμάχων χωρίς την Συμμετοχή της Ελλάδος το συνέδριο του Βερολίνου είχε καταδείξει ότι ελάχιστα θα μπορούσε να ελπίζει στις μετέπειτα διαπραγματεύσεις.

Εξετάζοντας τις πιθανότητες νίκης – ήττας η πλάστιγγα έγερνε υπέρ των συμμάχων για δύο κυρίως λόγους πρώτον διότι στο εσωτερικό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, μετά το κίνημα των Νεότουρκων, η δυσαρέσκεια και η δυσπιστία έναντι της νέας δομής υπήρξε έντονη και δεύτερον διότι μετά και το άνοιγμα του μετώπου στην Τριπολίτιδα οι συμμαχικές δυνάμεις αριθμητικά υπερτερούσαν των Τουρκικών. Και πράγματι όπως θα εκτεθεί παρακάτω ήταν σχεδόν οι διπλάσιες. Επιπλέον ακόμα και αν ο εθνικισμός εξετάζεται μέσω μιας κονστρουκτιβιστικής θεώρησης η ρασιοναλιστικής το εθνικό φρόνιμα συμβάλλει θετικά στο ηθικό του στρατεύματος και στην πιθανότητα της νίκης. Τέλος ο Βενιζέλος αναγνώριζε την ισχύ του ελληνικού στόλου ικανού να αντιπαρατεθεί με τον Τουρκικό ιδιαίτερα μετά την απόκτηση του τότε σύγχρονου θωρηκτού «Αβέρωφ». Χαρακτηριστικά επεξηγεί ο Κ. Σβολόπουλος⁵⁶ *«Η κλίση προς την πολιτική του σταθμισμένου κινδύνου, αλλά και η πίστη στην δύναμη των τετελεσμένων γεγονότων, ωθούσε τον Έλληνα Πρωθυπουργό, απέναντι στην απειλή να βρεθεί η χώρα απομονωμένη και να υποστεί τις αρνητικές συνέπειες των εξελίξεων που κυοφορούνταν στον χώρο της Βαλκανικής, να προχωρήσει σε σύναψη συμφωνίας, έστω και από θέση προσωρινά μειωμένης ισχύος».*

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να εξεταστεί η ιδέα του εθνικισμού σε σχέση με την υψηλή στρατηγική. Ο εθνικισμός εγείρει πατριωτικά αισθήματα αφοσίωσης σε ένα έθνος. Έχει σαν βάση του την φυλετική καταγωγή και ιστορική συνέχεια, την κοινή γλώσσα και πολύ συχνά την κοινή θρησκεία. Ο κονστρουκτιβισμός αντιλαμβάνεται τον εθνικισμό ως ιδεολογικό κατασκεύασμα μιας ιστορικής περιόδου προκειμένου να διαλευκάνει τις αιτίες μιας σύγκρουσης αντίθετα ο ρασιοναλισμός δέχεται ότι προϋπάρχει και σε μία δεδομένη ιστορική περίοδο οδηγεί τις εξελίξεις⁵⁷. Σε κάθε περίπτωση ο εθνικισμός δεν αρκεί να οδηγήσει σε μία πολεμική αναμέτρηση. Πίσω από κάθε τέτοιο συμβάν συντρέχουν ξεκάθαροι πολιτικοί αντικειμενικοί σκοποί. Στα πλαίσια της Οθωμανοποίησης των μη μουσουλμανικών πληθυσμών οι Νεότουρκοι επέβαλλαν μέτρα που περιόριζαν την διεξαγωγή του ελληνικού εμπορίου και είχαν ως συνέπεια την συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας

⁵⁶ Σβολόπουλος Κ. (2014). *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830- 1981*, Αθήνα: Εστία Σελ 123

⁵⁷ Καιρίδης Δ. (2015) , *Εθνικισμός και Εθνοτικές Συγκρούσεις στα Βαλκάνια*. Αθήνα : Ι. Σιδέρης, Κεφ 2.

Αυτό που ξεκάθαρα διατυπώνει ο Κολιόπουλος⁵⁸ αναφερόμενος στον Clausewitz, ότι σε έναν πόλεμο δεν αρκεί μόνο το εχθρικό συναίσθημα αλλά πρέπει να υπάρχει και η εχθρική πρόθεση. Στα εδάφη της Μακεδονίας πράγματι κυριαρχούσαν εθνικιστικές έριδες μεταξύ των Σέρβων, των Βούλγαρων και των Ελλήνων και πράγματι δεν έλειψαν τα θερμά επεισόδια υποκινούμενα από τις επαναστατικές οργανώσεις όμως ελλείπει σχετικής βούλησης μιας κεντρικής πολιτικής ηγεσίας δεν μετέβαλαν τον Βαλκανικό Χάρτη. Εξαίρεση αποτελεί η ένωση της Ανατολικής Ρωμυλίας με την ηγεμονία της Βουλγαρίας που όμως στην συγκεκριμένη περίπτωση η διπλωματική διαμεσολάβηση της Ρωσίας υπήρξε καθοριστική! Τέλος ο εθνικισμός δεν ταυτίζεται με το εθνικό συμφέρον που εξυπηρετεί η υψηλή στρατηγική και στην προκειμένη περίπτωση το εθνικό συμφέρον επέβαλλε την εδαφική επέκταση. Για την Ελλάδα όπως και για τις συμμαχικές δυνάμεις ήταν ζήτημα επιβίωσης και ανάπτυξης της οικονομίας του έθνους που βρέθηκε να εναγκαλίζεται λόγω του κορεσμού και της φθίνουσας απόδοσης στον παραγωγικό τομέα. Ήδη πριν από τον πόλεμο οι επιχειρηματικός κλάδος της χώρας έβλεπε στον χώρο της Μακεδονίας σημαντικές επενδυτικές ευκαιρίες, τόσο στο Χρηματοπιστωτικό τομέα όσο και στην αγορά ακινήτων. Πολύ συχνά επιδοτούνταν η αγορά ακινήτων στο «εξωτερικό» που μέχρι τότε ανήκαν σε Οθωμανούς οι οποίοι έβλεπαν την προοπτική εγκατάλειψης της Μακεδονίας. Η Επιχειρηματική δραστηριότητα στο βιομηχανικό κλάδο την οποία ως επί το πλείστον κατείχαν οι εβραίοι της Θεσσαλονίκης εξασφάλιζε πολλές προοπτικές αύξησης του εθνικού κεφαλαίου και τέλος το διαμετακομιστικό εμπόριο από τον λιμένα της Θεσσαλονίκης ενίσχυε την ναυτική ισχύ της χώρας⁵⁹.

Ομοίως οι Βαλκανικοί σύμμαχοι διέθεταν κατά βάση αγροτικές οικονομίες και η εδαφική εξάπλωση θα εξασφάλιζε αύξηση της αγροτικής παραγωγής και διαφοροποίηση του προϊόντος και παράλληλα η Θαλάσσια διέξοδος θα ενίσχυε την εμπορική δραστηριότητα. Η Σερβία δε είχε υποστεί τον εμπορικό προστατευτισμό από τον κύριο εμπορικό της εταίρο, την Αυστροουγγαρία και αναζητούσε τρόπους για την διοχέτευση του προϊόντος στις διεθνείς αγορές. Οπότε λοιπόν παρά το ότι η Βαλκανική Συνεννόηση προσέκρουε σε εθνικιστικές και εκκλησιαστικές έριδες και ιστορικές μνήμες η εδαφική επέκταση σε βάρος του Μεγάλου ασθενή αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την πραγμάτωσή της.

---

⁵⁸ Κολιόπουλος Κ. (2010). *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*. Αθήνα: Ποιότητα. Σελ 154

⁵⁹ Χατζηωσήφ Χρήστος (1993), Η Εσωστρέφεια της Ελληνικής Οικονομίας στις Αρχές του 20^{ου} αιώνα και οι Συνέπειές της στην Εξωτερική Πολιτική, συλ. Έργο *Η Ελλάδα των Βαλκανικών Πολέμων 1910-1914*, Αθήνα: Εταιρία ΕΛΙΑ.

Καταλυτική υπήρξε η διαμεσολάβηση της Ρωσίας και, όπως αναφέρει ο Χριστοδουλίδης, προφανής στην περίπτωση της Βουλγαροσέρβικης προσέγγισης όπου οι Πρεσβευτές της στη Σόφια και το Βελιγράδι συνεργάζονταν «στενά για να επιτύχουν την σύγκλιση των απόψεων των δύο Κυβερνήσεων⁶⁰». Η Σερβοβουλγάρικη Συνθήκη της 13ης Μαρτίου 1912 προέβλεπε διμερή αμυντική συμμαχία κατά της Αυστρίας και διμερή αμυντική και επιθετική συμμαχία κατά της Τουρκίας. Προέβλεπε επίσης την διανομή εδαφών σε περίπτωση νίκης ενάντια στην Τουρκία. Για την περιοχή της Μακεδονίας είχε συμφωνηθεί ότι *εφόσον δεν θα αποτελούσε..αυτόνομη επαρχία κάτω από την επικυριαρχία του σουλτάνου, θα περιέχονταν ολόκληρη η κεντρική, και το μέγιστο τμήμα της δυτικής Μακεδονίας όπως και ένα μέρος του Κοσσυφοπεδίου στην Βουλγαρίας και το υπόλοιπο θα διαμοιράζονταν μεταξύ των δύο κατά την κρίση του Τσάρου της Ρωσίας.*⁶¹ Το μεγαλύτερο μέρος αυτής θα εκχωρείτο στην Σερβία και ένα μικρό Τμήμα αυτής στην Βουλγαρία. Μέσω της Σερβοβουλγάρικης Συνθήκης η Ρωσία πέτυχε να δημιουργήσει έναν ανασχετικό φραγμό στην Βαλκανική ενάντια στην Αυστρία.

Η διμερής προσέγγιση μεταξύ Σόφιας και Βελιγραδίου ερέθισε τα αντανακλαστικά του Έλληνα Πρωθυπουργού ο οποίος ήδη αντιλαμβανόταν την επικείμενη ανάφλεξη στα Βαλκάνια και αισθανόταν να πιέζεται χρονικά προκειμένου η Ελλάδα να μην είναι αμέτοχη την ώρα που θα ξεσπάσει ο Πόλεμος. Μία έκθεση του Αυστριακού Πρεσβευτή στην Αθήνα για πρόθεση της Βιέννης να προελάσει στρατιωτικά μέχρι τον λιμένα της Θεσσαλονίκης οπότε και «*θα σημάνει πένθιμα το σήμαντρο για τα Πανελλήνια όνειρα...*»⁶² κινητοποιεί τον Βενιζέλο. Τον Μάιο του 1911 υποβάλλει στον Βούλγαρο Πρωθυπουργό Ι. Γκέσωφ (1849-1924) δια μέσου του Βρετανού ανταποκριτή των Times στην βαλκανική πρόταση για ελληνοβουλγαρική συνεννόηση. Η επιλογή αυτή προφανώς καταδεικνύει ότι ο Βενιζέλος επεδίωκε να προσδέσει την Ελλάδα στο άρμα της Εγκάρδιας Συνεννόησης και ταυτόχρονα να προάγει την διαβαλκανική συνεργασία την οποία και υποστήριζαν οι γαλλοβρετανικές δυνάμεις. Διέγινε ότι η ισχύς της Ελλάδος θα προέκυπτε στην θάλασσα και ότι τα συμφέροντα της χώρας θα προασπίζονταν καλύτερα η μεγάλη ναυτική δύναμη της εποχής. Σε μία περίοδο όπου οι συνεννοήσεις στην βαλκανική ήταν προϊόν μυστικών διαπραγματεύσεων θεωρούσε την Βρετανία κοινών των βαλκανικών εξελίξεων. Για την Βρετανία αυτό που είχε κυρίως σημασία δεν ήταν τα

---

⁶⁰ Χριστοδουλίδης Θ. (2004), *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννης στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης, Σελ 419.

⁶¹ Σβολόπουλος Κ. (1992), *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Σελ. 70.

⁶² Βακαλόπουλος Ε. Α. (1988), *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη: Βανιάς, Σελ 347

εδάφη της ηπειρωτικής χερσονήσου αλλά ο έλεγχος των Στενών. Σημαντικό δε είναι ότι μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας η συμμαχία ήταν καθαρά αμυντική ενάντια στην Τουρκία ενώ υπήρξε παράλληλα η πρόβλεψη της αμοιβαίας συνδρομής εάν η τελευταία προέβαινε σε ενέργειες αντίθετες προς το Διεθνές Δίκαιο. Τί άλλο θα μπορούσε να σημαίνει αυτό για την Οθωμανική αυτοκρατορία η οποία εδώ και χρόνια είναι υποχρεωμένη να δρα κατασταλτικά απέναντι στα αλυτρωτικά οράματα των υπόδουλων Χριστιανών και στην οποία πλέον είχε εγκατασταθεί ο Οθωμανισμός των Νεοτούρκων!

Χωρίς να διαφεύγει από την Σκέψη του Βενιζέλου το ζήτημα της Κρητικής Πολιτείας προστέθηκε στο κείμενο της Ελληνοβουλγαρικής Συνθήκης η ρήτρα τήρησης ευμενούς ουδετερότητας εκ μέρους της Βουλγαρίας σε περίπτωση ελληνοτουρκικής σύρραξης λόγω εισόδου Κρητών στην ελληνική Βουλή. Το σημαντικότερο σημείο όμως της ελληνοβουλγαρικής συνθήκης ήταν ότι δεν έκανε καμία μνεία για διανομή εδαφών, ούτε αποδεχόταν την αυτονόμηση της Μακεδονίας καθώς του ήταν ήδη γνωστό το περιεχόμενο της Σερβοβουλγαρικής Συνθήκης, αφήνοντας το ζήτημα να το επιλύσει ο στρατός! Μετά την στρατιωτική ταπείνωση του 1897 κανένας εκ των συμμάχων δεν πίστευε ότι ο ελληνικός στρατός θα μπορούσε να έχει σημαντικές χερσαίες επιτυχίες πόσο μάλλον δεν ότι θα προελάσει ως την Θεσσαλονίκη. Για τους συμμάχους η αξία της Ελλάδος ταυτιζόταν με το αξιόμαχο του στόλου της. Καταφαίνεται αυτό στην στρατιωτική σύμβαση που υπογράφηκε την παραμονή του πολέμου για τον στρατηγικό ρόλο του ελληνικού στόλου να διακόψει τις γραμμές επικοινωνίας του εχθρού.

Στο ζήτημα διανομής των χερσαίων εδαφών ο Βενιζέλος, φρόντιζε οι προσδοκίες του να συνάδουν με την πραγματικότητα και στην παρούσα φάση δεν διέβλεπε μακρύτερα από την Θεσσαλονίκη. Φρονώντας ότι οι Τούρκοι δεν θα μπορέσουν να κρατήσουν για πολύ ακόμα τα Ευρωπαϊκά εδάφη φανταζόταν όπως περιγράφεται στο ημερολόγιο του Ιωάννη Μεταξά *«Θα μοιράσωμεν την Μακεδονίαν μετά των Βουλγάρων, ημείς μεν κρατούντες την Θεσσαλονίκην μετά της Χαλκιδικής, αυτοί δε κατερχόμενοι δια Σερρών προς Αιγαίον και μέχρι Δεδέαγατς. Τα Βιτώλια ίσως μείνουν σε αυτούς ..... Έπειτα έρχεται η σειρά της Ηπείρου δια εμάς. Έπειτα η της Θράκης. Ταύτην θα καταλάβουν οι Βούλγαροι μέχρι και της Κωνσταντινουπόλεως. Και είναι δίκαιον, ... διότι είναι απολύτως αδύνατον να τηρήσωμεν συνέχειαν Μακεδονίας και Θράκης....αρκεί να πετύχωμεν διαρρύθμισιν των συνόρων μας προς Βουλγαρίας .....⁶³»*. Φαίνεται καθαρά ότι αντιλαμβανόταν πως το ζήτημα της

---

⁶³ Ιωάννου Μεταξά (2005). *Ημερολόγιο*. Τόμος Β'. Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη. Σελ. 116

ρύθμισης των Ελληνοβουλγαρικών συνόρων δεν θα ήταν εύκολη υπόθεση και προς τούτο θα έστρεφε την προσοχή του στην πολυμερή διπλωματία.

Το πλέγμα την Βαλκανικής Συνεννόησης συμπληρώθηκε με την συμμετοχή του Μαυροβουνίου. Όπως το περιγράφει ο Χριστοδουλίδης⁶⁴, ο διπλωματικός ιστός της Βαλκανικής Συνεννόησης δεν ήταν «*αρκετά συνεκτικός και πυκνός ώστε να αποτελέσει στέρεο βάθρο*», οι συνεννοήσεις μεταξύ Ελλάδος – Σερβίας και Ελλάδος – Μαυροβουνίου ήταν προφορικές και πιθανότατα και η συμφωνία μεταξύ Μαυροβουνίου και των άλλων συμμάχων. Επισημαίνει δε ο Σβολόπουλος⁶⁵ ότι η σύναψη τετραμερούς συμφωνίας προσέκρουε στις υποχρεώσεις που απέρρεαν από τις επιμέρους διμερείς συνθήκες. Παρά ταύτα όμως συνέτρεχαν όλες οι συγκυρίες εκείνες που δημιουργούσαν παράθυρο ευκαιρίας για τα κράτη της Βαλκανικής να συσπειρωθούν κηρύσσοντας της έναρξη των εχθροπραξιών.

Αφορμή στάθηκαν οι αναταραχές που σημειώθηκαν στα εδάφη της Μακεδονίας και κυρίως στην ευρύτερη περιοχή των Σκοπίων και οδήγησαν στην συγκέντρωση εφédρων στην Αδριανούπολη εκ μέρους της Τουρκίας ως μέτρο αποτροπής της σύγκρουσης. Κλιμακώνοντας στην παραπάνω ενέργεια απειλής χρήσης βίας εκ μέρους της Τουρκίας τα μέλη του Βαλκανικού Συνδέσμου στα τέλη Σεπτεμβρίου διέταξαν επιστράτευση και παράλληλα διαβουλεύονταν το κείμενο της Διακοίνωσης το οποίο επιδόθηκε δια των Πρεσβευτών τους στην Κωνσταντινούπολη στις 13 Οκτωβρίου 1912. Η Διακοίνωση είχε την μορφή τελεσιγράφου το οποίο εξέπνεε τρεις ημέρες μετά οπότε και ανακλήθηκαν οι Πρεσβευτές των Συμμάχων. Το περιεχόμενο της διακοίνωσης έδινε στην Τουρκία περιθώριο έξι μηνών για υλοποίηση μεταρρυθμίσεων που στόχο είχαν την αυτονόμηση των Ευρωπαϊκών επαρχιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας!

ΧΕΡΣΑΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Τα πρώτα ψήγματα επιχειρησιακής και τακτικής οργάνωσης του ελληνικού στρατού σημειώθηκαν κατά την διάρκεια του αγώνα της ελληνικής Ανεξαρτησίας με την πρόσκληση ξένων κυρίως Γάλλων εφédρων που είχαν λάβει μέρος στους Ναπολέοντειους Πολέμους. Μέχρι τότε το αξιόμαχο των ελληνικών δυνάμεων αποτελείτο από άτακτες ομάδες στρατιωτών καλά εξοικειωμένες με τον ανταρτοπόλεμο. Το θερμό κλίμα που επικρατούσε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις επέβαλε την συνεχή αναδιοργάνωση του στρατεύματος με την δημιουργία

⁶⁴ Χριστοδουλίδης Θ. (2004), *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννης στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης, Σελ 422

⁶⁵ Σβολόπουλος Κ. (2014). *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830- 1981*. Αθήνα: Εστία, Σελ 123

επαγγελματιών αξιωματικών καθώς και την αύξηση του όγκου των ενόπλων δυνάμεων με την συγκέντρωση ικανού αριθμού οπλιτών άρτια εκπαιδευμένων προκειμένου να βελτιωθεί η επιχειρησιακή ισχύς στο πεδίο της μάχης. Είμαστε σε μία εποχή όπου η αριθμητική υπεροχή παίζει ακόμα σημαντικό ρόλο παρά τις όποιες σημαντικές βελτιώσεις στην κατασκευή όπλων και οπλικών συστημάτων. Για το σκοπό αυτό από το 1881 και μετά καθιερώνεται η υποχρεωτική θητεία στράτευσης και παράλληλα με την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, την οποία είχε ιδρύσει ο Ιωάννης Καποδίστριας, ιδρύεται και η Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών και Υπαξιωματικών. Για ένα μικρό Βασίλειο όπως ήταν η Ελλάδα λόγω του μικρού αριθμού πληθυσμού, όπου περιορίζεται το μέγεθος της μάχιμης δύναμης, η υποχρεωτική θητεία ήταν και αποτελεί ακόμη και στις μέρες μας αναγκαιότητα προκειμένου να διατηρεί ικανή αποτρεπτική ισχύ εναντίων των αντιπάλων. Αντίθετα σε πολυπληθή κράτη και ισχυρές περιφερειακές δυνάμεις η υποχρεωτική θητεία αυξάνει το κόστος συντήρησης των ενόπλων δυνάμεων και παράλληλα δεσμεύει πόρους που θα μπορούσαν σε κάθε περίπτωση να χρησιμοποιηθούν για τον εκσυγχρονισμό των υλικών μέσων⁶⁶. Παράλληλα συνεχίζεται από το 1881 και η προσπάθεια εκσυγχρονισμού του στρατεύματος με «*την προμήθεια νέου υλικού και τη μετάκληση Γαλλικής Στρατιωτικής Αποστολής για ζητήματα Οργανώσεως και Εκπαιδεύσεως.*»⁶⁷ Παρά τις συνεχείς προσπάθειες για βελτίωση των ενόπλων δυνάμεων της χώρας ο ατυχής πόλεμος του 1897 κατέδειξε σημαντικές ανεπάρκειες του ελληνικού στρατεύματος με κυριότερη αυτή της έλλειψης αριθμητικής ισχύος καθώς πολλοί απαλλάσσονταν της στράτευσης σύμφωνα με την προβλεπόμενη νομοθεσία. Επιπλέον υπήρχε εντεινόμενη δυσαρέσκεια καθώς η ανέλιξη στις τάξεις του στρατεύματος περιοριζόταν σε συγκεκριμένη κάστα στρατιωτικών ενώ ανάλογη δυσαρέσκεια προκαλούσε στους επαγγελματίες στρατιωτικούς και η ανάμειξη του θρόνου στην Ηγεσία. Η δυσαρέσκεια αυτή άσκησε καταλυτική επίδραση στην δημιουργία του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» που το 1909 προχώρησε σε κλιμάκωση των αντιδράσεων διαμαρτυρίας, στάση που έμεινε γνωστή ως «Κίνημα στο Γουδί». Ένα χρόνο μετά το κίνημα στο Γουδί, οπότε και έχει αναλάβει την Πρωθυπουργία ο Ελευθέριος Βενιζέλος άρχισε μια συστηματικότερη προσπάθεια εκσυγχρονισμού του στρατεύματος. Υποχρεωμένος καθώς ήταν να διατηρεί τις ισορροπίες με την βασιλική αυλή ώστε να μπορέσει να προωθήσει το μεταρρυθμιστικό του έργο και την εξωτερική του πολιτική ανέθεσε την γενική διοίκηση του στρατού στο Διάδοχο του

⁶⁶ Mearsheimer J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: WW Norton & Company, Ch 4.

⁶⁷ ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Σελ 12

Θρόνου. Ο Βενιζέλος με τον τρόπο αυτό εκχώρησε την αρμοδιότητα στα κατώτερα επίπεδα της στρατηγικής στον διάδοχο ενώ διατήρησε για την Κυβέρνηση του την άσκηση της Υψηλής Στρατηγικής. Επιθυμούσε παράλληλα να κατευνάσει τις φιλογερμανικές αξιώσεις του Βασιλέα καθώς η ανάθεση εκσυγχρονισμού του στρατού και του στόλου είχε διατεθεί στην Γαλλία και Βρετανία αντίστοιχα. Αν και όπως αναφέρθηκε είχε στη σκέψη του ο Βενιζέλος συνδέσει την Ελλάδα με το γαλλοβρετανικό άρμα κατόρθωσε με αυτόν τον τρόπο επιπλέον να κερδίσει την ευμενή στάση της Γερμανίας και να διατηρεί ένα παράθυρο ευκαιρίας προκειμένου να καταστεί δυνατή η προσέγγιση της εάν το απαιτούσαν οι περιστάσεις. Ο οπλισμός προσαρμόστηκε στην μορφολογία του εδάφους ενώ ενισχύθηκε παράλληλα το πυροβολικό, ένα όπλο ικανό να διασπάσει τις γραμμές της διάταξης του εχθρού προκαλώντας την συστημική του αποδιάρθρωση (στρατηγική της εξουθένωσης⁶⁸). Παράλληλα Γαλλική αποστολή υπό τον στρατηγό Joseph Paul Eydoux (1852-1918) ανέλαβε την περαιτέρω βελτίωση της μαχητικής ικανότητας των ελληνικών μονάδων. *“Ένα από τα πρώτα μελήματα της αποστολής Eydoux ήταν και η δημιουργία της αεροπορικής υπηρεσίας στον Στρατό, ενώ ταυτόχρονα, με την συνδρομή και της Βρετανικής αποστολής, δημιουργείται και η Αεροπορία Ναυτικής Συνεργασίας για την ενίσχυση του Πολεμικού Ναυτικού”*⁶⁹. Οι υπηρεσίες αναγνωρίσεως και συλλογής πληροφοριών για τις θέσεις του εχθρού των πρώτων μονοθέσιων πολεμικών αεροσκαφών είναι αρκούντως σημαντικές για τις ελληνικές επιτυχίες με την έναρξη του πολέμου.

Το ταμείο Εθνικής Αμύνης που ιδρύθηκε το 1904 για την διοχέτευση πόρων στην ενίσχυση της άμυνας αύξησε σημαντικά τις δαπάνες του την περίοδο 1910-1912. Πιο συγκεκριμένα από την ίδρυση του ταμείου μέχρι το 1912 συνολικά δαπανήθηκαν 214 εκ. δραχμές εκ των οποίων τα 115 εκ διατέθηκαν την διετία 1910-1912. Τέλος την ίδια περίοδο και μέχρι της παραμονής της επιστράτευσης κατασκευάστηκαν αξιόλογα οχυρωματικά έργα στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω της ήττας του 1897 τα λοιπά Βαλκανικά κράτη που καλούσαν σε συμμαχία της Ελλάδας δεν είχαν εκτιμήσει σωστά τις δυνατότητες στο χερσαίο περιβάλλον και αυτή η εσφαλμένη εντύπωση αξιοποιήθηκε ορθά από τον τότε Πρωθυπουργό της χώρας προκειμένου να πετύχει την εκχώρηση στην Ελλάδα των απελευθερωθέντων από τον Ελληνικό Στρατό Εδαφών. Για τους Βαλκανικούς

---

⁶⁸ Κολιόπουλος Κ (2010), *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*. Αθήνα: Ποιότητα. Σελ 51

⁶⁹ Χρυσός Ν. (2009), *Το Μυστικό της Τελευταίας Σελίδας*, Αθήνα: Καστανιώτης, Ενότητα 10.

συμμάχους «μόνο ο ελληνικός Στόλος υπολογιζόταν ως σοβαρός παράγοντας σε περίπτωση πολέμου»⁷⁰.

Στις 17 Σεπτεμβρίου 1912 υπογράφεται το Διάταγμα Γενικής Επιστράτευσης και τίθεται σε εφαρμογή το βράδυ της ίδιας μέρας. Ο Αντικειμενικός Σκοπός, σύμφωνα με το σχέδιο επιστρατεύσεως του 1912, *σε περίπτωση πολέμου με την Τουρκία ήταν η συντριβή του Τουρκικού στρατού στην περιοχή της Μακεδονίας και η ενεργός άμυνα στην Ηπειρο*.⁷¹

Το ευρύτερο επιχειρησιακό σχέδιο των συμμαχικών δυνάμεων ήταν να αποκόψουν τον τουρκικό στρατό της Θράκης από τη Μακεδονία και παράλληλα να διακοπεί η διάλυση επικοινωνίας μεταξύ της Στρατιάς της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Αλαβανίας και του Οθωμανικού κέντρου. Ουσιαστικά απέβλεπε στην αδυναμία ενίσχυσης του Μακεδονικού μετώπου με κάθε τρόπο για τους Τούρκους και στην σταδιακή κατάληψη των εδαφών από τους συμμάχους μέσω αποφασιστικής μάχης.

Οι χερσαίες ελληνικές δυνάμεις είχαν χωριστεί σε 2 στρατιές, της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Ο στρατός της Θεσσαλίας αριθμούσε 100.000 άνδρες και έφερε περίπου 170 πυροβόλα όπλα και 70 πολυβόλα. Ο στρατός της Ηπείρου αποτελείτο από 10.000 άνδρες και 40 πυροβόλα όπλα. Πρέπει δε να επισημανθεί ότι για το έμπυχο υλικό του ελληνικού στρατού το ηθικό ήταν πολύ υψηλό γιατί ο σκοπός για τον οποίο θα πολεμούσαν ετύγχανε πλήρους εσωτερικής νομιμοποίησης. Ταυτόχρονα θετικά αισθήματα έτρεφε και η διεθνής κοινή γνώμη και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να συμμετέχουν στο στράτευμα αρκετοί εθελοντές φιλέλληνες και έλληνες του εξωτερικού με την συνεισφορά των οποίων συγκροτήθηκαν επιπλέον τάγματα στις Μεραρχίες των ελληνικών δυνάμεων καθώς και τάγματα Προσκόπων η αποστολή των οποίων ήταν η υποστήριξη του τακτικού στρατού. Από τις δυνάμεις των συμμάχων οι Βούλγαροι αριθμούσαν περίπου 300.000 άνδρες και 700 πυροβόλα όπλα, οι Σέρβοι συμμετείχαν με περίπου 200.000 άνδρες και 500 πυροβόλα και ακολούθως το Μαυροβούνιο με 35.000 άνδρες περίπου και 130 Πυροβόλα. Το σύνολο των συμμαχικών δυνάμεων ανήλθε περίπου σε 700.000 οπλίτες πεζικού. Απέναντι στο σύνολο των δυνάμεων της Διαβαλκανικής Συμμαχίας ο Τουρκικός στρατός παρέταξε στο μέτωπο της Μακεδονίας και της Θράκης δύο στρατιές συνολικής δυνάμεως 340.000 ανδρών Πεζικού, 6000 Ιππέων και 850 πυροβόλων όπλων. Δύναμη η οποία υστερούσε κατά πολύ του συνόλου των συμμαχικών δυνάμεων.

---

⁷⁰ ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Σελ 15.

⁷¹ Ibid 70.

Με βάση λοιπόν το συμμαχικό επιχειρησιακό σχέδιο ο βουλγαρικός στρατός οργάνωσε την επίθεση με τον κύριο όγκο των δυνάμεων του κατά του τουρκικού στρατού της Θράκης, ενώ ένα μικρό μόνο μέρος διατέθηκε στο μέτωπο της Μακεδονίας. Η επαφή με το Οθωμανικό κέντρο επέτρεψε στις Τουρκικές δυνάμεις να συμπτυχθούν και να οχυρωθούν πίσω από την «Γραμμή της Τσαλτάτζας» υπό την προστασία του Οθωμανικού στόλου. Οι τακτικές νίκες των Βουλγάρων ήταν ως εκ τούτου περιορισμένες πλην όμως ο Αντικειμενικός Σκοπός είχε επιτευχθεί με την καθήλωση του κύριου όγκου των τουρκικών δυνάμεων στην Αν. Θράκη. Στο μέτωπο της Δυτικής Θράκης και της Μακεδονίας οι Βούλγαροι είχαν διαθέσει από μία Μεραρχία. Η Μεραρχία της Μακεδονίας κατάφερε να προελάσει μόνο όταν οι Τούρκοι μετέφεραν τις δυνάμεις τους για να ενισχύσουν το μέτωπο εναντίον των Ελλήνων. Λόγω αυτού κατέλαβαν την Δράμα και τις Σέρρες χωρίς κάποια σοβαρή αντίσταση.

Στο ελληνικό μέτωπο η Στρατιά της Θεσσαλίας σε σχέση με την δύναμη του Χασάν Ταξίν Πασά παρουσίαζε μικρό αριθμητικό πλεονέκτημα και μόνο στον αριθμό των πυροβόλων πλεονεκτούσε η δύναμη του αντιπάλου. Ακολουθώντας το επιχειρησιακό δόγμα υπό την αρχιστρατηγία του Διαδόχου Κωνσταντίνου η ελληνική στρατιά της Θεσσαλίας απελευθέρωσε αρχικά την Ελασσόνα και την Δεσκάτη και ακολούθως το επιχειρησιακό σχέδιο προέβλεπε την κατά μέτωπο επίθεση με τον κύριο όγκο των ελληνικών δυνάμεων στην τουρκική γραμμή μείζονος αντιστάσεως και παράλληλα μέσω υπερκερωτικού ελιγμού την αποκοπή της συμπύξεως του εχθρού και την κατάληψη της γέφυρας του Αλιάκμονα. Παρά την επίδραση της Γενικευμένης Τριβής⁷² λόγω του δύσβατου εδάφους, των κακών καιρικών συνθηκών και τα δραστικά πυρά του εχθρού που διασπούσαν τις ελληνικές γραμμές κατάφερε να φτάσει σε στενή επαφή με τα τουρκικά σώματα και να τα τρέψει σε φυγή. Τα τουρκικά σώματα προσπάθησαν να συμπτυχθούν στα Σέρβια χωρίς όμως επιτυχία, οπότε και εγκατέλειψαν λεηλατώντας το χωριό. Ο Von der Goltz (1843-1916) ο οποίος είχε αναλάβει την οργάνωση του Τουρκικού στρατού θεωρούσε ότι στα στενά του Σαρανταπόρου θα ήταν καλύτερη τοποθεσία άμυνας γι' αυτό και παρέταξε το κύριο όγκο των Τουρκικών Δυνάμεων. Πράγματι τα ελληνικά στρατεύματα υπέστησαν σημαντικές απώλειες επέτυχαν όμως μια σημαντική τακτική νίκη που άνοιξε το δρόμο για την Θεσσαλονίκη.

Στις 12 Οκτωβρίου ο Βενιζέλος αποστέλλει τηλεγράφημα στον Διάδοχο στο οποίο αναφέρεται *«Αναμένω να μοι γνωρίσητε την περαιτέρω διεύθυνσιν ην θα*

---

⁷² Κολιόπουλος Κ (2010), *Η Στρατηγική σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*. Αθήνα: Ποιότητα, 2010, Σελ 151

ακολουθήση η προέλαση του στρατού Θεσσαλίας. Παρακαλώ μόνον να έχετε υπ' όψιν ότι σπουδαίοι πολιτικοί λόγοι επιβάλλονται να ευρεθώμεν ταχύτεραν εις Θεσσαλονίκην». Το τηλεγράφημα που εστάλει την ίδια μέρα από τον Υπουργό Εξωτερικών Γ. Κορομηλά αναφέρει «.....Φρονώ ότι πρέπει κατά το δυνατόν εντείνωμεν ημετέρας ενεργείας ώστε καταληφθή όσον τάχιστα Θεσσαλονίκη, ίνα μη ημετέρα αποτελέσματα έλθωσιν πολύ ύστερον των στρατών των συμμάχων⁷³».

Ο Διάδοχος έχοντας πληροφορίες ότι οι Τουρκικές δυνάμεις κατευθύνονταν βόρεια εξέδωσε διαταγή να ξεκινήσει η προέλαση προς το Μοναστήρι και κατόπιν να προελάσει προς την Θεσσαλονίκη. Τα πρώτα σπέρματα του Εθνικού Διχασμού άρχισαν να προβάλλουν. Οι διάσταση των απόψεων μεταξύ του Αρχηγού της Στρατιάς και της Κυβέρνησης εγείρει ερωτήματα σχετικά με την ισχύ του επιχειρήματος ότι τον πρώτο λόγο στο σχεδιασμό των στρατιωτικών επιχειρήσεων κατέχει η στρατιωτική και όχι η πολιτική ηγεσία. Τόσο ο Sun Tzu⁷⁴ όσο και ο Von der Golts ισχυρίζονται ότι ζητήματα που άπτονται στο σχεδιασμό της στρατηγικής μιας ένοπλης αναμέτρησης άπτονται καθαρά στην στρατιωτική ηγεσία. Πράγματι η καταστροφή των εχθρικών ενόπλων δυνάμεων είναι το ζητούμενο σε κάθε ένοπλη σύρραξη και σε κάθε περίπτωση η στρατηγική σκέψη του Διαδόχου δεν φείδεται ερεισμάτων. Από την άλλη όμως ο πόλεμος δεν είναι μία κατάσταση η οποία συμβαίνει χωρίς αιτία. Οφείλει να εξυπηρετεί έναν σαφή και ξεκάθαρο Αντικειμενικό Σκοπό. Ξεκάθαρα διατυπώνεται από τον Clausewitz⁷⁵ όταν περιγράφεται ως «η συνέχεια της πολιτικής και με άλλα μέσα», και υπερτονίζεται από τον Liddle Hart⁷⁶ όταν ο συγγραφέας τονίζει ότι ο άμεσος σκοπός είναι η επίτευξη πολιτικής νίκης και όχι η διεξαγωγή της μάχης. Στην προκειμένη περίπτωση η πολιτική ηγεσία εστίαζε την προσοχή της στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Τι νόημα άραγε θα είχε η καταστροφή των τουρκικών δυνάμεων εάν και εφόσον η Θεσσαλονίκη καταλαμβάνονταν από τον Βουλγάρο στρατό; Η θέση του Διαδόχου Κωνσταντίνου διατυπώνεται στο απαντητικό τηλεγράφημα ως εξής : «....Θα εξακολουθήσω ....επιδιώκων την καταστροφήν του εχθρού επί τη βάση του σχεδίου το οποίον προδιέγραφα και του οποίου τον αντικειμενικόν σκοπόν μόνος εγώ είμαι αρμόδιος και υπεύθυνος να κανονίζω.....⁷⁷». Τηλεγράφημα της 15^{ης} Οκτωβρίου προς τον Κωνσταντίνο από τον υπουργό εξωτερικών αφήνει να εννοηθεί ότι επιθυμία των

⁷³ ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Σελ 35

⁷⁴ Κολιόπουλος Κ. (2010). *Η Στρατηγική σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα.*, Αθήνα: Ποιότητα, Σελ 75

⁷⁵ Howard Michael (1983), *Clausewitz*, Oxford, New York: Oxford University Press, Σελ 66

⁷⁶ Liddle Hart B. H (1941), *The Strategy of Indirect Approach*. London: Faber And Faber Limited

⁷⁷ ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Σελ 36

συμμάχων θα ήταν οι ελληνικές δυνάμεις να κατευθυνθούν προς τη Θεσσαλονίκη! Οι πρεσβευτές των συμμάχων προσπαθούσαν να πληροφορηθούν την πορεία των ελληνικών στρατευμάτων προκειμένου να βεβαιωθούν ότι κατευθύνονται προς το Μοναστήρι. Στο μεταξύ οι Βούλγαροι είχαν αρχίσει να προελαύνουν προς την Τσαλατάτσα και οι Σέρβοι προς το Μοναστήρι όποτε και ο Πρωθυπουργός ανέμενε ότι η αντίδραση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων θα ήταν άμεση. Κατόπιν τούτων ο και δια της παραπλανητικής παραιnéσεως του Υπουργού εξωτερικών ο Αρχιστράτηγος διαίρεσε τις δυνάμεις του, αποσπώντας δύο Μεραρχίες προς τα Βόρεια και οδηγώντας τον κύριο όγκο της Στρατιάς προς Θεσσαλονίκη. Ακολούθησε η μάχη των Γιαννιτσών όπου οι Τουρκικές δυνάμεις είχαν παρατάξει τις δυνάμεις τους σε μία προσπάθεια αποκοπής της περαιτέρω ελληνικής προέλασης. Η νίκη στην μάχη των Γιαννιτσών και η προέλαση του Αξιού είχε σημαντικές συνέπειες στο ηθικό του εχθρού. Και πράγματι η κατάληψη της Θεσσαλονίκης έγινε χωρίς να δοθεί πραγματική Μάχη. Θεωρείται όμως στρατηγική επιτυχία καθώς πιθανότατα μετά την διακοπή των Τουρκικών Συγκοινωνιών εάν δίνονταν μάχη θα ήταν επιτυχής για το ελληνικό στράτευμα. Ήδη από την 24^η Οκτωβρίου το ελληνικό στρατηγείο βρισκόταν έξω από την πόλη της Θεσσαλονίκης και οι Μεγάλες Δυνάμεις θέλοντας να αποτρέψουν την καταστροφή της πόλεως αλλά και την παράδοση της στις ελληνικές δυνάμεις πριν φτάσει ο Βουλγαρικός στρατός πρότειναν στον Τούρκο διοικητή Χασάν Ταξίν Πασά να παραδώσει την πόλη και στην ελληνική στρατιά να εισέλθει χωρίς χρονοτριβή.

Οι συνομιλίες μεταξύ του έλληνα αρχηγού στρατού και του Χασάν Ταξίν Πασά άρχισαν την 25^η Οκτωβρίου και κατόπιν επιμονής των ξένων δυνάμεων έγιναν δεκτοί από τον Τούρκο διοικητή όλοι οι όροι που έθεσε ο αρχηγός στρατού. Σε αυτό συνέβαλε ο πειθαναγκασμός που ασκήθηκε από την προώθηση των ελληνικών μεραρχιών. Το βράδυ της 26^{ης} Οκτωβρίου υπογράφεται το Πρωτόκολλο της Θεσσαλονίκης.

Το απόγευμα της 27^{ης} Οκτωβρίου στέλνεται ενημερωτικό τηλεγράφημα για τα τετελεσμένα στις βουλγαρικές δυνάμεις που προήλαυναν προς την Θεσσαλονίκη απαιτώντας να σταματήσουν τις περαιτέρω ενέργειες. Σκοπός των Βούλγαρων ήταν αποκομίσουν από το Χασάν Ταξίν ανάλογο πρωτόκολλο ώστε de facto η Θεσσαλονίκη να βρίσκεται υπό συμμαχική κατοχή, και συνέχιζαν την προέλαση παρά το τετελεσμένο. Απέναντι στην Βουλγαρική προέλαση παρατάχθηκαν και πάλι οι ελληνικές δυνάμεις και ο Διάδοχος εισήλθε στην πόλη εσπευσμένα την 28^η Οκτωβρίου επιβεβαιώνοντας ως απόλυτος των Ελλήνων Άρχων ότι η Θεσσαλονίκη βρισκόταν υπό την πλήρη ελληνική κατοχή.

Την κατάληψη της Θεσσαλονίκης ακολούθησε η αναδιάρθρωση των ελληνικών δυνάμεων με σκοπό την πλήρη καταστροφή των Τούρκων στην Μακεδονία σε συντονισμό με τις σέρβικες δυνάμεις και την ενίσχυση του Ηπειρωτικού Μετώπου ώστε να καταστεί εφικτή η κατάληψη των Ιωαννίνων. Παράλληλα θα διατηρούνταν ικανές δυνάμεις στην Θεσσαλονίκη μέχρι την πλήρη απελευθέρωση. Το πρόβλημα στην Θεσσαλονίκη ενέτεινε η εγκατάσταση οκτώ βουλγαρικών ταγμάτων τα οποία, αν και προβλεπόταν η προσωρινή εγκατάσταση μόνο για δύο, έδειχναν διάθεση μόνιμης παραμονής.

Το επιχειρησιακό σχέδιο των ελλήνων προέβλεπε την διαίρεση των δυνάμεων ώστε μία ομάδα να ενισχύσει το μέτωπο της Δυτικής Μακεδονίας, η ομάδα του Κέντρου να προελάσει προς το Μοναστήρι και να συμπυκωθεί με τη Σέρβικη στρατιά και τέλος μία ομάδα να παραμείνει στην Θεσσαλονίκη μέχρι την πλήρη απελευθέρωση.

Το Γενικό Στρατηγείο πρότεινε επίσης να αποβιβαστούν αγήματα σε Καβάλα και Αλεξανδρούπολη εφόσον δεν υπήρχαν εκεί στρατιωτικές δυνάμεις του εχθρού, να καταλάβουν την διοίκηση των πόλεων και από την Αλεξανδρούπολη να συμπυκθούν με τις βουλγαρικές δυνάμεις και να προελάσουν ως την Κωνσταντινούπολη. Καθώς ειπώθηκε ανωτέρω ο πόλεμος πρέπει πάντοτε να υποτάσσεται στον πολιτικό αντικειμενικό σκοπό, εφόσον η διατήρηση της Κωνσταντινούπολης ήταν επιχείρημα πολιτικά ανέφικτο, η πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Στρατιωτικών θεώρησε σκόπιμο να διατεθεί μια μεραρχία για την κατάληψη της Καλλίπολης ώστε να διευκολυνθεί η διέλευση του Στόλου στον Ελλήσποντο.

Μέχρι τις 10 Νοεμβρίου στο Μακεδονικό μέτωπο η ελληνική ζώνη κατοχής επεκτάθηκε από τη λίμνη Δοϊράνη μέχρι τον ποταμό Στρυμόνα. Στο μεταξύ οι Τούρκοι ζήτησαν από τους Βούλγαρους σύναψη ανακωχής. Μεταξύ των όρων που έθεσε η ελληνική ηγεσία ήταν η παράδοση των Ιωαννίνων στους Έλληνες και η ελεύθερη διέλευση του ελληνικού στόλου από τα Στενά. Δεν ήταν διατεθειμένη η πολιτική ηγεσία του Υπουργείου των Στρατιωτικών να σταματήσει τις επιχειρήσεις πριν την κατάληψη και των Ιωαννίνων.

Δεδομένης της κατάληψης του Μοναστηρίου από τους Σέρβους το οποίο γνωστοποιήθηκε στην ελληνική ηγεσία με τηλεγράφημα από το Βελιγράδι την 7 Νοεμβρίου ενόσω οι ελληνικές δυνάμεις βρίσκονταν ακόμη στα Γρεβενά το επιχειρησιακό σχέδιο μεταβλήθηκε με κατεύθυνση προς την Φλώρινα και ακολούθησε η κατάληψη της Καστοριάς και ακολούθως της Κορυτσάς. Η συμβολή του θαλάσσιου αποκλεισμού μέχρι το Δυρράχιο έπαιξε σημαντικότερο ρόλο στην εν

λόγω επιχείρηση. Ταυτόχρονα οι Σέρβοι σκόπευαν να κατευθυνθούν νότια προς το Δυρράχιο και ο Διάδοχος θεώρησε σκόπιμο να υποστηρίξει ο ελληνικός στόλος την Σέρβικη προέλαση με αντάλλαγμα την περιοχή του Μοναστηρίου υποστηρίζοντας παράλληλα την μη υπογραφή της ανακωχής πριν διευθετηθούν τα εδαφικά ζητήματα μεταξύ των συμμάχων. Η διευθέτηση των εδαφικών ζητημάτων θα έθετε επί τάπητος το ζήτημα της Θεσσαλονίκης από την οποία οι Βουλγαρικές δυνάμεις δεν είχαν αποχωρήσει ακόμα. Οι Βούλγαροι σαφώς επιθυμούσαν την επίλυση των εδαφικών ζητημάτων χωρίς την συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων.

Η αντίδραση της πολιτικής ηγεσίας υπήρξε και πάλι άμεση και προέπεμπε στην άμεση κατάληψη των Ιωαννίνων. Η κατάληψη των Ιωαννίνων πριν την κατάπαυση των εχθροπραξιών ήταν ζήτημα που έκαιγε την ελληνική πολιτική ηγεσία για τον μετέπειτα καθορισμό του status quo. Κατά την έναρξη των επιχειρήσεων, ο ρόλος του στρατού Ηπείρου ήταν αμυντικός. Μόλις στις 12 Οκτωβρίου οι ελληνικές δυνάμεις μπήκαν στην Φιλιπιάδα και στις 21 παραδόθηκε η Πρέβεζα, με υποστήριξη ναυτικών μονάδων. Ύστερα από μάχη στην τοποθεσία Πέντε Πηγάδια (24-30 Οκτωβρίου) οι ελληνικές και τουρκικές δυνάμεις σταθεροποίησαν τις θέσεις τους στην περιοχή μέχρις ότου ολοκληρωθούν οι επιχειρήσεις στο μακεδονικό μέτωπο. Αφότου όμως η ελληνική κυβέρνηση ενημερώθηκε για τις διεργασίες σύναψης ανακωχής στις 20 Νοεμβρίου εξέδωσε το γενικό στρατηγείο αμέσως διαταγή προελάσεως με κατεύθυνση προς τα Ιωάννινα, τα οποία υπερασπίζονταν ο Τούρκος διοικητής Εσσάτ Πασάς και οι Τούρκοι είχαν οργανώσει την άμυνα τους σύμφωνα με Γερμανικά σχέδια.

Οι Ελληνικές Αρχές αρνήθηκαν να υπογράψουν την ανακωχή διασφαλίζοντας παράλληλα την συμμετοχή τους στις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις ώστε να μην προκύψει χωριστή ειρήνη με τους άλλους συμμάχους. Αρχές Δεκεμβρίου λήφθηκε η απόφαση ενισχύσεως του Στρατού της Ηπείρου με τη θαλάσσια μεταφορά μεραρχιών από την Θεσσαλονίκη και την Χίο. Η καλή οχυρωματική οργάνωση και η ενεργός άμυνα από τους Τούρκους δεν επέτρεψε παρά μόνο ύστερα από παραπλάνηση και αιφνιδιασμό την κατάληψη της πόλεως! Η παραπλανητική απόβαση από την μοίρα του Ιονίου στους Αγίους Σαράντα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εν λόγω επιχείρηση. Η τελική επίθεση έγινε ενάντια στην οχυρωμένη πλευρά όπου επικρατούσε η αίσθηση ότι ήταν απρόσβλητη και οι τουρκικές δυνάμεις είχαν επικεντρωθεί στην ανοχύρωτη ζώνη όπου ήταν λογικό να αναμένεται ο εχθρός.

Κατόπιν ο ελληνικός στρατός εισήλθε στο Αργυρόκαστο και αρχές Μαρτίου στους Αγίους Σαράντα, ολοκληρώνοντας την απελευθέρωση της Ηπείρου. Οι περιοχές αυτές της Βορείου Ηπείρου και Αλβανίας με απόφαση των μεγάλων

Δυνάμεων επιδικάστηκαν στο Νεοσύστατο Αλβανικό κράτος. Η Αλβανική Κυβέρνηση οραματιζόταν την δημιουργία της Μεγάλης Αλβανίας και είχε επαφές με τις Μεγάλες Δυνάμεις από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων ενώ ταυτόχρονα συνέβαιναν επεισόδια υποκινούμενα από τις αλβανικές αρχές ακόμα και μετά την απελευθέρωση των εδαφών της βορείου Ηπείρου και Βόρειας Αλβανίας. Λόγω της πληθυσμιακής εικόνας που επικρατούσε στην σημερινή Αλβανία, και λόγω των πολιτικών ζυμώσεων που επικρατούσαν στο διεθνές περιβάλλον που κατευθύνονταν προς την δημιουργία ενός Ιταλικού προτεκτοράτου, ανάχωμα στον Αυστριακό επεκτατισμό, η προκαταρκτική συνθήκη του Λονδίνου (17 Μαΐου 1913) ανέθετε στις Μεγάλες Δυνάμεις να καθορίσουν τα εδαφικά όρια της αυτόνομης ηγεμονίας της Αλβανίας. Τα όρια του νέου κράτους καθορίστηκαν σε βάρος της Ελλάδος με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας.

Ναυτική Στρατηγική

Στο άρθρο της Στρατιωτικής Συμβάσεως με την Βουλγαρία περιγράφεται ο Αντικειμενικός Σκοπός που ο ελληνικός στόλος κλήθηκε να επιτελέσει: «*το να καταστή κύριος του Αιγαίου Πελάγους και να διακόψη τα θαλάσσιες συγκοινωνίας μεταξύ Μικράς Ασίας και Ευρωπαϊκής Τουρκίας*⁷⁸». Και πράγματι η επιτυχία του ελληνικού στόλου βασίζεται στο ότι η ναυτική δράση των Ελλήνων έλαβε χώρα πριν οι Τούρκοι μπορέσουν να προστατεύσουν αποτελεσματικά τα συμφέροντά τους στο Αιγαίο, ώστε να εξασφαλίσουν στα στρατεύματά τους το συντομότερο πέρασμα από την Ασιατική Τουρκία στο μέτωπο των επιχειρήσεων. Οι ναυμαχίες με εξαίρεση την ναυμαχία της Έλλης και της Λήμνου που έλαβαν χώρα δεν ήταν σημαντικές από τη τακτική σκοπιά, ούτε και οδήγησαν στην καταστροφή του εχθρικού στόλου καθώς τα τορπιλοβόλα που διέθεταν και οι δύο δυνάμεις είχαν περιορισμένη δύναμη πυρός. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι δύο αυτές ναυμαχίες κατάφεραν να αναστείλουν κάθε δραστηριότητα του τουρκικού ναυτικού!⁷⁹

Οι επιχειρήσεις συνίσταντο κυρίως στην κάλυψη με πυρά από θαλάσσης προκειμένου να γίνει η απόβαση των ελληνικών μονάδων στο νησιωτικό σύμπλεγμα του Βορείου Αιγαίου. Ο επιχειρησιακός όμως σχεδιασμός του ναυτικού στόλου απέβλεπε στον ναυτικό αποκλεισμό των τουρκικών δυνάμεων. Έτσι αφενός τα τουρκικά πολεμικά θα παρέμεναν εγκλωβισμένα στην Μαύρη Θάλασσα αφετέρου δε καθίστατο δύσκολη η μεταφορά πολεμικού υλικού αλλά και την διενέργεια

⁷⁸ ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Σελ 119.

⁷⁹ Σβολόπουλος Κ. (2014). *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1891*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

οποιασδήποτε εμπορικής δραστηριότητας. Παράλληλα με τον Θαλάσσιο έλεγχο του Αιγαίου οι ελληνικές δυνάμεις αποκτούσαν το πλεονέκτημα της απρόσκοπτης μετακίνησης των μονάδων τους από το ένα θέρετρο των επιχειρήσεων στο άλλο.

Τόσο ο Corbett⁸⁰, όσο και ο Mearsheimer⁸¹ θεωρούν ότι το αποτέλεσμα μιας πολεμικής αναμέτρησης κρίνεται στην ξηρά. Ο ρόλος της ναυτικής στρατηγικής θα πρέπει να επικεντρώνεται στην ενίσχυση των δυνατοτήτων των χερσαίων δυνάμεων και παράλληλα στην εξουθένωση των δυνάμεων του αντιπάλου. Πράγματι είναι γεγονός ότι η έκβαση του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου κρίθηκε από τις χερσαίες επιχειρήσεις η συνεισφορά όμως του ελληνικού στόλου με ναυαρχίδα το θωρηκτό εύδρομο «Γεώργιος Αβέρωφ» (πλοίαρχος Π. Κουντουριώτης, αντιπλοίαρχος Σ. Δούσμανης), υπήρξε εξόχως καθοριστική. *Ο Ελληνικός στόλος, υπό τις διαταγές του υποναυάρχου Παύλου Κουντουριώτη, εξασφάλισε τον απόλυτο έλεγχο του Αιγαίου*⁸²

«Για την επιτυχία του παραπάνω σκοπού επιβάλλονταν η δημιουργία μιας ναυτικής βάσεως κοντά στη νότια έξοδο των Δαρδανελίων»⁸³ ώστε να επιτευχθεί κλειστός ναυτικός αποκλεισμός του Τουρκικού Στόλου. Το επιχειρησιακό σχέδιο προέβλεπε σε πρώτη φάση την κατάληψη των νησιών του Βορείου Αιγαίου (Λήμνου, Θάσου, Ίμβρου, Τενέδου και Σαμοθράκης). Ο Στόλος του Αιγαίου κατέπλευσε από το Φάληρο στις 5 Οκτωβρίου και σε διάστημα 10 ημερών είχε καταλάβει το λιμάνι του Μούδρου και το νησί της Λήμνου. Ακολούθως κατέλαβε την Θάσο και μέχρι τις 24 Οκτωβρίου είχε καταλάβει όλο το νησιωτικό σύμπλεγμα του βορείου Αιγαίου, στερώντας ταχύτατα κάθε επιθετική πρωτοβουλία εκ μέρους των Τούρκων.

Μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης ο ελληνικός στόλος επικεντρώθηκε στην κατάληψη των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου με σκοπό τον αποκλεισμό των Τουρκικών ναυτικών Δυνάμεων της Σμύρνης. Η Τουρκία διατηρούσε σημαντικές ναυτικές δυνάμεις στην περιοχή που εξυπηρετούσαν την ναυτική της στρατηγική ενάντια των Ιταλών στην Τριπολίτιδα. Η ανακωχή που συνομολογήθηκε με τους Ιταλούς έξι μέρες μετά την κήρυξη του πολέμου της επέτρεπε να κινητοποιήσει τη ναυτική μοίρα της Σμύρνης. Φοβούμενη όμως πιθανή ιταλική απόβαση παρέμεινε σε αδράνεια. Για τον ίδιο λόγο στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου διατηρούσε ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις ώστε να απαιτείται και από ελληνικής πλευράς «τη διάθεση

⁸⁰ Corbett J. S. (2005(1911)). Some Principles of Maritime Strategy. The Project Gutenberg ebook15076 Σελ, 299

⁸¹ Mearsheimer J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: WW Norton & Company. Ch 4.

⁸² Δημαράς Α, et al. *100 Χρόνια από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων*. Σχολή Ικάρων: <http://www.geetha.mil.gr/media/1.vima-ell-strat-skepsis/ergasies-spoudastvn-valkanikoi-polemoi/ergasia-valkanikvn-si.pdf> (τελευταία επίσκεψη 14-11-15, 16:32)

⁸³ Γενικό Επιτελείο Στρατού (1987) . *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*. Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Σελ 119.

σοβαρών δυνάμεων, που δεν ήταν δυνατόν να επιχειρηθεί ....προτού κριθεί ο αγώνας στην Μακεδονία»⁸⁴. Ενώ βρίσκονταν σε εξέλιξη οι ναυτικές επιχειρήσεις στο ανατολικό Αιγαίο στις 3 Δεκεμβρίου γίνεται αντιληπτό ότι δυνάμεις του Τουρκικού στόλου βρίσκονται στην έξοδο των Στενών. Αμέσως κινητοποιείται ο ελληνικός στόλος με επικεφαλής το θωρηκτό Αβέρωφ, ακολουθούμενο από τέσσερα θωρηκτά και τέσσερα αντιτορπιλικά κατάπλεοντα εναντίον του αντιπάλου ο οποίος 'έπλεε κατά μήκος της ακτογραμμής του ακρωτηρίου της Έλλης ώστε να μην απομακρυνθεί από τα χερσαία φρούρια. Στις 9:22 η τουρκική ναυαρχίδα «Χαϊρεδδίν Βαρβαρόσσα» μαζί με τρία θωρηκτά και ένα ύστερα από εντολή του Τούρκου ναυάρχου άρχισαν να βιάζουν κατά του Ελληνικού Στόλου. Το «Αβέρωφ», αφού αύξησε την ταχύτητά του στους 20 κόμβους άρχισε να κινείται ανεξάρτητα από την υπόλοιπη μοίρα και αφού διέγραψε μία πολυγωνική πορεία κατάφερε να διαιρέσει τον τουρκικό στόλο και να βρεθεί στο μέσον του. Κατάφερε έτσι να υπερφαλαγγίσει τα τουρκικά θωρηκτά και να τα βάλει στη ζώνη πυρός της ελληνικής μοίρας.

Ο Τούρκος ναύαρχος, αιφνιδιασμένος από τον ελιγμό των ελληνικών δυνάμεων, και βλέποντας ότι αδυνατεί να διατηρήσει την επικοινωνία μεταξύ των μονάδων του στόλου του διατάσσει διαδοχική στροφή των πλοίων κατά 180 μοίρες προς τα δεξιά και την υποχώρησή τους προς τα Στενά κάτω από την κάλυψη των επάκτιων πυροβόλων. Η ευκαιρία ήταν μοναδική για τον «Αβέρωφ» να καταδιώξει τα υποχωρούντα τουρκικά πλοία και να πετύχει αποφασιστικό πλήγμα κατά του εχθρικού στόλου. Δυστυχώς, όμως, η ταχύτητα πυρός του είχε μειωθεί δραστικά. Η ναυμαχία της Έλλης διήρκεσε μία περίπου μία ώρα και έληξε με την είσοδο των Τουρκικών Δυνάμεων στα Δαρδανέλλια.

Την Ναυμαχία της Έλλης ακολούθησε ένα μήνα μετά η Ναυμαχία της Λήμνου. Το σημαντικό σημείο της Ναυμαχίας της Λήμνου είναι ότι ο ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης με την διορατικότητα του διέγνωσε την προσπάθεια παραπλάνησης και αιφνιδιασμού από τον εχθρικό στόλο με σκοπό την ανακατάληψη των νησιών του Βορείου Αιγαίου.

Τη νύχτα της 1ης προς 2ας Ιανουαρίου 1913 το τουρκικό καταδρομικό «Χαμηδιέ» που διαφύγει της προσοχής του ελληνικού στόλου και προσέβαλε αιφνιδιαστικά το εύδρομο «Μακεδονία» στο λιμάνι της Σύρου με σκοπό να παρασύρει τον Στόλο του Αιγαίου σε καταδίωξη εναντίον. Ο Κουντουριώτης διείδε την προσπάθεια παραπλάνησης εκ μέρους των Τούρκων και δεν μετακίνησε τις δυνάμεις του. Πράγματι τέσσερις ημέρες μετά ο τουρκικός στόλος θεωρώντας ότι οι ελληνικές δυνάμεις καταδίωκαν το «Χαμηδιέ» εξήλθε των στενών του Βοσπόρου. Οι

---

⁸⁴ Ibid 82, Σελ 121.

επιδέξιοι χειρισμοί και η ευελιξία των ελληνικών πλοίων κατά την συμπλοκή ανάγκασαν τις Τουρκικές δυνάμεις να κατευθυνθούν πάλι πίσω προς τα Δαρδανελια, οπότε ο ναύαρχος Κουντουριώτης διατάσσει τον Ελληνικό στόλο να στραφεί προς καταδίωξη του εχθρού, που έπλεε με μεγάλη αταξία καθώς είχαν και πάλι διασπαστεί οι γραμμές του. *Η απόσυρση του οθωμανικού στόλου στα στενά των Δαρδανελλίων επιβεβαιώθηκε από τον Ανθυποπλοίαρχο Μιχαήλ Μουτούση και το Σημαιοφόρο Αριστείδη Μωραϊτίνη στις 24 Ιανουαρίου 1913, οι οποίοι σε μια αποστολή της ναυτικής αεροπορίας, με υδροπλάνο τύπου Μωρίς Φαρμάν εντόπισαν τον εχθρικό στόλο στη ναυτική βάση Nagara. Κατά τη διάρκεια της πτήσης τους σχεδίασαν ένα ακριβές διάγραμμα των θέσεων του οθωμανικού στόλου, εναντίον του οποίου έριξαν τέσσερις βόμβες. Οι Μουτούσης και Μωραϊτίνης διένησαν μία διαδρομή πάνω από 180 χιλιόμετρα, διάρκειας 2 ωρών και 20 λεπτών για να ολοκληρώσουν την αποστολή τους, η οποία αναφέρθηκε ευρέως τόσο στον Ελληνικό όσο και στο Διεθνή Τύπο. Το αποτέλεσμα του αγώνα συνετέλεσε στο μέγιστο βαθμό ώστε η Ελλάδα να μπει στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο δύο χρόνια αργότερα, στο πλευρό των συμμάχων.*⁸⁵

Η Σύναψη Ανακωχής και ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος

Ενώ ο ελληνικός στρατός είχε το πλεονέκτημα μεταφοράς όπλων και πολεμοφοδίων στα διάφορα μέτωπα και παράλληλα την μετακίνηση των μονάδων του από το ένα θέατρο επιχειρήσεων στο άλλο, πλεονέκτημα που του παρείχε η κυριαρχία του ελληνικού στόλου στο Βόρειο Αιγαίο, οι Βούλγαροι είχαν από νωρίς εξαντλήσει τις δυνάμεις τους για δύο λόγους. Πρώτον αν και κατείχαν τον σιδηροδρομικό άξονα Θεσσαλονίκης- Κωνσταντινουπόλεως, ο άξονας αυτός συνέδεε δύο εχθρικές περιοχές για τους Βούλγαρους και επομένως η χρησιμότητα του στην υποστήριξη και των ανεφοδιασμό των μονάδων τους ήταν μικρή κατά εξέλιξη των επιχειρήσεων. Η κατοχή της εξυπηρετούσε κυρίως τον αποκλεισμό των Τουρκικών Δυνάμεων από τα ευρωπαϊκά εδάφη.

Δεύτερον οι Τούρκοι είχαν οχυρωθεί στην Τσαλτάτζα υπό την πολιορκία των Βούλγαρων. Η πολιορκία ενός μετώπου έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με τον θαλάσσιο αποκλεισμό. Αποτελεί χρονοβόρα διαδικασία που εξαντλεί τις δυνάμεις τόσο του δέκτη όσο και αυτού που ασκεί την πολιορκία. Πρόκειται για μία στατική κατάσταση που από την πάροδο μιας χρονικής περιόδου και μετά δεν επιφέρει σημαντικά αποτελέσματα. Στην εξάντληση που επέφερε στις βουλγαρικές δυνάμεις η πολιορκία

⁸⁵ Wikipedia, Ναυμαχία της Λήμνου, https://el.wikipedia.org/wiki/Ναυμαχία_της_Λήμνου (τελευταία επίσκεψη 15-11-15, 17:42).

των Τούρκων συνέβαλλε και η επιδημία της χολέρας. Οι Τούρκοι έχοντας το πλεονέκτημα του ανεφοδιασμού από την ενδοχώρα της Τουρκίας θα μπορούσαν πιθανότατα να αντέξουν για αρκετή ακόμα περίοδο, όμως έχοντας υποστεί σοβαρές απώλειες σε όλα τα μέτωπα ζήτησαν στις αρχές Νοεμβρίου από την Βουλγαρία σύναψη ανακωχής και έναρξη διαπραγματεύσεων της ειρήνης. Η Βουλγαρία αναγνωρίζοντας ότι έχει υποστεί στρατηγική ήττα στο ζήτημα της Θεσσαλονίκης θεώρησε ότι θα μπορούσε μέσω διπλωματικών ελιγμών, εν όψει της ανακωχής να αναιρέσει την υφιστάμενη κατάσταση!

Οι πληρεξούσιοι των συμμάχων έσπευσαν να συναντηθούν στην Τσαλτάτζα θέτοντας τους όρους ανακωχής. Το ελληνικό υπουργείο σε συνεργασία με το γενικό στρατηγείο έθεσαν ως όρο για την σύναψη της ανακωχής την παράδοση των Ιωαννίνων από τους Τούρκους στην Ελλάδα, την παράδοση του Μοναστηρίου στις συμμαχικές δυνάμεις Ελλάδος- Σερβίας και την ελεύθερη ναυσιπλοΐα του ελληνικού στόλου στα Στενά προκειμένου να παρακολουθούνται οι κινήσεις του Τουρκικού στόλου. Η Οθωμανική Κυβέρνηση απέρριψε τις προτάσεις όλων των συμμάχων και αντιπρότεινε μέχρι την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων της ειρήνης να παραμείνει το status quo ως έχει με εξαίρεση την άρση του θαλασσίου αποκλεισμού της Αδριατικής και του Ευξείνου από τον ελληνικό και τουρκικό στόλο αντίστοιχα. Η ελληνική ηγεσία διείδε ότι η Τουρκία αντιλαμβανόταν την εξασθένηση των Βουλγάρων και την επιθυμία εκ μέρους τους να παρελκύσουν την συγκατάθεση των συμμάχων Ελλάδας και Σερβίας για παύση εχθροπραξιών και προσέλευση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Από την άλλη η Βουλγαρία στρατεύματα της οποίας είχαν λάβει άδεια προσωρινής στην Θεσσαλονίκη και επεδείκνυαν τάσεις μόνιμης κατοχής ευελπιστούσαν ότι με την σύναψη ανακωχής στην τρέχουσα κατάσταση θα μπορούσαν να καρπωθούν την πόλη. Είχε ήδη ξεκινήσει η δράση των βουλγάρων ανταρτών, γνωστών ως Κομιτατζήδων, η αποστολή, ως φαίνεται, των οποίων ήταν να μεταβάλλουν τα «σύνορα» δυτικά του Αξιού ποταμού.

Η ελληνική στρατιωτική και πολιτική ηγεσία διέκρινε ότι η αποδοχή των όρων της Τουρκίας θα σήμαινε στρατηγική ήττα για τους συμμάχους και επιπλέον πίστευε ότι εάν ενώσουν όλοι μαζί τις δυνάμεις τους θα είναι εύκολο να επιβάλουν τους όρους της ειρήνης. Πέραν τούτου οι επιδιώξεις της Ελλάδος δεν σταματούσαν στην κατάληψη της Δυτικής Μακεδονίας αλλά εκτεινόταν και στην Ήπειρο. Οι επιθετικές ενέργειες μάλιστα κατά των Ιωαννίνων ξεκίνησαν άμεσα. Επιπλέον θα ήταν αδιανόητο να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις πριν καν διευθετηθεί το ζήτημα των συνόρων μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας! Η Ελληνική Κυβέρνηση θεώρησε ότι θα ήταν προς το συμφέρον της χώρας εφόσον δεν διευθετηθεί το ζήτημα των εδαφών

με την Βουλγαρία η Ελλάδα να μην συμμετέχει στην σύναψη ανακωχής και να αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις της Ειρήνης όπου σε περίπτωση διαφωνίας να δοθεί η λύση από της Μεγάλης Δυνάμεις.

Κατόπιν των παραπάνω την ανακωχή υπέγραψαν μόνο η Βουλγαρία, η Σερβία και το Μαυροβούνιο ενώ η Ελλάδα ξεκίνησε τις επιχειρήσεις στο ηπειρωτικό μέτωπο. Παράλληλα ο Πρωθυπουργός μεταβεί στο Λονδίνο για τις διαπραγματεύσεις της ειρήνης. Κατά την διάρκεια της Συνδιάσκεψης στο Λονδίνο ο Έλλην Πρωθυπουργός ανέπτυξε παράλληλα επαφές με αντιπροσώπους της Μεγάλης Βρετανίας και Γαλλίας καθιστώντας σαφές την πρόθεση του να προσδεθεί στο άρμα της Αντάντ.

Ενώ κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων η Τουρκία κρατούσε παρελκυστική στάση σε μία προσπάθεια αναδιοργάνωσης του Στρατού της υπήρξαν διμερείς επαφές μεταξύ του Ελευθερίου Βενιζέλου και της Βουλγαρικής Αντιπροσωπείας. Διαφάνηκε ξεκάθαρα ότι την Βουλγαρική ηγεσία διακατείχαν αναθεωρητικές τάσεις. Παραμονές Χριστουγέννων μάλιστα ενημερώθηκε το Υπουργείο Εξωτερικών ότι το βουλγαρικό επιτελείο επιθυμούσε *«Όλα τα εδάφη, τα ευρισκόμενα ανατολικάς του Αζιού ποταμού θα μείνωσιν υπό την διοίκηση των Βουλγαρικών στρατευμάτων τα οποία εν τη πραγματικότητα τα κατέλαβον πρώτα. Τα ελληνικά στρατεύματα θα εκκενώσωσι τους κατωκημένους τόπους, τους οποίου κατεχουσιν ήδη προσωρινώς⁸⁶»*. Τις παραπάνω αξιώσεις η ελληνική ηγεσία, τις θεώρησε εσφαλμένες και ειδικά για την Θεσσαλονίκη επεσήμανε ότι είναι «αδιαμφισβητήτως» αποδεδειγμένο ότι κατελήφθη αποκλειστικά και μόνο από τις ελληνικές δυνάμεις. Πρόσθεσε ότι τα εδάφη μέχρι να διευθετηθεί το ζήτημα θα έπρεπε να μείνουν αποκλειστικά *«υπό την κατοχήν του πρώτου καταλαμβάνοντος⁸⁷»*. Ιδωμένων των παραπάνω καθώς και αναφορών που σχετίζονταν με την δράση των Κομιτατζήδων οι ελληνικές αρχές τήρησαν ελαστική στάση και πρότειναν την σύσταση μικτών επιτροπών με σκοπό την διαλεύκανση του ζητήματος σχετικά με τον πρώτο καταλαμβάνοντα ή διελθόντα από τα επίμαχα εδάφη. Από νωρίς είχε διαφανεί λόγω της μεταφοράς 2 Βουλγαρικών Μεραρχιών προς την Μακεδονία ότι επέκειντο πολεμική ανάφλεξη. Η ελαστικότητα που επέδειξε η ελληνική ηγεσία ακόμα και αν δεν απέφερε ουσιαστικά αποτελέσματα της έδωσε χρόνο να ολοκληρώσει την εκστρατεία στην Ήπειρο προκειμένου να είναι σε θέση να αντιπαραβάλει δυνάμεις ισχύος απέναντι στην Βουλγαρία κάτι που έγινε στις αρχές Απριλίου οπότε και το ελληνικό στρατηγείο εξέδωσε διαταγή με την οποία ενισχύονταν και πάλι το μέτωπο

---

⁸⁶ Σ ΓΕΣ, Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913, Αθήνα 1987, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, σελ 114

⁸⁷ Ibid 66, σελ115

της Μακεδονίας. Στο μεταξύ δεν εξέλειπαν τα θερμά επεισόδια μεταξύ των δυνάμεων κατοχής.

Η παρελκυστική στάση της Τουρκίας απέναντι στις προτάσεις της διεθνούς συνδιάσκεψης για συμβιβαστικό διακανονισμό εξάντλησε την υπομονή των Μεγάλων Δυνάμεων οι οποίες με κοινή Διακοίνωση τους προς την Πύλη απαίτησαν την πλήρη αποδοχή του Σχεδίου. Η καθυστέρηση όμως της επίσης αποδοχής των όρων της ειρήνης η οποία συνέπεσε με την λήξη της ανακωχής οδήγησε και πάλι σε αναζωπύρωση των εχθροπραξιών μέχρι τις 14 Απριλίου.

Κατόπιν τούτου ο διαμελισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε ολοκληρωθεί και οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις δεν είχαν παρά να επιβεβαιώσουν την απώλεια της τουρκικής κυριαρχίας στα ευρωπαϊκά εδάφη. Μέσα σε κλίμα έντονου διπλωματικού διαλόγου συμφωνήθηκε η γραμμή Αίνου – Μήδειας ως σύνορο της Οθωμανικής επικράτειας, τέθηκε το θέμα των αλβανικών συνόρων και έμεινε να εκκρεμεί το ζήτημα των νησιών του Βορείου Αιγαίου. Επίσης η Τουρκία παραιτείτο από τα δικαιώματά της επί της Κρήτης. Τέλος Διεθνής Οικονομική Επιτροπή θα ασχολείτο με το ζήτημα των Οθωμανικών εξωτερικών οφειλών μεγάλο μέρος των οποίων προέρχονταν από την Γερμανία. Οι συμμαχικές δυνάμεις έπρεπε κατ'αναλογία με την εδαφική κατοχή να επωμιστούν μέρος των δανείων τα οποία αφορούσαν τα ευρωπαϊκά εδάφη της άλλοτε Οθωμανικής Τουρκίας.

Αυτό που δεν έλυσε η Συνθήκη ειρήνης του Λονδίνου το τελικό κείμενο της οποίας υπογράφηκε στις 30 Μαΐου 1913, ήταν τα ενδοβουλκανικά σύνορα γι αυτό και θεωρείται Προκαταρκτική. Καθώς ο Βουλγαρικός αναθεωρητισμός ήταν πλέον εμφανής η απαίτηση της Σερβίας για αναθεώρηση της Σερβοβουλγαρικής συνθήκης του 1912 στο ζήτημα διανομής εδαφών υπήρξε άκαρπη. Επιπλέον το άλυτο ζήτημα των ελληνοβουλγαρικών συνόρων έδωσε αφορμή για την Ελληνοσέρβικη συνθήκη αμυντικής συμμαχίας ενάντια στην Βουλγαρία το τελικό κείμενο της οποίας υπογράφηκε την 19^η Μαΐου 1913 και συμπληρώθηκε από την στρατιωτική σύμβαση. Με την συνθήκη αυτή καθορίστηκαν τα σύνορα μεταξύ των δύο Συμμάχων. Επίσης έγινε ο καθορισμός των συνόρων που θα πρότειναν στην Βουλγαρία σε μία προσπάθεια φιλικού διακανονισμού. Προς τούτο ζήτησαν την διαιτησία του Τσάρου επιλογή η οποία δεν έγινε τυχαία καθώς οι δεσμοί Σόφιας – Αγ. Πετρούπολης ανάγονταν από το 1870. Επίσης η Ελληνική Κυβέρνηση θέλοντας να εξαντλήσει κάθε περιθώριο για αποφυγή της σύγκρουσης πρότεινε των περιορισμό των στρατευμάτων στην περιοχή. Αρνούμενη να αποδεχτεί η Βουλγαρία την εν λόγω πρόταση, και αδιάλλακτη απέναντι στα εδάφη της Ανατολικής Μακεδονίας θεώρησε αποδεκτή την διαιτησία του Τσάρου υπό τον όρο να μην υπερβαίνει τα την

Σερβοβουλγαρική του 1912. Ο Βενιζέλος είχε ήδη αναπτύξει επαφές με την Κωνσταντινούπολη προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο μιας διμερούς τουρκοβουλγαρικής συνεννόησης. Προσπάθειες προσέγγισης έκανε και με τη Ρουμανία η οποία όμως δεν ήταν διατεθειμένη να προβεί να πρόωρη δέσμευση του κοινού ελληνοσέρβικου μετώπου.

Αν και τα δύο μέρη Ελλάδα- Σερβία είχαν αποφασίσει την τήρηση του αμυντικού χαρακτήρα της Συνθήκης, η πολεμική προετοιμασία άρχισε στο Μακεδονικό μέτωπο, σε μία προσπάθεια αποτροπής του βουλγαρικού αναθεωρητισμού όπου συγκεντρώθηκαν 80 τάγματα πεζικού, 42 Πυροβολαρχίες, 8 ημιλαρχίες, 8 ίλες και δύο ανεξάρτητα τάγματα.

Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος ξεκίνησε με την αιφνιδιαστική επίθεση 2 Βουλγαρικών Μεραρχιών κατά Ελλήνων και Σέρβων το απόγευμα της 16^{ης} Ιουνίου 1913. Στην πρώτη φάση του πολέμου μέλημα των ελληνικών αρχών ήταν να απομακρυνθούν τα Βουλγαρικά στρατεύματα από την Θεσσαλονίκη. Μέχρι την ολοκλήρωση της επιχείρησης αυτή και την κήρυξη γενικής αντεπίθεσης ο ελληνικός στόλος στο αιγαίο φρόντισε για την ταχεία μεταφορά των ελληνικών μονάδων. Αμέσως κατέπλευσε στο κόλπο του Ορφανού το αντιτορπιλικό «ΛΕΩΝ» και σύντομα συγκεντρώθηκαν και οι λοιπές μονάδες για την υποστήριξη των χερσαίων επιχειρήσεων.⁸⁸

Την 17^η Ιουνίου ο ελληνικός στρατός εκκαθάρισε την Θεσσαλονίκη από τα βουλγαρικά στρατεύματα μέσω στενής πολιορκίας συνοδευόμενης από πυρά εναντίον τους και κατόπιν τούτου προέλασε στην αμυντική τοποθεσία των Βούλγαρων στην γραμμή Κιλκίς – Λαχανά επιβάλλοντας στον εχθρό την σύμπτυξη προς το βορρά. Ακολούθως οι ελληνικές δυνάμεις διαιρέθηκαν και σύντομα εξαπλώθηκαν στις κοιλάδες του Νέστου και του Στρυμόνα και ανατολικά μέχρι το Σουφλί. Οι πρόσφατες νίκες στον Α΄ Βαλκανικό είχαν εξυψώσει το ηθικό του Στρατεύματος και παρά την ισχυρή αντίσταση του εχθρού επικράτησαν σε όλα τα μέτωπα. Είναι γεγονός ότι οι Βουλγάρικες Δυνάμεις είχαν εξασθενήσει κατά πολύ από τον προηγούμενο πόλεμο όπου λόγω της αδυναμίας ανεφοδιασμού και λόγω της χολέρας ήταν δύσκολο να ανασυνταχθούν. Πολλοί μετέπειτα μελετητές αξιολογούν αρνητικά την πολεμική αυτή απόπειρα της Βουλγαρίας αν και επισημαίνεται ότι ήταν δύσκολο να χαλιναγωγηθεί η εθνικιστική έξαψη που επικρατούσε στην βουλγαρική κοινωνία. Έχει επικρατήσει επίσης η άποψη ότι η επιθετική ενέργεια αυτή ήταν η απάντηση στην Ελληνοσέρβικη συμμαχία, η αλληλουχία όμως των γεγονότων αποδεικνύει ότι η

---

⁸⁸ ΓΕΣ, Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913, Αθήνα 1987, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Σελ, 213

Βουλγαρία επιθυμούσε να επικρατήσει σε όλα τα εδάφη δυτικά του Αξιού με κάθε τρόπο. Παράλληλα ο ελληνικός στόλος μέχρι τα μέσα Ιουλίου κατέλαβε την Καβάλα και την Αλεξανδρούπολη.

Η διπλωματική αρένα υπήρξε το σκληρότερο πεδίο της ελληνικής υψηλής στρατηγικής κατά την υπογραφή της Συνθήκης Τερματισμού του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου. Πριν την έναρξη των εχθροπραξιών η Ρωσία φοβούμενη την επέμβαση της Αυστροουγγαρίας στην Βαλκανική προσπάθησε με κάθε τρόπο την αποτροπή της συμπλοκής κάτι που δεν επετεύχθη. Καθώς εξελίσσονταν οι συγκρούσεις μεταξύ Σερβίας και Ελλάδος ενάντια στην Βουλγαρία στις 28 Ιουνίου εισέρχεται στο πόλεμο και η Ρουμανία προελαύνοντας από τον Βορρά για να καταλάβει τη Σιλιστρία κάτι που ανάγκασε τις Βουλγαρικές δυνάμεις να συμπυκνωθούν προς το Νευροκόπι προκειμένου να περιορίσουν το πολεμικό τους μέτωπο και να εξοικονομήσουν στρατιωτικές δυνάμεις. Η ενέργεια αυτή χαρακτηρίστηκε από τον ελληνικό τύπο «νέον Βατερλώ, εις το οποίον ο Σερβικός στρατός θα παίξη τον ρόλον του Ουέλιγκτων⁸⁹». Αυτό έδωσε ώθηση στις Τουρκικές Δυνάμεις του Εμβέρ Πασά να προελάσει προς τα ανατολικά και στις 22 Ιουλίου να ανακαταλάβει την Αδριανούπολη. Τέλος Ιουλίου η Βουλγαρία φάνηκε να υποχωρεί σε όλα τα μέτωπα. Αντιλαμβανόμενος ο βούλγαρος ηγεμόνας ότι έχει χάσει κάθε επιθετική πρωτοβουλία σε όλα τα μέτωπα απευθύνεται στις Μεγάλες Δυνάμεις κάνοντας έκκληση για διαμεσολάβηση. Η ελληνική κυβέρνηση δεν αποδέχεται την πρόταση της Ρωσίας για σύναψη ανακωχής και έναρξη διαπραγματεύσεων καθώς η περίοδος ανακωχής θα έδινε χρόνο στις βουλγαρικές δυνάμεις να ανασυνταχτούν ώστε να ναυαγήσουν οι διαπραγματεύσεις. Στο σημείο αυτό ο Πρωθυπουργός επικαλέστηκε την άποψη του Βασιλέα σχετικά με την σύναψη ανακωχής του οποίου η απάντηση ήταν αρνητική. Η άποψη του Αρχιστράτηγου ήταν ιδιαίτερα σημαντική σχετικά με την πορεία των επιχειρήσεων και πως αυτό θα καθίσταται ωφέλιμο στις διαπραγματεύσεις. Η πολυμερής διπλωματία δεν είναι κάτι ανεξάρτητο από την στρατιωτική στρατηγική στα πλαίσια ενός πολέμου. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις εξυπηρετούν του πολιτικούς σκοπούς και θα πρέπει να δημιουργούν της προϋποθέσεις για την καλύτερη εξυπηρέτηση αυτών. Η ελληνική πολιτική ηγεσία επέμενε στην ταυτόχρονη παύση των εχθροπραξιών με την υπογραφή της Συνθήκης κατόπιν όμως πιέσεων δέχθηκε την σύναψη ολιγοήμερης μόνο ανακωχής (5 ημερών) μία ημέρα πριν την έναρξη των διαπραγματεύσεων. Η συνδιάσκεψη των εμπολέμων ξεκινά τις εργασίες στις 17/30

---

⁸⁹ Η Ρουμανία θα δημιουργήσει Βατερλώ», εφημ. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα, αρ. φύλ. 6706,28-6-1913, 3. «Η προέλασις του ρουμανικού στρατού εις την Σιλίστριαν», εφημ. *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα, αρ. φύλ. 6708, 30-6-1913, 3

Ιουνίου χωρίς την συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων. Το ζήτημα διανομής των εδαφών με τους λοιπούς συμμάχους δεν προσέκρουσε σε ιδιαίτερα εμπόδια. Ο Βούλγαρος Πρωθυπουργός προσπάθησε με την διαμεσολάβηση της Ρωσίας και πέτυχε την επίλυση των εδαφικών ζητημάτων μεταξύ Σερβίας και Βουλγαρίας και κατόπιν παραινήσεων της Βιέννης έδειξε υποχωρητικότητα απέναντι στην Τουρκία. Αν και είχε αποσπάσει σχετική δήλωση από την Αγία Πετρούπολη ότι παρεμποδίζονταν με κάθε τρόπο η εκχώρηση εδαφών δυτικά της γραμμής Αίνου – Μήδειας οι πιέσεις των δυτικών δυνάμεων ήσαν πολύ ισχυρότερες. Παρόμοια επικράτησαν οι δυτικές απόψεις στο ζήτημα της ελληνοβουλγαρικής διαφοράς. Η Βουλγαρία επιζητώντας πρόσβαση στη Θάλασσα του Αιγαίου αξίωσε την περιοχή της Καβάλας. Στην εκχώρηση της καβάλας σημαντικό ρόλο έπαιξε η Γερμανία. Είχε προηγηθεί η δολοφονία του Βασιλέα Γεωργίου και πλέον είχε στεφθεί Βασιλέας ο Διάδοχος Κωνσταντίνος ο οποίος διακρίνονταν για τα φιλογερμανικά του αισθήματα κάτι που φυσικά μέτρησε στη γερμανική στάση όσο και οι εκκλήσεις της συζύγου του Σοφίας, αδελφής του Καίζερ. Από καθαρά πολιτική σκοπιά η Γερμανία διαβλέποντας ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αναδιπλωθεί από τη Βαλκανική Χερσόνησο έβλεπε στην Ελλάδα έναν αξιόπιστο έτερο ενάντια στην Βουλγαρία και στην διάδοση του Πανσλαβισμού. Δια του Καρόλου Β΄ υποστηρίχθηκαν οι ελληνικές θέσεις ώστε να εκχωρηθεί η Καβάλα στην Ελλάδα. Οι ελληνικές αξιώσεις κατά την διάσκεψη εκτείνονταν ανατολικά του ποταμού Νέστου περιλαμβάνοντας και την Αλεξανδρούπολη, όμως η διεθνής διπλωματία δεν έδειχνε να ανταποκρίνεται στα απόλυτα στα ελληνικά αιτήματα. Η Ελληνική αντιπροσωπεία ωστόσο πέτυχε να γίνουν κάποιες παρεμβάσεις υπέρ της Ελλάδος στην ελληνοβουλγαρική συνοριακή γραμμή κατά μήκος του Νέστου.

Αν και κατά την διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου ο Βενιζέλος υπήρξε κατηγορηματικός στην μη διεκδίκηση της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης παρά τις εκκλήσεις του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή όπου ήταν αρκετά πυκνό λόγω του ότι επιθυμούσε να δημιουργήσει ένα συμπαγή κορμό στην ελληνική επικράτεια προκειμένου να είναι βιώσιμα τα εδαφικά κέρδη εν τούτοις με τον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο οι απόψεις του μεταβλήθηκαν σε απάντηση προς τον βουλγαρικό αναθεωρητισμό. Παρά το ότι οι ελληνικές αξιώσεις δεν ικανοποιήθηκαν στο έπακρο, με την Συνθήκη του Βουκουρεστίου διπλασιάστηκε η εδαφική έκταση της χώρας και κατ επέκταση και ο πληθυσμός της ενώ παράλληλα αναβαθμίστηκε και η διεθνής θέση της χώρας ως παράγοντα των διεθνών εξελίξεων.

«Ηγέτης στην επική πολεμική προσπάθεια της χώρας, ο Βενιζέλος γινόταν, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, κήρυκας της ανάγκης για την οριστική αποκατάσταση και παγίωση της ειρήνης.....προκειμένου να φθάσουν [τα Βαλκανικά κράτη] βαθμηδόν στην σύμπηξη μια Βαλκανικής Ομοσπονδίας»⁹⁰. Η δολοφονία, όμως, του Αρχιδούκα Φερδινάρδου στο Σεράγιεβο την 28^η Ιουνίου του 1914 έμελλε να συμπαρασύρει ολόκληρο τον κόσμο σε έναν αιματηρότατο πόλεμο. «Οι πυροβολισμοί του Γκαβρίλο Πρίντσιπ (1894- 1918) ακούστηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο»⁹¹ έχοντας ως αποτέλεσμα την αναστολή της σταθερότητας στην Βαλκανική Χερσόνησο μέχρι την υπογραφή της τελικής ειρήνης.

Όπως έχει διατυπωθεί και ανωτέρω, η Αυστροουγγαρία πριν ακόμα το ξέσπασμα των Βαλκανικών Αναμετρήσεων είχε ενσωματώσει την Βοσνία-Ερζεγοβίνη όπου κατοικούσαν Σέρβικοι Πληθυσμοί. Η Σερβία σε μία αναζήτηση προστασίας και σε μία προσπάθεια κατευνασμού της Αυστρίας δεσμεύτηκε να αποστασιοποιηθεί από τις διεκδικήσεις των Σέρβων που κατοικούσαν στα εν λόγω εδάφη. Με το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων οι όροι είχαν αντιστραφεί, η άλλοτε ισχυρότερη ηγεμονία της Βουλγαρίας είχε απομονωθεί από του λοιπούς συμμάχους της νικητήριας πλευράς, και η Σερβία είχε αναδειχθεί σε σημαντικό περιφερειακό παίχτη όπως και η Ελλάδα. Η αμοιβαία συνθήκη Φιλίας και Συμμαχίας (1 Ιουνίου 1913) μεταξύ τους προσέδιδε στα δύο κράτη σημαντική περιφερειακή ισχύ. Ήταν πλέον υπολογίσιμοι δρώντες και για τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Η Βουλγαρία από την άλλη ετύγχανε διπλωματικής απομόνωσης και φυσικά μετά από δύο αιματηρότατες αναμετρήσεις επέτυχε πολύ λιγότερα από αυτά που ενσάρκωνε η Ιδέα της Μεγάλης Βουλγαρίας. Στρατηγικά ηττημένη αναζητούσε τα μέσα για την αναθεώρηση του Status quo στην περιοχή.

Η αύξηση της Σέρβικης ισχύος στην Βαλκανική προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια στην Βιέννη που επεδίωκε την διατήρηση και επέκταση της επιρροής της στην περιοχή. Αναζητούσε τρόπους για την αναθεώρηση των όρων του Βουκουρεστίου και στο πλαίσιο αυτό επιθυμούσε την διενέργεια προληπτικού πολέμου ενάντια στην Σερβία ήδη από τις αρχές του 1913. Πρέπει δε να επισημανθεί ότι η άρνηση συμμόρφωσης της Σερβικής Κυβέρνησης έναντι των όρων της συνθήκης του 1913 σε ότι αφορά τα εδάφη που είχαν κατοχυρωθεί στην Αλβανία έδινε

⁹⁰ Σβολόπουλος Κ. (2014). *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1891*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

⁹¹ Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 460

ένα στίγμα αναθεωρητισμού! Χρειάζονταν όμως μία αφορμή που να αιτιολογεί την Αυστριακή επίθεση καθώς επίσης και την συγκατάθεση της Γερμανίας την οποία και εξέλαβε με την μορφή «λευκής επιταγής».⁹² Η Γερμανική διείσδυση στην Τουρκία είχε διογκωθεί το τελευταία περίοδο κάτι που ενίσχυε και την ισχύ του Σουλτάνου ως προς τον έλεγχο των Στενών απέναντι στην Ρωσία και επηρέαζε την αποικιακή πολιτική των άλλων δύο δυνάμεων Γαλλίας και Αγγλίας. Ο Βαλκανικός λοιπόν διάδρομος αποτελούσε την πιο σύντομη οδό προς την Τουρκία.

Τρία στοιχεία χαρακτήριζαν το διεθνές περιβάλλον την περίοδο εκείνη, πρώτον ο αποικιακός ανταγωνισμός στην Ανατολή λόγω για τον οποίο αποκτούσε μεγάλο γεωπολιτικό ενδιαφέρον η Διώρυγα του Σουέζ, ο ναυτικός ανταγωνισμός μεταξύ Γερμανίας και Βρετανίας, και ακόμη το σύνδρομο περικύκλωσης το οποίο διακατείχε την Γερμανία λόγω του σχηματισμού της Εγκάρδιας Συνεννόησης. Το σύστημα συμμαχιών όπως είχε διαμορφωθεί είχε χωρίσει την Ευρώπη σε δύο πόλους!⁹³

Στις 23 Ιουλίου επιδίδεται το Αυστριακό τελεσίγραφο το οποίο περιείχε όρους που συνιστούσαν κατάφορη παραβίαση της Εθνικής Κυριαρχίας της Σερβίας και λειτούργησε μόνο προσχηματικά παρά τη διαλλακτικότητα της σέρβικης Κυβέρνησης. Σε μία προσπάθεια αποκλιμάκωσης της κρίσης η Βρετανία άρχισε να ενεργοποιεί τον διπλωματικό ιστό και πρότεινε την προσωρινή κατοχή του Βελιγραδίου από αυστριακές δυνάμεις ως εγγύηση για την έναρξη των διαπραγματεύσεων, επισημαίνοντας παράλληλα και με σκοπό την αποτροπή ότι δεν επρόκειτο να παραμείνει αμέτοχη.

Ωστόσο η αντίδραση της Ρωσίας, απέναντι στην αδιαλλαξία της Αυστρίας, η κηρύσσει τον πόλεμο στην Σερβία στις 28 Ιουλίου 1913 υπήρξε άμεση κηρύσσοντας μερική επιστράτευση αφού πρώτα έλαβε τις γαλλικές εγγυήσεις για συμμόρφωση στο γράμμα των συμμαχικών δεσμεύσεων. Η απειλή χρήσης βίας θα έτεινε συνεχώς κλιμακούμενη καθώς οι ενέργειες του ενός προκαλούσαν την αντίδραση του άλλου και ελάμβανε την μορφή του ντόμινο. Την μερική επιστράτευση της Ρωσίας ακολούθησε η Γερμανία αφού πρώτα φρόντισε να διαλευκάνει την στάση της Γαλλίας. Οι διπλωματικές επαφές σε ένα κλίμα καχυποψίας διέγειραν αρνητικά τα αντανακλαστικά των συνομιλητών. Η διπλωματική αλληλογραφία που ανταλλάσσονταν προκαλούσε συνεχώς τον πανικό του αποδέκτη με αποτέλεσμα οι αντιδράσεις να είναι οι ακριβώς αντίθετες από αυτές που ήλπιζαν. Η Γαλλία σε

---

⁹² Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 462.

⁹³ Ibid, Σελ 469-470

κατάσταση διπλωματικής αμηχανίας απάντησε στη γερμανό πρεσβευτή ότι θα έκανε ότι της επέβαλε το συμφέρον της, φοβούμενη ότι σε περίπτωση ουδετερότητας η γαλλορωσική συμμαχία θα κινδύνευε και επιπλέον ότι η Γερμανία θα είχε υπερβολικές αξιώσεις ως εγγύηση της ουδετερότητας. Αποκρινόμενη στις Γερμανικές ενέργειες και η ξεκίνησε στις 30 Ιουλίου γενική επιστράτευση.

« Η επιστράτευση και η προώθηση εκατομμυρίων ανδρών σε προκαθορισμένες θέσεις αποτελεί εξαιρετικά σύνθετο εγχείρημα στο οποίο ο παράγοντας χρόνος έχει αποφασιστική σημασία»⁹⁴ Η αποτυχία αποκλιμάκωσης έθεσε σε τροχιά κίνησης το «Σχέδιο Σλήφεν» (1905) το οποίο προέβλεπε ταχεία εκκαθάριση του δυτικού μετώπου και κατόπιν επίθεση με τον κύριο όγκο των γερμανικών δυνάμεων κατά της Ρωσίας. Η επίθεση στο δυτικό μέτωπο θα γινόταν με υπερκερωτικό ελιγμό διαμέσου των Αρδεννών κάτι που ενέπλεκε άμεσα και το Βέλγιο το οποίο επέμενε στην ουδετερότητα. Η παραβίαση της βελγικής ουδετερότητας έκαμψε τις όποιες αναστολές της Μεγάλης Βρετανίας η οποία δεσμευόμενη απέναντι κυρίως στην Γαλλία στα πλαίσια της Entente Cordiale σε στρατιωτικό επίπεδο εισήλθε στο πόλεμο στο πλευρό των συμμαχικών δυνάμεων. Στο πολεμικό αυτό ντόμινο μόνο η Ιταλία έμεινε αρχικά ουδέτερη καθώς η πολεμική ενέργεια της Αυστροουγγαρίας δεν ήταν ενάντια στα στρατηγικά συμφέροντα της πρώτης.

Αν και το μεγαλύτερο θέατρο του πολέμου αναπτύχθηκε στην ευρωπαϊκή Ήπειρο δεν ήταν το μοναδικό. Συνολικά ανοίχτηκαν πέντε χερσαία μέτωπα και ένας θαλάσσιος πόλεμος. Το δυτικό μέτωπο μεταξύ της Γερμανίας και των τριών δυνάμεων της Εγκάρδιας Συνεννόησης, παράλληλα το ανατολικό μέτωπο μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας, το μέτωπο της Μεσογείου μεταξύ Ιταλίας και Αυστροουγγαρίας, το Μεσανατολικό- Βαλκανικό μέτωπο και το μέτωπο των αποικιών.

Στο Βαλκανικό μέτωπο από όπου άρχισε ο πόλεμος (28 Ιουλίου) με τον Βομβαρδισμό του Βελιγραδίου η πρώτη χώρα που εισήλθε μετά την κήρυξη του πολέμου ήταν η Τουρκία. Στις 2 Αυγούστου υπογράφεται μεταξύ της Τουρκίας και της Γερμανίας μυστική αμυντική και επιθετική συνθήκη συμμαχίας με την οποία η Τουρκία επεδίωκε να εξασφαλιστεί ενάντια στον ρωσικό αναθεωρητισμό σχετικά με το καθεστώς των Στενών εξυπηρετούμενη αμοιβαία με τα συμφέροντα της Γερμανίας. Έχοντας δε αναδιοργανώσει τον στρατό της με την αποστολή Γερμανών αξιωματούχων διέθετε δύναμη ικανή να δεσμεύει ρωσικά στρατεύματα στα ρωσοτουρκικά σύνορα. Πέραν τούτου της δίδονταν η ευκαιρία εφόσον συμμετείχε στις επιχειρήσεις στο πλευρό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών να διεκδικήσει προς

---

⁹⁴ Ibid, Σελ 465

όφελός της την αναθεώρηση του βαλκανικού χάρτη. Γνώριζαν οι ιθύνοντες ότι η Βρετανία ελάχιστα θα μπορούσε να υποστηρίξει την Τουρκία εάν και εφόσον η Ρωσία επεδίωκε εδαφικές προσαρτήσεις από τα Οθωμανικά εδάφη.

Αφορμή για την επίσημη είσοδο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις στάθηκε το επεισόδιο με τα δύο γερμανικά καταδρομικά «Γκαίμπεν» και «Μπρεσλάου». Έχοντας αποκλειστεί από τις αγγλογαλλικές ναυτικές δυνάμεις στην Μέση Ανατολή κατέφυγαν στην Κωνσταντινούπολη! Η καταγγελία του γεγονότος αποτέλεσε αφορμή για τον Σουλτάνο να ακυρώσει τις Συνθήκες που αφορούσαν τα Στενά και να εμποδίσει την ελεύθερη ναυσιπλοΐα. Η ενσωμάτωση των δύο καταδρομικών στον Τουρκικό στόλο τον κατέστησε πολύ ισχυρότερο από τον ρωσικό στην Μαύρη Θάλασσα και παράλληλα ο ναυτικός αποκλεισμός των Στενών έκλεινε τον δίαυλο μεταφοράς πολεμικού υλικού για τους συμμάχους της Εγκάρδιας Συνεννόησης.

Μία γενναία γερμανική χρηματοδότηση το φθινόπωρο του ίδιου έτους «έπεισε» τον Εμβέρ Πασά, υπουργού του Πολέμου, να θέσει τον Τουρκικό στόλο στην διάθεση του γερμανού ναυάρχου Σουσόν και να επιτεθεί στα ρωσικά λιμάνια της Οδησού, Σεβαστούπολης και Νοβόροσισκ! Ευαρεστημένος ο Κάιζερ φρόντισε να ενισχύσει τον στρατό του συμμάχου με επιφανείς στρατηγούς ο οποίοι θα αναλάμβαναν να ηγηθούν των χερσαίων επιχειρήσεων⁹⁵.

Η δεύτερη βαλκανική χώρα που συστρατεύτηκε με τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες κατόπιν εκτεταμένου υπολογισμού υπήρξε η Βουλγαρία. Δυσανεστημένη από την Συνθήκη του Βουκουρεστίου δεν έπαψε να επιζητά την αναθεώρηση της υφιστάμενης κατάστασης στα Βαλκάνια. Αμφότεροι οι δύο συνασπισμοί της προσέφεραν ισχυρά δέλεαρ. Διαβλέποντας οι δυνάμεις της Αντάντ ότι έκλεινε ο δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ Δύσης και Ανατολής καθώς και ότι η Σερβία θα βρισκόταν απομονωμένη πρότειναν στην Βουλγαρία την Αδριανούπολη και την Ανατολική Θράκη τα οποία είχε κατακτήσει το 1912, καθώς επίσης και εδάφη της Κεντρικής Μακεδονίας συμπεριλαμβανομένης της Καβάλας, σκεπτόμενοι ότι οι όποιες αντιρρήσεις Ελλάδας και Σερβίας θα κάμπτονταν με εκχώρηση της Μικράς Ασίας και Δαλματίας αντίστοιχα. Οι Κεντρικές Αυτοκρατορίες υπόσχονται ολόκληρη της Σέρβικη Μακεδονία και ένα μέρος της Ανατολικής Θράκης σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που θα διεύρυνε για την Βουλγαρία την έξοδο προς το Αιγαίο. Το πολιτικό κλίμα στην Βουλγαρία ήταν εξαιρετικά πολωμένο, από την μία ο κυβερνητικός συνασπισμός που ήταν εξορισμού γερμανόφιλος και έβλεπε την επίθεση κατά της Σερβίας ως την δίκαιη τιμωρία για την συνθήκη του Βουκουρεστίου

---

⁹⁵ Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 476-478.

και από την άλλη οι αντιπολιτευτικές ομάδες που έβλεπαν το βουλγαρικό συμφέρον με τις δυνάμεις της Αντάντ καθώς διέκριναν τον κίνδυνο από μία ρωσική επίθεση. Έχοντας αποδράμει ο εν λόγω κίνδυνος μετά την ολοκληρωτική ήττα του ρωσικού στρατού το 1915, η Βουλγαρία υπέγραψε μυστική συνθήκη συμμαχίας με τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες με την υποχρέωση να κηρύξει τον πόλεμο ενάντια στις Δυνάμεις της Αντάντ.

Η Ελλάδα του Εθνικού Διχασμού

Οι δάφνες από τις νίκες στους Βαλκανικούς Πολέμους ερείζονταν σε δύο πυλώνες: α. τους επιτυχείς διπλωματικούς ελιγμούς του Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου και το ακμαίο ηθικό του στρατού που ερείζονταν στην λαοφιλία του Κυβερνήτου και β. την στρατηγική δεξιοτεχνία του τότε διαδόχου και κατόπιν Βασιλέα Κωνσταντίνου! Η διάσταση των απόψεων των δύο ηγετών υπήρξε έντονη από την αρχή των Βαλκανικών Πολέμων, άλλωστε ο Βενιζέλος κλήθηκε πρωθυπουργός το 1910 για να υπηρετήσει μια πολιτική που ήταν εγγενώς αντίθετη με το μέχρι τότε κατεστημένο της αυλής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Π Τζέρμιας⁹⁶(2014) «*Η αντιπαράθεση για την εξωτερική πολιτική κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο δεν επιτρέπεται να ιδωθεί, χωρίς να ληφθεί υπ' όψιν η σύγκρουση ανάμεσα στις αντιφιλελεύθερες δυνάμεις και το παραδοσιακό κατεστημένο*».

Η πρώτη έντονη διαφωνία μεταξύ των δύο αφορούσε το ζήτημα κατάληψης- ή απελευθέρωσης- της Θεσσαλονίκης. Αν και δεν είχε διαρρεύσει στην κοινή γνώμη ο Βενιζέλος απείλησε τον Διάδοχο ότι θα τον καθιστούσε υπεύθυνο εάν η καθυστέρηση με την οποία γινόταν η προέλαση προς την Θεσσαλονίκη είχε σαν αποτέλεσμα να την καταλάβουν οι Βουλγαρικές Δυνάμεις. Σε άλλο σημείο του έργου του ο Τζέρμιας (2014) αναφέρει «...η διχογνωμία για την προέλαση (στην Θεσσαλονίκη) αποτέλεσε μετά την ανοιχτή ρήξη ανάμεσα στον Βενιζέλο και στον Κωνσταντίνο αντικείμενο φανατικών διενέξεων. Αυτή η ανοιχτή ρήξη ήλθε μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Κατά τη διάρκεια τους επικρατούσε σε γενική θεώρηση ένα κλίμα εθνικής ομοιοίας.»⁹⁷ Παρ'όλα αυτά όμως το βασικό κίνητρο στην επιλογή τους ήταν η καλύτερη εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος⁹⁸ σε ότι αφορά τον εξωτερικό προσανατολισμό της χώρας.

⁹⁶ Τζέρμιας Ν.Π. (2014). *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Πολυτάραχη Εποχή του: Διαλογισμοί με Πυξίδα την Νηφαλιότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρη. Σελ 348.

⁹⁷ Ibid, Σελ 337.

⁹⁸ Σβολόπουλος Κ. (2014), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830- 1981*, Αθήνα: Εστία, Σελ 138-139

Κατά την διάρκεια του Β' Βαλκανικού Πολέμου δολοφονείται ο Βασιλέας Γεώργιος ο οποίος ήταν πιο διαλλακτικός απέναντι στην πολιτική δραστηριότητα του Πρωθυπουργού. Πιθανολογείται δε ότι η δολοφονία πραγματοποιήθηκε υποκινούμενη από την Γερμανία προκειμένου να ανέβει στον θρόνο ο Κωνσταντίνος του οποίου τα φιλογερμανικά αισθήματα ήταν ήδη γνωστά. Είχε αποφοιτήσει από την «Kriegsakademie», είχε παντρευτεί την αδελφή του Κάιζερ και είχε στεφθεί στρατάρχη του γερμανικού στρατού⁹⁹. Άλλωστε η εκχώρηση της Καβάλας (συνθήκη Βουκουρεστίου) στο ελληνικό κράτος έγινε με την υποστήριξη του Καίζερ! Ο Κωνσταντίνος όμως δεν ήταν αδαής της πολιτικής πραγματικότητας, και αν και διέβλεπε την επικράτηση των Κεντρικών Αυτοκρατοριών γνώριζε πως η Ελλάδα ήταν και εξαρτώμενη αλλά και *ευπρόσβλητη στον αγγλογαλλικό στόλο, ούτε μπορούσε να αποδεχτεί τη σύμπραξη με την Τουρκία. Μάλιστα είπε "Να έχετε υπόψη σας πως δεν υποστηρίζω πως δεν θα βγούμε στον πόλεμο-φυσικά στο πλευρό της Αντάντ, αφού τα συμφέροντά μας συνδέονται στο σύνολό τους με αυτήν. Σε καμία περίπτωση δεν θα πολεμούσαμε εναντίον της και δεν υπάρχει ούτε ένας Έλληνας που να το διανοείται"*¹⁰⁰.

Όπως επισημαίνει ο Σβολόπουλος Κ. (2014)¹⁰¹ η συντηρητική ιδιοσυγκρασία του γερμανοτραφούς Βασιλέα ήταν ασύμβατη με την εφαρμογή ριζοκίνδυνων πρωτοβουλιών και εκφραζόταν «με την υιοθέτηση μιας διπλωματικής τακτικής επιφυλάξεων και δισταγμών». Συστρατευόμενος με την άποψη του Βασιλέα και υπήρξε και ο Υπουργός Εξωτερικών Γεώργιος Στρέιτ ο οποίος θεωρούσε ότι η Γερμανία αγωνίζονταν ενάντια στην διάδοση του Πανσλαβισμού, ήτοι της ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια και ο έλεγχος των Στενών που εξασφάλιζε στη Ρωσία την έξοδο προς τις θαλάσσιες οδούς της Μεσογείου. Πίστευε ο υπουργός των Εξωτερικών ότι τα ελληνικά συμφέροντα θα εξυπηρετούσε καλύτερα η Γερμανία, καθώς η Ρωσία έδειχνε να ευνοεί και να προασπίζεται τα συμφέροντα των Σλάβων γειτόνων της περιοχής. Επιπλέον η στάση της Γερμανίας αρένα των διαπραγματεύσεων για την προσέλκυση ετέρων στο Βαλκανικό μέτωπο ήταν σαφώς πιο ευνοϊκή υπέρ των ελληνικών διεκδικήσεων. Σε σύγκριση με τις δυνάμεις της Αντάντ η Γερμανία προσέφερε εδάφη στην Βουλγαρία σε βάρος της Σερβίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ενώ αντίθετα οι δυνάμεις Αντάντ πρότειναν εδαφικό διαμελισμό και της Ελλάδος, προσφέροντας βέβαια ανάλογα ανταλλάγματα που όμως δεν συνιστούσαν συμπαγή γεωγραφικό κορμό. Σε σχέση με την Τουρκία αυτό που ο Στρέιτ πίστευε ότι δηλαδή η Βρετανία θα υποστηρίξει με κάθε μέσον την

⁹⁹ Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 488.

¹⁰⁰ Wikipedia, *Εθνικός Διχασμός*, , https://el.wikipedia.org/wiki/Εθνικός_Διχασμός (τελευταία επίσκεψη 15-11-15, 11:42)

¹⁰¹ Σβολόπουλος Κ. (2014), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830- 1981*, Αθήνα: Εστία, Σελ 85.

ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε βάρος της Ρωσίας ήταν αυτό που οι Τούρκοι ιθύνοντες αμφισβητούσαν ότι δηλαδή η Βρετανία δεν θα μπορέσει να σταθεί ενάντια στις ρωσικές διεκδικήσεις.

Αντίθετα ο Βενιζέλος πιστός στο όραμα της Μεγάλης Ιδέας διέβλεπε τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επιθυμούσε από την έναρξη του Πολέμου, και έχοντας την πεποίθηση ότι θα διαρκέσει ελάχιστα ο πόλεμος, την πρόσδεση στην Ελλάδα με τις δυνάμεις της Αντάντ. Προφανώς εσφαλμένη πεποίθηση, καθότι ένας πόλεμος εμπλέκει την καταστροφή των δυνάμεων του αντιπάλου και στην προκειμένη περίπτωση ενεπλάκησαν από την αρχή πολλοί και ισχυροί αντίπαλοι η καταστροφή των οποίων αποδείχτηκε εξαιρετικά χρονοβόρα! Πάρα τούτα κανείς εκ των Ευρωπαίων ηγετών δεν πίστευε ότι ο πόλεμος που μόλις είχε ξεσπάσει έμελλε να διαρκέσει τόσο!!! Οι φιλελεύθερες και ρισοκίνδυνες απόψεις του συμπορεύονταν με την προώθηση του οράματος της Μεγάλης Ιδέας, το οποίο στην παρούσα συγκυρία εναρμονίζοντας με το γεωγραφικό τοπίο στην περιοχή όπως είχε διαμορφωθεί από την διείσδυση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στα εδάφη της Οθωμανικής Τουρκίας. Πάντως και στην περίπτωση της ήττας γνώριζε ότι ο Βρετανικός στόλος θα παρέμενε κυρίαρχος στην Ανατολική Μεσόγειο. Επιπλέον ο Βουλγαρικός αναθεωρητισμός και η τακτική της Τουρκίας ενίσχυε την πεποίθηση του Βενιζέλου για την ανάγκη άμεσης πρόσδεσης με τις Δυνάμεις της Αντάντ. Ήδη από τον Αύγουστο θα προτείνει στον Βασιλέα την πλήρη ένταξη της Ελλάδος στο συνασπισμό της Αντάντ. Ενώ στην αρχή του πολέμου η Γαλλία και Μεγάλη η Βρετανία δεν απέβλεπαν στην Ελλάδα αλλά κυρίως στην σύμπραξη της Βουλγαρίας και της Τουρκίας η εξέλιξη των συμμαχιών στο Βαλκανικό Μέτωπο τους ανάγκασε να ζητήσουν την ελληνική συμμαχία. Ο Πρωθυπουργός φάνηκε διατεθειμένος να αποδεχτεί την εκχώρηση της Καβάλας στην Βουλγαρία προκειμένου να λάβει η Ελλάδα το Σαντζάκι της Σμύρνης και την Κύπρο η οποία βρίσκονταν υπό Βρετανική κατοχή από το 1878 (Συνέδριο Βερολίνου). Μάλιστα απέστειλε και σχετικές επιστολές στον Βασιλέα στις αρχές του 1915 για συμμετοχή των ελληνικών μονάδων του στρατού και του στόλου στην συμμαχική εκστρατεία ενάντια στα Δαρδανέλια, όπου βρέθηκε αντιμέτωπος με την ρητή αντίρρηση εκ μέρους του. Αυτό αποτέλεσε την αρχή μιας περιόδου που έχει επικρατήσει σαν «Εθνικός Διχασμός» και διήρκεσε έως την λήξη του Μεγάλου Πολέμου. Στην περίοδο εκείνη το πολιτικό κλίμα της χώρας πολώθηκε ανάμεσα στα δύο ηγετικά πρόσωπα τα οποία προσπαθούσαν να καθορίσουν τον προσανατολισμό και την υψηλή στρατηγική της χώρας. Η διάσταση αυτή διαπέρασε ως διαιρετική τομή το πολιτικό κατεστημένο και κατ' επέκταση και

την ελληνική κοινωνία διαχωρίζοντας τον πληθυσμό ανάμεσα σε βασιλόφρονες- άλλότε συντηρητικούς- και βενιζελικούς – φιλελεύθερους.

Την περίοδο ακούγονταν δύο φωνές: η μία που εξέφραζε την δυσαρέσκεια απέναντι σε μία νέα πολεμική αναμέτρηση. Η ένδοξη πορεία των Βαλκανικών Πολέμων είχε αφήσει χιλιάδες θύματα και νωπές ακόμα τις μνήμες της φρίκης. Από την άλλη οι ελληνικοί πληθυσμοί που στους οποίους επικρατούσε ο διακαής πόθος ενσωμάτωσης στην ελληνική επικράτεια και που έβρισκαν την κατανόηση των προσφάτως «απελευθερωμένων» ελλήνων. Από πολιτική σκοπιά η οποιαδήποτε «θυσία» της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης θα έδινε την ευκαιρία στην Ελλάδα να αποκτήσει εδάφη στην δυτική Μ. Ασία συνολικής έκτασης 150.000 τ. χιλ. και τον απόλυτο θαλάσσιο έλεγχο στο Αιγαίο. Το λιμάνι της Σμύρνης βρίσκεται στην απέναντι ηπειρωτική όχθη του Αιγαίου και αποτελεί ένα εξαιρετικό θαλάσσιο στρατηγικό σημείο για την ελληνική ναυτική ισχύ. Σε όποιον και αν πέραγε ο έλεγχος των Στενών τον ευρύ θαλάσσιο έλεγχο στην περιοχή θα είχε ο ελληνικός στόλος. Είδε δε πιο πιθανό τα νησιά του Βορείου και Ανατολικού Αιγαίου, το καθεστώς των οποίων δεν είχε ακόμα διαλευκανθεί να εκχωρούνταν στην Ελλάδα!

Στην έκκληση του Λονδίνου για την συμμετοχή του ελληνικού στόλου στην εκστρατεία της Καλλίπολης ο Έλληνας πρωθυπουργός ανταποκρίθηκε θετικά, θέτοντας ως θέμα στις συνεδριάσεις της Βουλής την αποστολή στο στόλου και 35.000 ανδρών. Αν και το συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών συμφώνησε με την παραπάνω άποψη, ο Κωνσταντίνος, ασπάστηκε την θέση του στενού του συνεργάτη και αρχηγό του γενικού επιτελείου Ιωάννη Μεταξά (1871-1941) ότι η επιχείρηση αυτή από απόψεως στρατιωτικής στρατηγικής ήταν ανέφικτη και ότι θα κατέληγε σε αποτυχία, ενώ παράλληλα θα δημιουργούσε ευκαιρία για προσβολή των ελληνικών εδαφών από τις Βουλγαρικές δυνάμεις.

Η διαφωνία μεταξύ Βασιλιά και Πρωθυπουργού οδήγησε στην παραίτηση της Κυβέρνησης Βενιζέλου την 21η Φεβρουαρίου 1915, τον οποίον διαδέχθηκε ο Δημήτριος Γούναρης. Ακόμα και μετά την αδυναμία του ο Βενιζέλος να επιβάλλει την είσοδο της Ελλάδος στον πόλεμο είχε καταφέρει χαράξει την πορεία της στον πλευρό της Αντάντ. Η Κυβέρνηση του Δημητρίου Γούναρη που το διαδέχθηκε διαβεβαίωσε τις Δυνάμεις της Αντάντ ότι η εξωτερική πολιτική της Ελλάδος δεν θα μεταβάλλονταν υποσχόμενος παράλληλα την τήρηση ευμενούς ουδετερότητας και αφήνοντας ανοιχτό κάθε ενδεχόμενο για την είσοδο της χώρας στον πόλεμο. Ενδεχόμενο το οποίο συνοδευόταν από την απαίτηση για πλήρη εγγύηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδος, την εκχώρηση της Βορείου Ηπείρου και την υλοποίηση των συμμαχικών δεσμεύσεων για τα εδάφη της δυτικής Μικράς Ασίας. Οι

Μεγάλες Δυνάμεις όμως δεν ήταν διατεθειμένες να ικανοποιήσουν τις ελληνικές αξιώσεις στο έπακρο καθώς σε ένα παιχνίδι προσέλκυσης συμμάχων ήταν αναγκασμένες να προσφέρουν ανάλογο τίμημα στην Ιταλία, όσο και στην Βουλγαρία και την Ρωσία. Επιπλέον η απουσία του Βενιζέλου δημιουργούσε κλίμα αμφισβήτησης απέναντι στην Ελλάδα.

Λίγο μετά την επανεκλογή του Βενιζέλου η Βουλγαρία κηρύσσει επιστράτευση ενάντια στην Σερβία και ο Έλλην Πρωθυπουργός διαβλέπει την ευκαιρία μέσα από τις συμμαχική δέσμευση της χώρας έναντι στην Σερβία να εισέλθει στον πόλεμο θέτοντας παράλληλα τον όρο να αποσταλεί εκστρατευτικό γαλλοβρετανικό σώμα στην περιοχή καθώς η Σερβία αδυνατούσε να αποστείλει δικές της δυνάμεις και ο Έλλην Βασιλέας έβλεπε στο εγχείρημα αυτό αποτρεπτικό υπέρ των ελληνικών εδαφών χαρακτήρα. Το ελληνικό αίτημα ικανοποιήθηκε παρά την εικονική διαμαρτυρία του Πρωθυπουργού. Η γενική διοίκηση των γαλλοβρετανικών δυνάμεων που αποβιβάστηκαν στην Θεσσαλονίκη ανατέθηκε στο Γάλλο Στρατηγό Maurice Sarrail (1856-1929) που έτρεφε αντιβασιλικά αισθήματα. Η βουλγαρική επιστράτευση ήταν ότι έπρεπε για να ενεργοποιήσει την ελληνοσέρβικη συνθήκη του 1913 και να αποτελέσει αφορμή για την πλήρη τήρηση των ελληνικών δεσμεύσεων. Στο ενδεχόμενο όμως αυτό ο Βασιλέας παρέμεινε ανένδοτος ελληνική είσοδο στο πλευρό της Σερβίας. Η ανένδοτη όμως στάση του Βασιλέα οδηγεί τον Βενιζέλο και πάλι σε παραίτηση το οποίο διαδέχεται ο Αλέξανδρος Ζαΐμης. Με την Βουλγαρική κατίσχυση ενάντια στην Σερβία οι δυνάμεις της Αντάντ προσπαθούν και πάλι να επιτύχουν την είσοδο της Ελλάδας αυξάνοντας την εδαφική προσφορά με τις Βουλγαρικές ακτές στο Αιγαίο, ο διάδοχος όμως παραμένει αμετακίνητος στην ουδετερότητα. Άλλωστε η Γερμανία είχε ήδη προτείνει με αντάλλαγμα την ουδετερότητα της Ελλάδος την εξασφάλιση του Ελληνισμού της Ιωνίας και του Πόντου, παραχώρηση στην Ελλάδα της Βορείου Ηπείρου, διαρρύθμιση των συνόρων προς την Βουλγαρία και μελλοντική παραχώρηση της Δωδεκανήσου και της Κύπρου.

Με την πτώση της Σερβίας τα συμμαχικά στρατεύματα άρχισαν και πάλι να οπισθοχωρούν προς το ελληνικό έδαφος της Μακεδονίας και η παραμονή τους στάθηκε η αφορμή για την δημιουργία θερμού κλίματος στις σχέσεις της Ελλάδος τόσο με την Αντάντ όσο και με την Γερμανία το οποίο χάριν στην διαμεσολάβηση του ίδιου του διαδόχου αποφορτίστηκε. Με αφορμή το αίτημα αποπλισμού των ελληνοβρετανικών στρατευμάτων που υπέβαλλε η Γερμανία συγκεντρώθηκαν μονάδες το γαλλοβρετανικού στόλου στην Μήλο προκειμένου να αποτραπεί η έξοδος της Ελλάδος από την ευμενή ουδετερότητα.

Οι αξιώσεις και τα αντίμετρα ανάμεσα στους δύο συνασπισμούς προς την Ελλάδα κλιμακώθηκαν οξύτατα το διάστημα που ακολούθησε και η ελληνική πολιτική ηγεσία βρισκόταν αγκυλωμένη έχοντας ως μόνο μέσον την πολιτική του κατευνασμού έναντι των εκατέρωθεν αξιώσεων ώσπου οι Πρεσβευτές των δυνάμεων της Αντάντ απαίτησαν τον σχηματισμό υπηρεσιακής κυβέρνησης και την διενέργεια εκλογών υπό την απειλή μιας γαλλικής μοίρας η οποία κατέπλευσε στον Πειραιά για να επιβάλλει την εφαρμογή των όρων. Η Κυβέρνηση Ζαΐμη μέσα στο ίδιο κλίμα προσπάθησε να έρθει σε συνεννόηση με τις δυνάμεις της Αντάντ και να βάλει την Ελλάδα στον Πόλεμο χωρίς όμως επιτυχία λόγω του κλίματος δυσπιστίας.

Στο μεταξύ ο Ελευθέριος Βενιζέλος μεταβαίνει στα Χανιά τον Σεπτέμβριο του 1916 και συστήνει μαζί τους ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη και το στρατηγό Παναγιώτη Δαγκλή Προσωρινή «Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας» και από εκεί μεταβαίνει στη Θεσσαλονίκη τον Οκτώβριο του 1916 με ένα επιτελείο 100 ατόμων.

Η «Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας» αποτελεί την de facto ελληνική κυβέρνηση έναντι των δυνάμεων της Αντάντ οι οποίοι σπεύδουν να την υποστηρίξουν στέλνοντας διαπιστευμένους διπλωματικούς αντιπροσώπους και χρηματοδότηση δέκα εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων υπό την μορφή εξωτερικού δανείου για την κάλυψη στρατιωτικών αναγκών. Η Προσωρινή Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης έσπευσε να κηρύξει τον πόλεμο στις Κεντρικές Αυτοκρατορίες στις 24 Νοεμβρίου.

Η Ελλάδα είχε χωριστεί σε δύο κράτη από την μία το επίσημο κράτος των Αθηνών που εμμένει στην ουδετερότητα και από την άλλη το κράτος της Θεσσαλονίκης που περιλάμβανε τη Μακεδονία, την Κρήτη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, που αποφάσιζε να διενεργηθεί επιστράτευση σε μεγάλη κλίμακα και συγκροτεί τρεις μεραρχίες: τη μεραρχία του Αρχιελάγους, της Κρήτης και των Σερρών. Οι πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων επωφελούνται από την περίσταση και απαιτούν από την υπηρεσιακή Κυβέρνηση της Αθήνας να παραδώσει το στόλο και τον έλεγχο των λιμένων και σιδηροδρόμων. Πετυχαίνουν δε σε μία αποτυχημένη προσπάθεια εκ μέρους του Βασιλέα να τους κατευνάσει να τους εκχωρηθεί όλο το πολεμικό υλικό που διέθετε. Η πολιτική του κατευνασμού πολύ συχνά έχει αποδειχθεί αποτυχημένη καθώς ο αντίπαλος διαβλέπει την αδυναμία προβολής αντίστασης και συχνά είναι σε θέση λόγω ισχύος να επιβάλει την θέληση του. Η άρνηση του διαδόχου να παραδώσει το πολεμικό υλικό ενώ μοίρα του γαλλικού στόλου βρισκόταν στην Σαλαμίνα δηλαδή η άρνηση της συμμόρφωσης στον πειθαναγκασμό του αντιπάλου οδήγησε στην αποβίβαση γάλλων στρατιωτών στην Αθήνα τα οποία συγκρούστηκαν με τον ελληνικό στρατό του Βασιλέως. Ακολούθησε ο ναυτικός αποκλεισμός των ακτών και νήσων που δεν ελέγχονταν από την

επαναστατική Κυβέρνηση που οδήγησε σε «εξουθένωση» την κυρίως Ελλάδα και τα νησιά του νοτίου Αιγαίου. Κλιμακώνοντας ακόμη περισσότερο η Γαλλία αξίωσε την απομάκρυνση του Βασιλέα. Μέσω του ύπατου αρμοστή Charles Zonnart (1857-1927) ο όποιος είχε αποσταλεί στην Ελλάδα με ευρύτατες αρμοδιότητες πετχάινει να επιβάλει την παραίτηση του Κωνσταντίνου και την άνοδο στο θρόνο του δευτερότοκου γιού του Αλέξανδρου. Κατόπιν παραιτείται η υπηρεσιακή κυβέρνηση της Αθήνας όπου προέδρευε ο Ζαΐμης και ο Βενιζέλος φτάνει στην Αθήνα εγκαθιδρύοντας την κυβέρνηση του και κηρύσσει επίσημα τον πόλεμο έναντι των Κεντρικών αυτοκρατοριών τον Ιούνιο του 1917 ανακαλώντας του Έλληνες Πρεσβευτές από το Βερολίνο, Βιέννη, Σόφια και Κωνσταντινούπολη.

Την είσοδο της Ελλάδος στον πόλεμο ακολούθησε η Θριαμβευτική νίκη που σημείωσε ο ελληνικός στρατός στην μάχη του υψώματος Σκρα ντι Λέγκεν ενάντια στις οχυρωματικές θέσεις των Βουλγαρικών δυνάμεων. Ένα χρόνο πριν γαλλική μεραρχία των συμμαχικών δυνάμεων που βρίσκονταν στην Θεσσαλονίκη είχε προσπαθήσει να εξουδετερώσει την οχυρή αυτή τοποθεσία η οποία είχε αποδειχθεί απρόσβλητη λόγω της υποστήριξης πολυάριθμου πυροβολικού. Η Μάχη του Σκρά δόθηκε τον Μαΐο του 1918. Το ελληνικό πεζικό κατάφερε να διασπάσει τις γραμμές του εχθρού και να υπερφαλαγγίσει τις δυνάμεις του. Η καταστροφή των βουλγαρικών δυνάμεων στο ύψωμα του Σκρά έδωσε την ευκαιρία στους συμμάχους να αναλάβουν επιθετική πρωτοβουλία στο Βαλκανικό Μέτωπο η οποία υλοποιήθηκε το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους οδήγησε στη διάσπαση του μετώπου των εχθρικών δυνάμεων. Το Οκτώβριο του 1918 η Βουλγαρία θα συνθηκολογήσει ενώ η Οθωμανική Αυτοκρατορία θα υπογράψει την ανακωχή του Μούδρου. Ένα μήνα μετά, τον Νοέμβριο η Γερμανία θα συνθηκολογήσει ρίχνοντας την αυλαία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Οι Διαπραγματεύσεις της Ειρήνης

Η αποκατάσταση της ειρήνης θα αποτελέσει εξαιρετικά δυσχερές διπλωματικό εγχείρημα.¹⁰² Η συνδιάσκεψη της ειρήνης συνήλθε στο Παρίσι στις 18 Ιανουαρίου 1919. Επρόκειτο για τη μεγαλύτερη διπλωματική σύναξη από την εποχή του Συνεδρίου της Βιέννης. Εβδομήντα αντιπρόσωποι .....ήρθαν στο Παρίσι επιφορτισμένοι με το εγχείρημα της αποκατάστασης της Ειρήνης .....μετά από ένα πόλεμο που είχε

¹⁰² Χριστοδουλίδης Θ (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννη στις Βερσαλλίες 1815-1919* (τόμος 2ος), Αθήνα: Ι. Σιδέρης. Σελ 548.

διαταράζει το παγκόσμιο πολιτικό χάρτη.¹⁰³ Η διευθέτηση των Βερσαλλιών στα Βαλκάνια ήταν ένας συμβιβασμός ανάμεσα στους νικητές εθνικισμούς και στα πολιτικό-οικονομικά συμφέροντα των νικητριών Δυνάμεων....¹⁰⁴ Η άποψη αυτή αποτυπώνει όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω εν μέρει την πραγματικότητα. Ο εθνικισμός προσδιοριζόμενος από τον πόθο των λαών των Βαλκανίων να συσσωματωθούν στον κορμό των εθνών- κρατών όπου ανήκουν με βάση την αρχή των εθνοτήτων έπαιξε κατά την πρώτη φάση της δεκαετίας 1910-1920 σημαντικό ρόλο, από ένα σημείο όμως και μετά στην εξέλιξη των γεγονότων έλαβαν κυρίαρχη θέση οι πολιτικοί στόχοι των ηγεσιών των Βαλκανικών κρατών με βάση το εθνικό συμφέρον το οποίο εξυπηρετούσαν. Οι συνθήκες της ειρήνης που υπογράφηκαν ανάμεσα στους νικητές και ηττημένους δεν ήταν μόνο προϊόν της διπλωματικής σκακιέρας των Βερσαλλιών αλλά το συνολικό αποτέλεσμα των στρατηγικών επιδιώξεων όλων των εμπολέμων που από την θέση την οποία κατείχαν, νικητή και ηττημένου, εχθρού ή συμμάχου μπόρεσαν να έναντι των υπολοίπων να υλοποιήσουν.

Η Σερβία έχοντας υποστεί το μεγαλύτερο βιασμό από το συνασπισμό των Κεντρικών Αυτοκρατοριών είχε κερδίσει την ευμενή στάση της διεθνούς κοινής γνώμης και κυρίως της Γαλλίας. Ο Γαλλικός λαός είχε ταυτιστεί υπέρμετρα με τους Σέρβους καθώς στο δυτικό μέτωπο του πολέμου είχε πληρώσει το μεγαλύτερο φόρο αίματος από τους συμμάχους. Πριν ακόμα από την λήξη του Πολέμου είχε συσταθεί η «Γιουγκοσλαβική Επιτροπή» με αφορμή την μυστική Συνθήκη του Λονδίνου (1915) με την οποία η Σύμμαχοι δεσμεύονταν έναντι των εδαφικών διεκδικήσεων της Ιταλίας προκειμένου η τελευταία να ενταχθεί στο συνασπισμό της Αντάντ. Έργο της Επιτροπής ήταν η προετοιμασία και την ίδρυση του Ανεξάρτητου Βασιλείου Σερβίας Κροατίας και Σλοβενίας και η προσπάθεια καθορισμού των συνόρων του. Στην Συνδιάσκεψη της Ειρήνης ο Πάτσιτς υπέβαλε της εδαφικές διεκδικήσεις του σέρβικου κράτους το οποίο μέχρι τότε ήταν αναγνωρισμένο μόνο de facto από τις συμμαχικές δυνάμεις. Τα όρια του νέου σέρβικου κράτους ρυθμίστηκαν με τις Συνθήκες του Νεϊγύ (27 Νοεμβρίου 1919) έναντι της Βουλγαρίας, του Τραϊνόν (4 Ιουνίου 1920) έναντι της Ουγγαρίας και με του Ραπάλλο έναντι της συμμαχικής Ιταλίας (12 Νοεμβρίου 1920).

Η Ελλάδα παρά το ότι είχε εισέλθει στον πόλεμο μόλις το 1918 είχε προσφέρει σημαντικό έργο στην νίκη των Συμμάχων στο Βαλκανικό Μέτωπο και στην διάσπαση των Βουλγαρικών δυνάμεων κάτι που ανάγκασε την Βουλγαρία να

---

¹⁰³ Ibid 102.

¹⁰⁴ Castellan Geoges (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική. Σελ 437.

συνθηκολογήσει. Η συνθηκολόγηση της Βουλγαρίας (29 Σεπτεμβρίου 1918) άνοιξε το δρόμο για τους Συμμάχους προς την Κωνσταντινούπολη και την επικείμενη συνθηκολόγηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που έλαβε χώρα με την Ανακωχή του Μούδρου (30 Οκτωβρίου 1918).

Όταν ο Βενιζέλος έφτασε στο Παρίσι τα ελληνικά στρατεύματα βρίσκονταν ήδη στην Θράκη και ετοιμάζονταν να βρεθούν έξω από την Κωνσταντινούπολη, ενώ βρετανικά στρατεύματα είχαν ήδη εισέλθει στην Οθωμανική Πρωτεύουσα. Ένα μήνα πριν την έναρξη των διαπραγματεύσεων είχε υποβάλει σχετικό Υπόμνημα στη Συνδιάσκεψη (17/30 Δεκεμβρίου 1918) σχετικά με τις ελληνικές εδαφικές διεκδικήσεις επιχειρηματολογώντας κυρίως στην βάση του πληθυσμιακού χάρτη της περιοχής και στην αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών αιτούμενος την παραχώρηση της δυτικής Θράκης. Το Υπόμνημα του Βενιζέλου παρουσιάστηκε με εξαιρετική επιδεξιότητα ενώπιον του "Συμβουλίου των Δέκα" στις 3 Φεβρουαρίου 1919.

Τα αιτήματα του Βενιζέλου προκάλεσαν την αρνητική αντίδραση κυρίως της Ιταλίας η οποία στα πλαίσια της επέκτασης της στην ανατολική Μεσόγειο υποστήριξε τις Βουλγαρικές Θέσεις σε ότι αφορά την Δυτική Θράκη ώστε να αποδοθεί η Αλεξανδρούπολη στην Βουλγαρία και αντίστοιχα επιχειρήματα έφεραν για την εκχώρηση της ανατολικής Θράκης στην Τουρκία.

Κατάφερε όμως να αποκτήσει την εύνοια των υπολοίπων συμμάχων με την ακόλουθη αντιπαραβολή η οποία μέτρησε σημαντικά στην σκέψη τους για την μη μελλοντική διατάραξη της ειρήνης: *«Αναμφιβόλως τούτο θα είχε ως αναπόφευκτον συνέπεια την απώλειαν της διεξόδου εις το Αιγαίον αλλά είμαι έτοιμος να συστήσω λύσιν προς αντιμετώπιση των οικονομικών αναγκών της Βουλγαρίας, καίτοι αυτή διαθέτει θαυμάσιους λιμένες εις την Μαύρην Θάλασσαν..... κάθε παραχώρηση κι αν γίνετο θα ήταν ανωφελής εφόσον η Βουλγαρία δεν θα ησύχαζε μέχρις ότου αποκτήση ολόκληρον την Βαλκανικήν, αξιούσα πλήρη ηγεμονίαν εφ' όλης της Χερσονήσου και κατά συνέπεια, επωφελομένης πάσης ευκαιρίας δια να ικανοποιήση τις φιλοδοξίες της. Η Βουλγαρία αντιπροσωπεύει εις τα Βαλκάνια ότι η Πρωσσία εις την Κεντρικήν Ευρώπην, πάντοτε δε θα επιχειρή να επιβάλη τον μιλιταρισμόν της επί των Βαλκανίων, όπως επεχείρησε να πράξη η Πρωσσία εις την Δυτικήν Ευρώπην¹⁰⁵».*

Με την υπογραφή της Συνθήκης του Νεϊγύ η οποία υπογράφηκε στις 27 Νοεμβρίου 1919 η Βουλγαρία παραιτείτο υπέρ των Συμμαχικών όλων των κυριαρχικών της δικαιωμάτων επί της μεσημβρινής δυτικής Θράκης και με την υποχρέωση να αναγνωρίσει εκ των προτέρων τις μεταγενέστερες αποφάσεις των

---

¹⁰⁵ Συνθήκη του Νεϊγύ, Wikipedia, https://el.wikipedia.org/wiki/Συνθήκη_του_Νεϊγύ (τελευταία επίσκεψη 13-11-2015 21:30)

Δυνάμεων περί αυτής! Επίσης με την Σύμβαση του Νειγύ που υπογράφηκε την ίδια μέρα ρυθμίστηκε το ζήτημα της εθελουσίας αμοιβαίας μετανάστευσης των εκατέρωθεν μειονοτήτων εκ της οποίας και ακολούθησε η ανταλλαγή των πληθυσμών.

Τα εδάφη της Δυτικής Θράκης παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα από τους Συμμάχους σε ένα από τα κείμενα της Συνθήκης των Σεβρών η οποία υπογράφηκε 10 Αυγούστου 1920 και είχε ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της βουλγαρικής εξόδου στο Αιγαίο πέλαγος. Η Συνθήκη των Σεβρών ρύθμιζε επίσης και το ζήτημα των ελληνοτουρκικών συνόρων. Ολόκληρη η Ανατολική Θράκη μέχρι την Τσαλτάζα εκχωρείτο στην Ελλάδα καθώς επίσης και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου, Ίμβρου και Τενέδου! Ακόμη παραχωρούνταν κυριαρχικά δικαιώματα στην Ελλάδα επί του Βιλαετίου του Αηδινίου όπου μετά την πάροδο πενταετίας θα διενεργείτο δημοψήφισμα για την ενσωμάτωση τους στην Ελλάδα, πράγμα εξαιρετικά πιθανό λόγω του πολυπληθούς ελληνικού στοιχείου στην περιοχή. Πιο συγκεκριμένα Η περιοχή της Σμύρνης έμενε υπό την ονομαστική επικυριαρχία του Σουλτάνου αλλά θα διοικούσαν από Έλληνα Αρμοστή ως εντολοδόχο των Συμμάχων. Το άρθρο 26 της Συνθήκης όριζε ότι αν οι οθωμανικές αρχές δεν συναινούν στην εφαρμογή της, θα εξέπιπταν από την κυριαρχία τους στην Κωνσταντινούπολη, την οποία θα μπορούσε να καταλάβει η Ελλάδα.

Τέλος με την Συνθήκη των Δωδεκανήσων η Τουρκία παραιτείτο από κάθε δικαίωμα επί των νήσων του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος νήσων και η Ιταλία υπό την κατοχή της οποίας ευρίσκοντο τα παραχωρούσε στην Ελλάδα πλην της Ρόδου.

Αν και η Συνθήκη των Σεβρών δεν επικυρώθηκε από τα εθνικά κοινοβούλια των συμμάχων αποτελεί ένα σημαντικό κείμενο με το οποίο έπεσε η αυλαία του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της ταραχώδους δεκαετίας 1910-1920.

Επίλογος

Ο Α΄ και Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, τα γεγονότα της περιόδου του Εθνικού Διχασμού και φυσικά ο Μεγάλος Πόλεμος έχουν αφήσει ανεξίτηλα τα αποτυπώματά τους, στην Ιστορία της χώρας μας. Μέσα από τον προσωπικό διπλωματικό αγώνα του Έλληνα πολιτικού Ελευθερίου Βενιζέλου και τις Στρατιωτικές ικανότητες του Διαδόχου και Μετέπειτα Βασιλέα Κωνσταντίνου υλοποιήθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος το όραμα της Μεγάλης Ιδέας που δεν ήταν άλλο από την ενσωμάτωση όλων Ελληνικών Πληθυσμών στην Βαλκανική στο ελληνικό κράτος.

Η Ελλάδα μέσα σε αυτή την δεκαετία κατάφερε να διπλασιάσει την εδαφική της επικράτεια και να βγει από την διεθνή απομόνωση. Συχνά αδυνατεί να φανταστεί

κανείς ότι ένα τόσο ανίσχυρο Βασίλειο όπως ήταν η Ελλάδα μπορεί κάλλιστα να προβάλλει με επιτυχία την στρατηγική του έναντι των αντιπάλων του. Αν και θα ήταν ίσως λάθος να πιστώνουμε εξ ολοκλήρου στον Ελευθέριο Βενιζέλο τα στρατηγικά επιτεύγματα της Ελλάδος την περίοδο εκείνη, καθώς χωρίς τις στρατιωτικές επιτυχίες στα πολεμικά μέτωπα οι εδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδος θα φείδονταν ερεισμάτων, μας επιτρέπεται όμως να αναγνωρίσουμε ότι με την διορατικότητα και την διεθνή του ακτινοβολία του συνέβαλλε σημαντικά στην επιτυχία.

Ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρής ο οποίος είχε γνωρίσει τον Ελευθέριο Βενιζέλο το 1905 στα Χανιά ως διοικητής της Κρήτης είχε πει χαρακτηριστικά: «*Αν η Ελλάς σωθεί ποτέ, θα την σώσει ένας νέος δικηγόρος που γνώρισα στα Χανιά. Τον λένε Βενιζέλο.*» και αργότερα θα συμπληρώσει «*Είμαι πεπεισμένος ότι θα ιδώμεν πάλιν τα θαύματα εκείνα της εσωτερικής αναδιοργάνωσης εις τα οποία μας εσυνήθισεν οσάκις ο λαός του έδωσε την *carte blanche*... Τέλος πάντων έκλεισεν το οικτρόν εκείνο κεφάλαιον της Ιστορίας του τόπου μας το οποίον από το 1915 δεν μας άφηνεν ησυχίαν¹⁰⁶.*».

Αν και η υψηλή στρατηγική του χαρακτηρίστηκε αρκετά ριζοκίνδυνη είναι γεγονός η εκτίμηση του ότι η Ελλάδα χρειάζεται στρατιωτικά, διπλωματικά, και γεωπολιτικά την Μεγάλη Βρετανία και την Γαλλία υπήρξε τόσο ρεαλιστική όσο και αυτή των πολιτικών αντιπάλων του καθώς αναγνώριζε τους συσχετισμούς δυνάμεων που διαμορφώνονταν στην περιοχή από τον διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η νέα κατάσταση του Βαλκανικού Χάρτη του έδινε την δυνατότητα στην βάση της Αρχής των Εθνοτήτων που ευαγγελίζονταν η νέα τάξη πραγμάτων να διεκδικήσει εδάφη όπου κατοικούνταν από συμπαγή το ελληνικό στοιχείο!

Στο ερώτημα που κυριάρχησε και στις τρεις φάσεις της περιόδου που εξετάζεται σχετικά με την σχέση ανάμεσα στην πολιτική και στρατιωτική ηγεσία κατά την διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων πιθανότατα ισχύει αυτό που οι περισσότεροι στρατηγικοί αναλυτές υποστηρίζουν. Η Στρατιωτική Στρατηγική οφείλει να υποτάσσεται στον Πολιτικό Αντικειμενικό Σκοπό.

---

¹⁰⁶ Παύλος Τζέρμιας, Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Πολυτάραχη Εποχή του: Διαλογισμοί με Πυξίδα την Νηφαλιότητα, Αθήνα, 2014, Ι Σιδέρης, σελ 319-320.

Βιβλιογραφία

Ξένοι Συγγραφείς

1. Castellan Geoges (1991). *Η Ιστορία των Βαλκανίων*. μτφ Βασιλική Αλιφέρη. Αθήνα: Γκοβοστής Εκδοτική .
2. Corbett J. S. (2005(1911)). *Some Principles of Maritime Strategy*. The Project Gutenberg ebook15076
3. Dakin Douglas (1996). *Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία*. Αθήνα: Εκδ. Οίκος αδελφών Κυριακίδη.
4. Driault Edouard (2000). *Το Ανατολικό Ζήτημα από τις Αρχές του έως τη Συνθήκη των Σεβρών*, μτφ Σταματιάδη Λ.. Αθήνα: Κάτοπτρο-Ιστοριτής
5. Howard Michael (1983). *Clausewitz*, Oxford- New York: Oxford University Press.
6. Howard Michael (2000). *Ο Ρόλος του Πολέμου στη Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, μτφ Στροϊκού Η.. Αθήνα: Ποιότητα.
7. Krasner Stephen (1978). *Defending the National Interest, Raw Materials Investments*, Princeton-New Jersey: Princeton University Press.
8. Liddle Hart B. H. (1941), *The Strategy of Indirect Approach*. London: Faber And Faber Limited.
9. Luttwak N. Edward, *Strategy The Logic of War and Peace*, Cambridge, Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University
10. Mahan Alfred Thayer (2004). *The influence of Seapower Upon History 1660-1783*. The Project Gutenberg eBook, <http://www.gutenberg.org>.
11. Mearsheimer J. John (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: WW Norton & Company.
12. Paret Peter (2004). *Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής: Από τον Μακκιαβέλλι στην Πυρηνική Εποχή*, μτφ. Κατσάνης Ε., Αθήνα: Κωνσταντίνος Τουρίκης
13. Von der Goltz Colmar Freiherr (1908). *The Conduct of War A Short Treatise on its Most Important Brances and Guiding Rules*, trans Levenson G. F..London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co Ltd.

14. Waltz N.Kenneth (2011). *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, μτφ Κολιόπουλος Κ..
Αθήνα: Ποιότητα

Έλληνες Συγγραφείς

15. Βακαλόπουλος Ε. Απόστολος (1988), *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1985*,
Θεσσαλονίκη: Βανιάς.
16. Βακάς Δημήτριος (1949). *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος Πολεμικός ηγέτης :
Ιστορικά Σελίδες από την Δημιουργία της Μεγάλης Ελλάδος, 1910-1920*.
Αθήνα.
17. Βερέμης Θ., Δημητρακόπουλος Ο. et.al (1980), *Μελετήματα Γύρω από τον
Ελευθέριο Βενιζέλο και την Εποχή του*. Αθήνα: Εκδόσεις Φιλιππότη.
18. *Βίβλος Ελευθερίου Βενιζέλου*, (τόμος Α'). Αθήνα: Ιστορικά Εκδόσεις
19. *Βίβλος Ελευθερίου Βενιζέλου*, (τόμος Β'). Αθήνα: Ιστορικά Εκδόσεις
20. Βρανάς Φ. επ (2005). *Ιωάννου Μεταξά: «Ημερολόγιο»*. Αθήνα: Εκδόσεις
Γκοβόστη.
21. ΓΕΣ (1987), *Επίτομη Ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα,
1987, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού
22. ΓΕΣ (1988), *Ο Ελληνικός Στρατός κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-
1913*, Αθήνα: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού
23. Γκιών Χρ., Θηραίος Στ (1970), *Η Ελλάς εις τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-
1913*, Αθήνα: Κέκροψ.
24. Δέλτα Πηνελόπη. επ Ζάννας Α. (1988). *Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος: Ημερολόγιο
- Αναμνήσεις - Μαρτυρίες – Αλληλογραφία*. Αθήνα: Ερμής.
25. Διαμαντόπουλος Αθανάσιος (1985), *Οι Πολιτικές Δυνάμεις της Βενιζελικής
Περίόδου*, Αθήνα: Αντ. Ν Σάκκουλας
26. Δραγούμης Φίλιππος (1988), *Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913*, επιμ.
Μαζαράκης Α. Αθήνα- Γιάννενα: Εκδόσεις Δωδώνη.
27. Εταιρία Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (1993), *Η Ελλάδα
των Βαλκανικών Πολέμων*, Αθήνα.
28. Θεοδούλου Χρήστος (2011), *Η Ελλάδα και η Αντάντ : 1η Αυγούστου 1914 -
25η Σεπτεμβρίου 1916*, επ. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών "Ελευθέριος
Κ. Βενιζέλος" Χανιά: Εκδόσεις Πατάκη

29. Καιρίδης Δημήτρης (2015). *Εθνικισμός και Εθνοτικές Συγκρούσεις στα Βαλκάνια*. Αθήνα : Ι. Σιδέρης,
30. Καραμανλής Α. Κώστας (1986), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Εξωτερικές μας Σχέσεις 1928-1932*, Αθήνα: Ελλ. Ευρωεκδοτική
31. Κολιόπουλος Κωνσταντίνος (2010), *Η Στρατηγική Σκέψη από την Αρχαιότητα έως Σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα.
32. Κοππά Μαριλένα (2002). *Η Συγκρότηση των Κρατών στα Βαλκάνια (19ος αιώνας): Τρεις και Μία Περιπέτειες*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη.
33. Κοτζιάς Αλέξανδρος (1970), *Ο Εθνικός Διχασμός: Βενιζέλος και Κωνσταντίνος*, Αθήνα: Φυτράκης
34. Κωστόπουλος Τάσος (2007), *Πόλεμος και Εθνοκάθαρση Η Ξεχασμένη Πλευρά μιας Εθνικής Εξόρμησης 1912-1922*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
35. Μαρακάκη Λιλή (1992), *Ελευθέριος Βενιζέλος 1864-1910: Η διάπλαση ενός Εθνικού Ηγέτη*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
36. Μαρκεζίνης Σπύρος, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πάπυρος,
37. Παπαδάκης Νίκος (2008), *Ελευθέριος Βενιζέλος και Μακεδονία, 1914-1918 : η Σημασία της Μάχης του Σκρά*, Χανιά: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών "Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος" ,
38. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος (1996), *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, ΙΔΙΣ, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
39. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος (2001), *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική 6ος- 11ος αιώνας*. Αθήνα: Ποιότητα.
40. Παπούλια Βασιλική. Το Βαλκανικό Σύμφωνο», στο *Η Συνθήκη Βουκουρεστίου και η Ελλάδα - Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 16- 18 Νοεμβρίου 1988*, ΙΜΧΑ.
41. Πουρνάρας Δημήτρης, *Ελευθέριος Βενιζέλος* (τόμος Β'), Εφημερίδα Ελεύθερος.
42. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος (1998), *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900-1945*. Αθήνα: Εστία
43. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος (2014), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*, Αθήνα: Εστία.

44. Σβορώνος Νίκος (2007). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
45. Στεφάνου Ι. Στεφ. (1984). Βενιζέλος Ελευθέριος Κ., 1864-1936, στο *Τα κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου : η ζωντανή ιστορία της δραματικής περιόδου του έθνους 1909-1935*. Αθήνα: Λέσχη Φιλελευθέρων
46. Τζέρμιας Παύλος (2014). *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Πολυτάραχη Εποχή του, Διαλογισμοί με Πυζίδα την Νηφαλιότητα*. Αθήνα: Ι.Σιδέρης
47. Τούντα- Φεργάδη Αρετή (2005), *Η Εξωτερική Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
48. Τρίχα Λ. επ. (1993). *Ημερολόγια και Γράμματα από το Μέτωπο: Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913*. Αθήνα: Ε.Ε.Λ.Ι.Α.
49. Τσάτσος , Κωνσταντίνος (1990). *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος Σήμερα : Σαράντα Χρόνια από το Θάνατό του*. Αθήνα: Ευθύνη
1. Χριστοδουλίδης Θεόδωρος (2004). *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, Από την Βιέννης στις Βερσαλλίες 1815-1919 (τόμος 2ος)*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης
50. Χρυσός Νίκος (2009). *Το Μυστικό της Τελευταίας Σελίδας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Ηλεκτρονικές Πηγές

---

1. Δετοράκης Θ. (1990). *Η Κίνηση του Βενιζέλου που Άλλαξε το Ρου της Ιστορίας στην Κρήτη*, Ιστορία της Κρήτης. <http://www.cretalive.gr/history/view/h-kinshsh-tou-benizelou-pou-allaje-to-rou-ths-istorias-sthn-krhth/index.php> (τελευταία επίσκεψη 15-11-15, 12:40)
2. Αγτζίδης Βλάσης, *Τουρκικός Εθνικισμός και Εθνικές Εκκαθαρίσεις*. Pontos World: <http://pontosworld.com/index.php/genocide/2013-08-17-12-43-25/523-2013-08-20-11-27-36> (τελευταία επίσκεψη 15/11/2015, 22:30)
3. Κουλούρη Χριστίνα (28/12/2008). Γουδί 1909: Καταλύτης Επαναστατικών Αλλαγών: Το Βήμα: <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=248317> (τελευταία επίσκεψη, 13-11-15, 21:12)

